A

DEBRECZENI EV. REF. FŐISKOLA

XVII. ÉS XVIII. SZÁZADI TÖRVÉNYEI.

44

ÍRTA

BÉKEFI REMIG

LEV. TAG.

Ára 1 frt 50 kr.

BUDAPEST,
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1899.

A

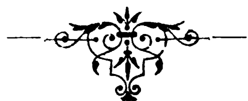
DEBRECZENI EV. REF. FŐISKOLA

XVII. ÉS XVIII. SZÁZADI TÖRVÉNYEI.

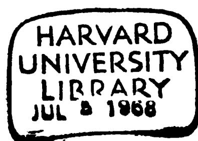
ÍRTA

BÉKEFI REMIG

LEV. TAG.

BUDAPEST,
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1899.

Hornyánszky V. cs. és kir. udvari könyvnyomdája.

ELSŐ RÉSZ.

A debreczeni ev. ref. főiskola szervezete XVII. és XVIII. századi törvényei világánál.

I.

A törvény története és forrásai. — Debreczen már jó negyedfél század óta egyik kiváló csomópontja a hazai protestantismusnak és művelődésnek. A mint lakossága az ev. református vallásra tért, intézményei sorsában is fordulat állott be. A ferenczesek középkori kolostora helyén ev. ref. iskola alakul a XVI. század közepe táján (1551.).[1]

A közeli viszony, mely hazai protestáns ifjainkat a XVI. század folyamán a wittembergi egyetemhez fűzte, természetszerűleg követelte, hogy Debreczen iskolájának szervezetéhez az alapgondolatot a wittembergi egyetem szelleméből vegyék. Világos és érthető tehát, hogy a debreczeni iskola XVI. századi törvényei wittembergi eszmekörön épültek föl.

Ezek a törvények jó ideig irányitották Debreczen iskolájának szellemét s megszabták a tanulók nevelésének és oktatásának módját. De változtak az idők és átalakultak a viszonyok. S a törvények, melyek évtizedek erős próbáját kiállották, általánosaknak, s épen ezért elégteleneknek bizonyultak. Maga a debreczeni városi tanács belátja, hogy azon szomorú és tűrhetetlen visszaéléseket, melyek előfordultak,

[1] Géresi Kálmán: A kollégium külső történetének vázlata 1848-ig. (Dóczi Imre: A debreczeni ev. ref. főgymnasium értesitője az 1894—95. isk. évről. 5—6. l.).

nemcsak az idők viszontagsága, az ifjúkornak a nem jó erkölcsökre hajlandósága s a természetek változandósága, hanem a régi törvényeknek általános jelleme is okozta.[1]

A tanács a meglevő bajokat[2] orvosolni, a jövőben előfordulható visszaéléseknek elejét venni és az iskola fegyelmét biztosabb alapokra akarja helyezni. Ezért határozza el, hogy oly törvényről gondoskodik, mely az eddiginél részletesebb lesz, az iskolának és a tanulónak egész életét felöleli, sőt még a büntetésekre is kiterjeszkedik.[3]

1657-ben létre is jönnek az új törvények.

Hogy ezeket kik készítették, maga a törvény nem nevezi meg; de bizonyára nagy része volt az alkotás és szövegezés munkájában Komáromi Csipkés György debreczeni lelkésznek és a szentirás jeles fordítójának. Hiszen az 1657-iki törvény az ő kéziratában maradt ránk a tiszántúli ev. ref. egyházkerület levéltárában,[4] — miként Domokos Lajos 1786-ban a törvény czimlapjával szemben följegyezte.[5]

A törvényhez pár évvel később hozzáragasztott pótló czikkekről azonban tudjuk, hogy az iskolai coetus gyűlésén, a debreczeni lelkészek — Nógrádi Mátyás, Komáromi Csipkés György és Báthori Mihály — továbbá Lippai Sámuel, Martonfalvi György és Debreczeni János rectorok jelenlétében alkották őket.[6]

Sajnos, Debreczen iskolájának régebbi, XVI. századi törvénye nem maradt ránk a maga egészében. Csak egy-két részletét mentette meg részünkre az 1657-iki törvény, a menynyiben ebbe a régi törvényből is vettek kölcsön.

[1] Ezen műben: II. rész. I. Fej. Bevezetés.

[2] Bartha Boldizsár krónikájából részletesen közli ezeket GÉRESI KÁLMÁN idézett műv. (U. o. 17—19. l.)

[3] Ezen műben: II. Rész. II. Fej. Bevezetés.

[4] E helyütt is kifejezem köszönetemet főt. BALOGH FERENCZ debreczeni főiskolai hittanár és levéltárnok úrnak levéltári búvárkodásom közben tanusitott szivességeért.

[5] Ezen műben: II. rész. I. Fejezet kezdetén.

[6] Ezen műben: II. Rész. I. Fejezet végén, Adiectiones ad leges scholae Debreczinae. Art. V., VI. és VII.

A debreczeni iskola 1657-iki törvényeinek létrehozói nyiltan vallják, hogy ezen törvényeket a wittembergi egyetem 1571-iki, a debreczeni régibb és a sárospataki törvényekből alkották meg.[1]

Ez a kijelentés szerfölött érdekes. Megértjük belőle — részben — azon kapcsolatokat, melyekben hazánk a XVII. század folyamán a külföldhöz volt. Látjuk, hogy az ev. ref. magyar ifjak 1592 óta nem látogattak ugyan el Wittembergbe, de azért a wittembergi egyetem szelleme még a XVII. században is utánzatra méltó volt a debreczeni iskola törvényhozói előtt. De megtudjuk egyúttal azt is, hogy a wittembergi forrás nem bizonyult elegendőnek. Fényesen igazolja ezt a kölcsönzés az 1621-iki sárospataki törvényekből. Hiszen „*A sárospataki ev. ref. főiskola 1621-iki törvényei*“ czimű munkámban, a párhuzamos helyek szembeállításával nyomról-nyomra kimutattam, hogy a sárospataki „1621-iki törvényekhez — a wittembergi és a régi sárospataki törvényeken kivül — különösen felhasználták még az Alsó-Palatinatus iskolai törvényeit is.“[2] Így tehát szinte a szemünk láttára megy végbe az a nagyszerű hatás, melyet a sárospataki ev. ref. főiskola Debreczenre s ennek a révén a hazai ev. ref. oktatásügyre gyakorolt. Mert nem szabad felednünk, hogy az új (1657.) törvények alapján egyre fejlődő debreczeni ev. ref. főiskola az ő particuláiban, idekerült növendékei útján, az ev. ref. oktatásügyet teljesen befolyásolta.

Jelen művem II. Részének I. Fejezetében, hol a debreczeni ev. ref. főiskola 1657-iki törvényeit közlöm, mindenütt utalok arra, hogy ezeknek egyes czikkeit a sárospataki 1621. törvénynek melyik helyéről vették. S mivel a sárospataki ev. ref. főiskola 1621-iki törvényeit már közzétettem, bárkinek alkalma nyilik az egybevetés érdekes és tanulságos munkáját utánam megismételni. S a ki ezt megteszi, meggyőződik róla,

[1] Azt azonban elhallgatták, hogy forrásul az 1650-iki részleges zsinat határozatait is használták, miként az 1657-iki törvényből kitünik. Lásd ezen műben II. Rész. I. Fej. Leg. spec. III. Art. XIII—XVII.

[2] BÉKEFI REM.: A sárospataki ev. ref. főisk. 1621-iki törv. 8. l.

hogy az átvétel, a kölcsönzés nemcsak az eszmékre és irányelvekre terjed ki, hanem sok helyütt szóról-szóra történik. S ha még hozzáadjuk, hogy Debreczen iskolájának későbbi — 1704. és 1792-iki — törvényei alapjában azon 1657-iki törvényeken épültek föl,[1] melyeknek a főforrása a sárospataki 1621-iki törvény: elmondhatjuk, hogy Sárospatak örök hálára kötelezte le maga iránt Debreczent.

Az 1657-iki törvényeket a XVII. század második fele — ez a szenvedésekben és megpróbáltatásokban gazdag korszak — erősen kipróbálta. Az elnyomatás szomorú emlékezetű napjaiban, a harczok és küzdelmek izgalmai között a békés időkre szánt törvények elégteleneknek bizonyultak. A fiatalság könnyedén túltette magát rajtuk, kicsapongásokat követett el, sőt lázadásokban tört ki.

Ily körülmények között az iskola helyzete tarthatatlanná lőn. Segíteni kellett a bajokon. Dobozi István Debreczen város főbirája, Komáromi Csipkés György városi elüljáró, Pósalaki János, Pap Miklós, Thúri B. András, Diószeghi Sámuel, Palágyi Pál, Veresmarti János, Püspök István, Katona János, Monori István, Tikos János, Szoboszlai György, Váczi János és Csatári János városi tanácsosok, Lévai István és Toldi Pál aljegyzők, sőt az egész város síkra száll az iskola érdekében. Velök, 1704. aug. 12-én, hűségesen osztozik a mentés s szervezés munkájában Kocsi János, a tiszáninneni ev. ref. egyházak superintendense s az iskola rectora és tanára; Debreczeni K. János a debreczeni kerület seniora, Veresegyházi Tamás, Rapóthi Mihály, Pathai István, Debreczeni E. Pál és Vécsei György lelkészek, Vári Mihály, Debreczeni Herczeg János és Kecskeméti György az iskola rectorai és tanárai. Az 1657-iki törvényeket átvizsgálják; közülök a czélszerűeket változatlanul hagyják vagy kissé átalakítják; a czélszerűtleneket elhagyják s újakkal helyettesítik.[2]

Ezen törvényekről az 1704-iki törvényhozók úgy véle-

[1] Ezen műben; II. Rész. II. és IV. Fejezet.

[2] Ezen műben: II. Rész. A debreczeni ev. ref. főiskola 1704-iki törvényeinek bevezető részében.

kedtek, hogy szükségesek, hasznosak s nagyon alkalmasak a kihágások megelőzésére és elkerülésére, a jó rend és a hanyatló fegyelem visszaállítására és fentartására s az ifjúságnak a tudományok és az erkölcsök terén helyes irányú vezetésére.[1]

A XVIII. század folyamán több egészséges törvényt és rendeletet adtak ki az iskola szervezetének javitása és fejlesztése czéljából.[2] A kivánt eredményt azonban nem érték el. Mert azt látjuk, hogy Debreczen iskolájában a XVIII. század második felében a rend felbomlott, a fegyelem meglazult s a tanúlmányok hanyatlóban voltak.

Ez az állapot közismeretű tény volt. Tudta mindenki s leginkább azok érezték, a kik az iskola javát szivökön hordozták. A bajon segiteni kellett, de nem volt rá alkalmas az idő. Végre ez is elérkezett. A protestánsok szabad vallásgyakorlatát az 1791-iki törvény biztositotta és iskoláik kormányzati jogát részökre megerősitette.

Ily kedvező körülmények között ül össze 1792. ápril 28-án a tiszántúli egyházkerületi gyülés s nagy gonddal hozzálát a mult idők bajainak orvoslásához. A debreczeni ev. ref. egyháztanács és a collegium tanárainak meghallgatásával megjavitja és megállapitja az oktatás rendjét mind az alsó, mind a felső osztályokra; az iskola ügyeire kormányzati rendszert ir elő; az iskola törvényes igazgatásának és fegyelmének helyreállitása czéljából meg az 1704-iki törvényeket vizsgálja át. Ezek közül azután azokat, melyek helyeseknek, hasznosaknak és szükségeseknek bizonyultak, megtartotta; a többieket meg az idő követelményei szerint átalakitotta és egy törvénygyűjteménybe foglalta. Ezt a debreczeni ev. ref. főiskola 1792-iki törvényei czimén mutatom be.[3]

Az 1792. ápr. 28-iki törvényt aláirta: Kis-Rhédei Rhédey Ferencz a superintendentia világi főcuratora, Domokos Lajos a debreczeni egyház és collegium első curatora, Domokos Imre

[1] U. o. az 1704-iki törvény záradéka.
[2] Ezen műben: II. Rész. III. Fej.
[3] U. o.: II. Rész. IV. Fej. Bevezetés.

és Sáróy Szabó István Debreczen város senatorai és a helybeli curatorság megbizottai, Hunyadi Ferencz a tiszántúli egyházkerület superintendense és debreczeni lelkész, Héczei Dániel péri lelkész, Foris Ferencz a nagybányai, Hunyadi Sámuel az érmelléki kerület (tractus) seniora, Szikszai György és Deáki István debreczeni lelkészek s végre Benedek Mihály a tiszántúli egyházkerület esküdt aljegyzője.[1]

Nehogy a törvényeken egykönnyen változás essék, már 1704-ben kimondották, hogy a rectorok sem egymaguk, sem tisztviselőikkel együttesen nem változtathatják meg a régi törvényeket; s még kevésbbé hozhatnak helyettök újat. Ez a jog csak a kegyurakat és a lelkészeket illeti meg együttesen.[2] Az 1792-iki törvény meg a superintendentia és a helybeli consistorium kezébe teszi le a törvénymódositás jogát.[3]

A debreczeni iskolának XVII. és XVIII. századi törvényei mind kútfői természetök-, mind tartalmuk- és hatásuknál fogva annyira becsesek, hogy kiadásuk a hazai tudomány szempontjából elengedhetetlen kötelesség. Ennek akartam eleget tenni, midőn jelen művemben, a törvények tudományos feldolgozása mellett, kritikai kiadásban a szöveget is közrebocsátom.

II.

Tanerők, tantárgyak és tanrendszer. — A debreczeni iskola XVII. és XVIII. századi törvényeiből megtudjuk, hogy mily tanerők működtek benne? mily tárgyakat adtak elő? mily módon tanitottak? minő nevelési és oktatási elveik voltak? mily fegyelem alatt élt az ifjúság? minő helyzetök és kötelességök volt a tanulóknak? s minő hivatalokat viselt az ifjúság az iskolai élet keretében?

A tanférfiak működésének jelentőségét nagyon szépen méltatja az 1792-iki törvény. Kiemeli és lelkökre köti, hogy az ő tanitásuk, buzgalmuk, tanaik józansága, életük és pél-

[1] U. o.: II. Rész. IV. Fej. végén
[2] U. o. 1704. törv. Leg. spec. I. Art. X.
[3] U. o. 1792. törv. Sect. prim. De profess. Lex VIII.

dájok kifogástalan volta nemcsak a gondjaikra bízott ifjak, hanem az egyház és a társadalom jelen és jövő nemzedékeinek boldogságát és jólétét eredményezheti; míg ellenkező esetben mindezek boldogtalansága és szerencsétlensége lenne az eredmény. S hogy a hatás még nagyobb legyen, a fülükbe dörgi, hogy tetteikről nemcsak az embereknek, hanem majdan Istennek is tartoznak számadással.[1]

Rectornak (tanár) olyan embert alkalmaznak, a ki ev. ref. (helvét) vallású, jámbor, erkölcsös s becsületes ember, valamely protestáns egyetemnek megbízható növendéke, alapos tudós, a józan bölcselet művelője, a szent theologiához szükséges nyelvekben nagyjából jártas, hű, szorgalmas, tanulni vágyó, munkás és szerető lelkű ember. Az ilyent, ha komoly emberek ajánlják, felfogadják, bevezetik és megerősitik.[2] Az 1792-iki törvény szerint olyan embert lehetett megválasztani, a ki jámbor, vallásos, művelt, szerény, engedelmes, nem nagyralátó, nem kevély, nem keménynyakú és veszekedő, leendő szaktárgyainak a közép mértéken túl ismerője, jártas a segédtudományokban s az élő nyelvek közül legalább a németben és a francziában; ezenkivül érti a hittudományt és a józan bölcseletet s irányát tekintve, nem híve a naturalismusnak.[3]

A rector az egyházmegye kegyurai, hatósága és seniora, az egyház szolgái és a világi előkelőségek iránt mindabban, a mi igazságos és megengedett, engedelmességet tanusitson, tisztelettel és szeretettel legyen.[4] Az 1792-iki törvény szerint meg a tanárok a kegyúr, a superintendensi és helyi gondnokság (curatoratus), továbbá a debreczeni egyház consistoriuma iránt tartoznak engedelmességgel és tisztelettel. A mit a superintendentia és a helyi consistorium előír, kötelesek megtartani s a megszabott jelentéseket hozzájok küldik be.[5]

[1] Ezen műben: II. Rész. 1792. törv. Praefatio.
[2] U. o. II. Rész. 1657. és 1704-iki törvény. Leges speciales I. Articulus I.
[3] U. o. 1792. Törv. Sect. prim. De profess. Lex. I.
[4] U o. 1657. és 1704. törv. Leg. spec. I. Art. II.
[5] U. o. 1792. törv. Sect. prim. De profess. Lex. II.

Midőn a debreczeni egyházmegye seniora az évenkint szokásos vizsgálatot tartja, ennek mind a rector, mind a tanulók szerényen alávetik magukat.[1] Az 1792-iki törvény pedig a tanárok fölötti vizsgálati jogot a superintendentia és a helyi gondnokság (curatoratus) kezeibe teszi le.[2]

Ha olyan törvénysértés fordul elő, a melyet a rectorok nem tudnak orvosolni, az egyházmegye seniora és a helyi lelkészek (pastores) veszik kezökbe a dolgot s néhány lelkész bevonásával elintézik. S egyáltalán közös tanácskozás alapján s tőlök telhetőleg mindazt igyekeznek eltávolitani és meg szüntetni, a mi a törvények tekintélyét aláássa és az iskolára veszedelmes.[3]

Az 1704-iki törvény egy keveset változtat a dolgon. Szerinte, ha a rectorok és a primariusok nem tudnak segíteni, akkor az ügy Debreczen város, mint kegyúr hatósága elé kerül. Ez azután az egyházmegye seniorával s néhány ügyes lelkészszel és más emberrel tanácskozik és közös megállapodás után intézkedik.

Rendkívül fontos ügyek felmerülése esetén az egyházmegye seniora, mint egyházi biró, összehívja a részletes zsinatot s nézetét megbeszélés czéljából ez elé terjeszti. Ezután ő maga vagy helyettesei, az iskolában vagy ezen kívül, a dolgot úgy bonyolitják le, hogy még a makacsoknak és fékezhetetleneknek is meg kelljen nyugodniok.[4]

Megkövetelte a törvény, hogy a rectorok (tanárok) egymást szeressék és becsüljék; kerüljék az emberszólást, szidalmazást, gyalázkodást és árulkodást.[5] A gondnokság (curatoratus) feladata ellenőrizni, hogy a tanárok között ellenségeskedés, visszavonás, rágalmazás, árulkodás és gyalázkodás ne forduljon

[1] U. o. 1657. törv. Leg. spec. I. Art. VI. és 1704. törv Leg. spec. I. Art. V.
[2] U. o. 1792. törv. Sect. prim. De profess. Lex II.
[3] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XI. és 1704. törv Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XIV.
[4] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XII.
[5] U. o. 1657. és 1704. törv. Leg. spec. I. Art. III.

elő. Ily tényekkel szemben először intésnek van helye. Ha azonban az illető erre mit sem ad, vagy pedig már a második intés is megvolt, de eredmény nélkül, — elmozdítják az állásából.[1]

A tanárok közül 1792-ben egy a rector.[2] Ez a hivatal csak egy iskolaévre terjed s a tanárok között a tanári szolgálat rendje szerint megy sorban. A rector elnöke a tanári karnak s a collegium fegyelmi és kormányzati ügyeinek jelentékeny részét vezeti; de ténykedése nem érinti a curator jogkörét.[3]

A tanárnak ilyen esküt kellett letennie: Én N. N. esküszöm az Atya-, Fiú- és Szentlélek élő Istenre, hogy tanári hivatalomban elüljáróimnak engedelmeskedem; a mit ők előírnak és az iskola törvényeit megtartom, s a mi ezekből a tanárokra vonatkozik, azoknak magamat alávetem; az iskolaszékben minden kedvezés, gyűlölet és más emberi tekintet nélkül az igazságot szolgáltatom ki; a helvét hitvallás tanaival és a jó erkölcsökkel ellentétes tanokat sem direct, sem indirect alakban nem adok elő; tanulmányaimban és a tanításban erőmből kitelő szorgalmat fejtek ki; az iskolai ifjúság erkölcseire felügyelek s kötelességem minden részét híven teljesitem. A háromszemélyű egy Isten engem úgy segéljen![4]

Az iskolát a protestantismus is a vallás leányának tartotta. Ebből nőtt ki, ezzel élt, fejlődött és hanyatlott. Ez a viszony az iskola helyzetén is kifejeződik. Mivel a debreczeni iskolát is maga a vallás szülte és részben fönn is tartotta, ennek, vagyis a lelkészek és egyéb egyházi elüljárók főhatósága alá jutott.

De Debreczen iskolája a szűk helyi érdeken korán keresztül törte magát. Itt nemcsak a város s a közeli vidék,

[1] U. o. 1792. törv. Sect. prim. De Prof. Lex IV.

[2] Ekkor már megkülönbözteti a törvény a rectort a tanároktól, a kiket professornak hí.

[3] U. o. 1792. törv. Sectio Prima De Profess. Lex III.

[4] U. o. 1792. törv. Sect. Prima De Profess. Lex II. Formula iusrandi Professorum.

hanem a magyarországi ev. ref. vallás érdekeinek szolgálata ment végbe. A debreczeni iskolát a magyar ev. ref. egyház „seminarium"-ának tekintették. Ebből magyarázható meg az, hogy a hittudományi tanári tanszékek betöltésekor a négy superintendentia candidált. Ha más tanszék volt üresedésben, a tiszántúli superintendentia jelelt négy egyént, a kik közül azután a debreczeni gondnokság (curatoratus) választott és hivott meg egyet; de meg kellett hallgatni a helybeli lelkészeket és tanárokat is.[1]

Nehogy bármely gyanú vagy balvélemény merüljön föl, a rectorok az ítélethozatalban és ennek végrehajtásában az iskola primariusaival együttesen járnak el.[2] Elvárják a rectoroktól, hogy az iskola kormányzása és a tanulók ajánlása ügyét egymással meghányják-vetik s a gyermekeket a tanítók között közértelemmel osztják el. S ha úgy kerül-fordul a dolog, hogy a tanulókat valamelyik tanulótól el kell venni, — ezt is közös megállapodással tegyék. S ez ellen azután senkinek sem lehet szava.[3]

Az 1704-iki törvény az igazság hivebb megőrzése czéljából megköveteli, hogy az iskolai tanács birói és egyéb határozatait a tanács valamelyik tagja, az év, hó és nap megjelelésével, sorban és egyenkint irja bele jegyzőkönyvbe.[4]

Az iskolaszék (sedes scholastica) elnöke rendesen a rector, fontosabb esetekben a curator; tagjai meg a tanárok (professores) és ősi szokás szerint az *esküdt tanulók* (iurati). Ilyenekül a curatorok és a tanárok tizenegy tanulót választanak, nem sorrend szerint, hanem tekintettel a tudás és erköl fokára. A tizenegy esküdtön kívül a tizenkettedik a cont scriba. Az iskolaszék egyik főczélja a fegyelem megőrz Miért is a jogszolgáltatásban főelv az igazság és a törv szava; személyi tekinteteknek nincs helye. A kiket ugyan czímen idéznek az iskolaszék elé, nevöket egybefoglalva

[1] U. o. 1792 törv. Sectio prima De Professoribus Lex I.
[2] U. o. 1704. törv. Leg. spec. I. Art. XI.
[3] U. o. 1704. törv. Leg. spec. I. Art IX.
[4] U. o. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XX

jesztik be. A megidézetteket kihallgatják s alkalmat adnak nekik a védekezésre; s el csak akkor itélik, ha a vád bebizonyult.[1] Határozathozatal előtt szavaznak; jogérvényes határozathoz szavazattöbbség szükséges.[2]

Az iskolaszék tárgyalásairól a senior jegyzőkönyvet vezet. Az ügyeket nem egész terjedelmökben, hanem kivonatosan írja le. Belejön az ügy folyószáma s a kelet éve, hónapja és napja; a vád, a védelem, a tanuk és egyéb körülmények. Mielőtt az itéletet kihirdetnék, a curator és a tanárok átnézik a fogalmazást, s ez csak ezután kerül a tiszta jegyzőkönyvbe. A senior vigyáz, hogy az ügyek befejezetlenül ne maradjanak, s így ne kerüljenek az utód kezébe. A könyvalakú jegyzőkönyvhöz név- és tárgymutatót készítettek, hogy így könnyen meg lehessen látni: kit? hányszor? s mikor büntettek?[3]

Van még egy másik jegyzőkönyve is az iskolaszéknek. Ebbe bejegyzik a curatoroknak és tanároknak a collegium igazgatására vonatkozó határozatait, a superintendentia, curatorság és helyi consistorium parancsait, a curatorok és tanárok válaszait és jelentéseit, az előadások kezdetét és végét, vagyis a tanórarendet, a köztanítók választását, a tanárok és osztálytanitók nyilvános vizsgálatait, valamint azok szigorlatát, a kik „studiosus"-ok akarnak lenni, annak megnevezésével, hogy kinek sikerült, kinek nem? s végül a mesterek (ludimagistri), vagyis falura menő rectorok választását.

Érdekes, hogy az esküdtek mindezen ügyek tárgyalásán benn vannak az iskolaszékben; egyéb esetekben azonban nem tagjai.[4]

A collegiumnak régebben több pecsétje volt. Az 1792-iki törvény kimondja, hogy az iskola ezentúl csak egy pecsétet használ; a másikat a curator és a tanárok pecsételjék le és tegyék a collegium levéltárába. A senior meg ezentúl ne a tanintézet, hanem saját magánpecsétjét használja.[5]

[1] U. o. 1792. törv. Sect. prim. De profess. Lex IX.
[2] U. o. 1792. törv Sect. pr. De prof. Lex X.
[3] U. o. 1792. törv. Sect prim. De profess Lex X.
[4] U. o. 1792. törv. Sect. prim. De profess Lex X.
[5] U. o. 1792. törv. Sect prim. De profess Lex XI

A *tanítás anyagát* gyakorlati szempontból szabják meg. Miért is nagy figyelemben részesül a trivium az ő tárgyaival. Tanítják a latin, görög és héber nyelvtant és a classikus szerzőket, hogy elsajátítsák azon nyelveket, melyek segítségével a hittudomány és a bölcselet forrásaiból meríthetnek.

Sajátságos azonban, hogy a törvény a tananyag megszabásánál ily általános kijelentéssel megelégszik s nem sorolja fel azon classicus írókat, kiknek nevét ezen hely forrásában, a sárospataki törvényben tanulsággal olvashatjuk.

Az instrumentális tárgyakon kívül a *szónoklattan*, *poetica* és a *dialectica* szintén fontos tantárgy.[1]

A renaissance irány a classicus nyelvek gyakorlati értékét magasra szöktette. Az ókori remekirók alkotásaiból ezek segítségével lehetett csak meríteni; a közkézre került codexek tanulmányozása is csak általuk vált lehetővé. Az egyházi és állami életben a latin volt az érintkezés és használat nyelve. Már a középkor kolostori, székesegyházi és részben városi iskolájának tannyelve a latin volt. Lutter és Melanchton is kötelező nyelvvé tette a latint az iskolában. Sturm meg az iskolai oktatás fő feladatává épen a latin nyelvi képzést tette. A konyha latinság helyett a classicus latin nyelv elsajátítására törekedett egész tanrendszerében.[2]

A külföldi iskolák, s ezek nyomán a hazaiak is a latin nyelvet tették a tanítás középpontjává. A debreczeni törvények is előírják, hogy a tanulók gyakorolják magukat a latin beszélgetésben és fogalmazásban; szavaljanak latin és görög[3] prózát vagy verseket. Mert hiába minden törekvés és fáradozás a nyelvek tanulása terén, — bár hány évre terjedjen is — ha a kellő gyakorlat hiányzik.[4] Ha valaki az előírt beszédet nem csinálja meg, vagy ha megcsinálta, nem szavalja el, 25 dénárt

[1] U. o. 1657. törv. Leg. spec I. Art. V. és Leg. spec. II. Art V.

[2] Ziegler Theob : Geschichte der Pädagogik (Baumeister: Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre. I. B. I. Abth 75–93 l.

[3] Az 1704 törv. Leg. spec. II. De stud. schol IV a görögről már nem szól.

[4] U. o. 1657. és 1704. törv Leg. spec. II De stud. schol. IV.

fizet. Ha pedig más által megkészitett beszédet nem szavalja el, három denárnyi büntetéssel sujtják.[1]

Losonczy János senior a tanári testületnek 1748. nov. 23-iki keletű sajátságos határozatáról értesít bennünket. E szerint a tanári kar úgy tapasztalta, hogy a latin és görög nyelv tanulásában édes-kevés az eredmény. Van olyan tanuló, hogy hét év, sőt még hosszabb idő alatt is semmire sem ment.

Ezen a bajon segíteni akar a tanári testület. Megkivánja első sorban, hogy a törvénynek a tanulók oktatására vonatkozó részét a jövőben mindenki tartsa meg. Ezután kimondja, hogy ezentúl primariussá csak olyan egyén lehet, a ki a nyilvánosan előadott tárgyakon kivül a latin és a görög nyelvből is az ismereteknek azon fokán áll, mely az iskolásoktól elvárható.

Ezen intézkedését nemcsak az iskolai törvény kötelező erejével támogatja, hanem hangsúlyozza azt is, hogy a latin és görög nyelv tudását a theologusoktól a reformált hittudomány parancsai és intézményei is megkövetelik.[2]

Az oktatás súlypontja még 1792-ben is a latin nyelvre esik. Egyenesen kimondja a törvény, hogy annak tudása nélkül hasztalan minden fáradság mind a tanítás, mind a tanulás terén. Rá is szorítják a tanulókat, hogy mind magát a nyelvet megtanulják, mind a latin beszédben otthonosak legyenek. S a ki a nyilvános és magán-vizsgálatokon a latin nyelvben nem mutat kellő eredményt, eltávolítják.[3]

Midőn nincs előadás, a tanulók latin verseket írnak és stilgyakorlatot készítenek. A hittudományhallgatók meg szentbeszéd és könyörgés csinálásával bibelődnek és azokat a tanteremben élőszóval előadják. Ha az ily fogalmazásokat a tanár adja fel, s az illető vagy nem csinálja meg, vagy mástól csempészi, egy hétig nem mozdulhat ki a collegiumból.[4]

[1] U. o. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. IV.
[2] Ezen műben: II Rész. III. Fej. VII. sz.
[3] U. o. 1792. törv. Leg. de stud. tog. Lex VI.
[4] U. o. 1792. törv. Leg. de stud. tog. Lex XI.

Azelőtt (1657.) az volt érvényben, hogy a ki magyarul beszélt, három éjjeli órán át kellett őrködnie. Ebbe a hibába azonban igen sokan beleestek. S így az éjjeli őrállás némelyikre alig került valamikor. Ezért határozták el 1654. júl. 28-án, hogy az őröket (vigil) ezentúl rendesen és sorban kell kirendelni; a magyar beszédnek meg 3 denár lesz a büntetése.[1]

Az 1654-iki kelet itt, a pótló rendeletek között nem állhat meg, midőn a törvény maga már 1657-ben létrejött. De tartalmánál fogva meg fölösleges, hiszen benne van már a törvény szövegében is.[2]

Az 1704-iki törvény elrendeli, hogy a senior, a contrascriba, a primariusok, sőt még a konyhafelügyelők is vigyázzák és intsék meg azokat, a kik magyarul beszélnek. S a ki ezek közül nekik ellenmond, minden alkalommal három denár bírság alá esik.[3] A neutralisták pedig, ha magyarul beszélnek, bizonyos jelet (plaga) kapnak. S ha ez náluk marad, 3 denárt[4] fizetnek.[5]

Az iskolaszék 1746. decz. 3-án úgy tapasztalta, hogy a tanulók sokat beszélnek magyarul s ez a latin nyelvi képzésnek és egyéb tanulmányoknak rovására van. Megtiltja tehát az összes tanulóknak — legyenek ezek primariusok vagy gregariusok — a magyar beszélgetést, és pedig elég szigorúan. Ha primarius tanuló vét a tilalom ellen, első ízben 25, másodízben 50 denárt fizet; harmadízben meg kirekesztik az iskolaszékből. A „gregarius"-ok meg először 3, másodszor 9, harmadszor meg 18 denárt fizetnek s a büntetést mindig nyilvánosan hirdetik ki; negyedízben pedig egyszer s mindenkorra elvesztik azon jótéteményt, a melyben részesülnek, — akár paedagogusok, akár alumnusok.

[1] U. o. 1657. törv. Adiection. ad leg. schol. Debr. VI.

[2] U. o. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. IV.

[3] U. o. 1704. Leg. spec. II. De stud. Schol. Art. IV.

[4] U. o. II. Rész. III. Fejezet. Leges de offic. Neutralist. 17. p.

[5] Ezen helyet Bartal Antal úr szives közlése alapján magyarázom így.

A törvény a tisztviselőknek is szigorúan meghagyja, hogy ezen rendelkezés megtartására gondosan felügyeljenek s különösen azt tartsák szemmel, hogy a primariusok is buzgón és jóhiszeműleg járnak-e el feladatuk megoldásában. Ha ezen ellenőrzést elmulasztják, a tanárok büntetik meg őket.[1]

Az 1792-iki törvények is megtiltják a magyar beszélgetést. Erre mindegyik szobában az első tanuló ügyel föl; s ha a kötelességét nem teljesiti, alsóbbrendű szobába helyezik. A ki magyarul beszél, ha alumnus, vagyis jótéteményes helyen van, egy nap nem kap kenyeret és ételt; ha expectans[2], szintén egy napra fogják el tőle a kenyeret; a paedagogust meg egy éjjeli őrséggel büntetik.[3]

Hogy a szentirást eredeti nyelven olvashassák, a *zsidó* és *görög* nyelv szorgalmas tanulása mindenkinek kötelessége. Csakis igy lehet kilátás, hogy valamire is viszik. A ki ebben hanyagnak bizonyul, 25 dénárral bűnhődik.[4] 1704-ben ezt a birságot csak a másodszori, esetleg a harmadszori megintés után róják ki.[5]

A görög nyelv tanulása 1792-ben mindegyik tanulóra köteles; a keleti nyelveket azonban csak azok tanulják, a kik egyházi pályára készülnek.[6]

A *theologiából* és *philosophiából* annyit tanitanak, a mennyi az egyházi és állami életben szükséges.[7]

Ezen általánosságban rejlő szabadsággal, úgy látszik, visszaéltek. Ezért rendeli el az 1704-iki törvény, hogy a hittudományi és bölcseleti szerzők és tanulmányok közül csak

[1] Ezen műben: II. Rész. III. Fej. V. sz.

[2] Expectans az olyan szegény tanuló, a ki még nincs jótéteményes helyen, hanem csak vár ilyenre; s míg ezt el nem érte, legföllebb csak valamely módos városi polgár konyhájából jutott neki főtt étel.

[3] Ezen műben: 1792. törv. Leg. de stud. tog. Lex VI.

[4] U. o. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art V.

[5] U. o. 1704. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. V.

[6] U. o. 1792. törv. Leg. de stud. tog. Lex VII.

[7] U o 1657. törv. Leg. spec. I. Art. V.

azokat lehet tanítani, a melyeket a kegyurak és az egyház lelkészei helybenhagytak.[1] Az 1792-iki törvény pedig úgy intézkedik, hogy a tanár mind a hittudományi, mind egyéb előadásokhoz csak azon műveket használhatja, melyeket a superintendentia és a helyi consistorium engedélyezett. Az utasításokat és a tanítás rendjét is ők írják elő. A ki a tanárok közül ezt figyelmen kívül hagyja, megvonják tőle a fizetést; s ha ez sem használ, elbocsátják.[2]

A tankönyveket törvényünk nem nevezi meg; sőt magáról a tanrendszerről is aránylag keveset beszél.

A rector saját belátása szerint olyan előadást tartson, a mely hasznos, szükséges és méltó a hallgatósághoz. Az előadás a maga idején legyen; vagyis a megszabott órarendet, a szükségesség esetét leszámítva, szigorúan tartsa meg, nehogy ellenkező esetben a hallgatóságra kár háramoljék.[3]

Az 1657-iki törvényből megtudjuk, hogy a debreczeni iskolának hat osztálya volt. Ezek a rudimentariusok (kezdők), donatisták, etymologikusok, syntaxisták, rhetorok és poeták osztálya.[4] A philosophiai és theologiai tanfolyamok természetesen meg azok felett voltak.

A tanárok kötelesek előadásaikat pontosan megtartani. A szüneteken kívül egy-két napra is csak nagy ok s a helybeli curatorok és a consistorium előzetes beleegyezése menti föl a tanárt az előadás kötelezettségétől. A ki másként cselekszik, fizetését veszti el. Ha valamelyik tanár beteg vagy egyéb okból nem tartja meg az óráját, egyik tanártársa, vagy pedig a studiosusok közül az helyettesíti, a kit erre első sorban alkalmasnak tartanak.[5]

Ha a rector a hivatalában hanyag, a debreczeni egyházmegye seniora és visitatorai, ha kell, több izben is keményen

[1] U. o. 1704. törv. Leg. spec. I. Art. IV.
[2] U. o. 1792. törv. Sect. prim. De Prof. Lex V.
[3] U. o. 1657. törv. Leg. spec. I. Art. IV.
[4] U. o. 1657. törv. Leg. spec. XII. Art. V.
[5] U. o. 1792. törv. Sect. pr. De prof. Lex XIV.

megdorgálják. S ha még ezután sem változnék meg, mint herét és botránycsinálót elmozditják hivatalából.[1]

A tanár törődjék mindegyik tanítványával, de kiváló figyelemben mégis azokat részesitse, a kik tehetség vagy előmenetel dolgában kitünnek; mert az ilyenektől lehet remélni, hogy egykor a haza és egyház szolgálatában nagy feladatokat oldanak meg a tudomány, a vallás, az erkölcs és az igazság emelése terén s hasonló iránynak másokat is megnyernek.[2]

A kérdezésnél elvárják, hogy a tanuló ismereteiről írásban és élőszóval — esetleg szónokolva — beszámoljon.[3] Kérdezés hetenkint kétszer — szerdán és szombaton — van. Ha a tanuló felmondás közben hibáz, tisztességesen és szerényen kell kijavitani.[4]

Évenkint van nyilvános *vizsgálat.* Ennek idejét a superintendentia tűzi ki. A ki a nyilvános vizsgálatról kellő ok nélkül elmarad, a tanteremben nyilvánosan megpirongatják s ezenkivül még tiz tanulóval lecsapják; másodízben meg a collegiumból eltávolítják.

Ezenkivül a nyilvános vizsgálatok napján, vagy más napokon délután a tanárok valamelyik curator jelenlétében is kikérdezik a tanulókat. Itt győződnek meg, mennyire haladtak elő a végzett anyagban. A kikről az derül ki, hogy nem valók iskolába, vagy nem akarnak tanulni, eltávolitják. A többieket meg ismereteik foka és erkölcsi magukviseletük szerint bizonyos csoportokba osztják. Ennél azonban nincsenek tekintettel az előző évre és fokozatra; csak arra ügyelnek, hogy maga az évfolyam ne keveredjék össze.[5]

Debreczen iskolájában gyakorlatban volt a középkori iskoláknak egyik elsőrangú tényezője, a *vitatkozás* is. A philo-

[1] U o. 1657. törv. Leg. spec. I. Art. VIII után Poena Rectorum. és 1704. törv. Leg. spec. I. Art. XIII. után Poena Rectorum.

[2] U o. 1792. törv. Sect. pr. De prof. Lex XV.

[3] U. o. 1657. törv. Leg. spec. I. Art. V.

[4] U. o. 1657. törv. Leg. spec. I Art. VII. és 1704. törv. Leg. spec. I. Art. VI.

[5] U. o. 1792. törv. Leg. de stud. tog. Lex X.

sophiai és theologiai nyilvános vitatkozásokra (disputatio) a rector választja ki okosan és körültekintőleg a feleket. Mind a kettőnek elkészülve kell síkra szállaniok, akár a bizonyitás, akár a czáfolás jut feladatukul. A támadó-fél szerényen lépjen föl. A védő legelőször is a vitatkozás tárgyáról, a hely és idő követelményei szerint, beszédet tart. Ezután meghallgatja, majd meg összegezi és szerényen, barátságosan és tehetségéből telőleg czáfolgatja az ellenvetéseket. Ha a védő nem áll helyt, 25 dénárnyi büntetés éri.

A támadó-fél szerényen lépjen föl. S ha többen vannak is, az igazság iránti szeretetből az illendőséget és a vitatkozás törvényeit tartsák mindig szemük előtt. Az első támadó a tételt alapos okokkal félóráig, vagy tovább is ostromolhatja. Az utána következőknek azonban már rövidebb időre kell szorítkozniok. A ki a kitűzött időn túl nyujtja a vitatkozást, öt dénárja bánja meg; 1704-ben meg a rector megvonja tőle a szót; s ha a beszéddel nem akar felhagyni, 50 denárt fizet.[1]

Az 1792-iki törvény eltörli a nyilvános vitatkozásokat, mert az a véleménye rólok, hogy módszerük rossz, eredményök meg majdnem semmi. Helyökbe írásbeli dolgozatot ír elő olyképen, hogy a tételt a tanárok tűzik ki az egyes ifjak részére s megjelelik, hogy bizonyítólag vagy czáfolólag kell-e a kérdést tárgyalni. A tárgyalás módszerét a tanár megmagyarázza; egyébként meg érvényes a tudományban és a közéletben szokásos bizonyítási eljárás. A kidolgozott tételeket a vitatkozások idején a tanár kijavítja.[2]

Az iskola tanrendszerében találkozunk a „*collatio*“-val is. Minden tanulónak valamely *collatióban* kellett lennie, akár az egyik, akár a másik facultáson. Egy-egy collatióban legalább nyolcz tanuló van — és pedig olyanok, a kik[3] tehetség

[1] U. o 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. XI., XII. és 1704. törv. Leg spec. II. De stud. schol. Art XII. és XIII.

[2] U. o 1792. törv. Leg. de stud. tog Lex XI.

[3] Később, a XVIII században azonban az elnökön kivül husz tagja is van a collatiónak — miként a következő adat mutatja: Collatio

és ismeretek dolgában nagyon hasonlitanak egymáshoz. Mindegyik csoport választ a maga kebeléből elnököt s él a részére megállapitott törvény szerint.[1] Külön-külön törvényök van ugyanis azoknak, a kik vitatkoznak, az egyházi és világi szónoklatot tanulják, a stílust gyakorolják és a szentírást fejtegetik. A ki ezeken túlteszi magát, először a csoportból, s ha ez nem használ, az iskolából zárják ki.[2]

A collatio nyolcz tagja közül az elnököt és helyettesét a tanulótársak választják s ha arravalóknak igérkeznek, a rectorok megerősitik. Ha azonban makacsoknak bizonyulnak, a tanulótársak megfosztják őket állásuktól.[3] Az elnök a társak közül sorrendben előadót rendel ki; a collatiót semmi szin alatt sem hanyagolja el; a társakkal kellő tisztelettel bánik; a hanyagokat följegyzi és a tisztviselőkkel megismerteti. Ha ezt nem teszi, 12 denárt fizet.[4] A collatiót vasárnap délelőtt 11 órakor, más napokon meg közvetlenül az esti ájtatosság után tartják. Vasárnap azért kell eltérni a szokott időtől, mert ekkor a szentírás értelmezésével foglalkoznak.[5] Ha az elnök rectori engedelemmel távozik az iskolából, a helyettesére (vicarius) vár az ő dolga. Ha pedig mind a ketten távol vannak, az előadó (exhibitor) hívja össze a társakat s ezek magük között végzik a gyakorlatokat — és pedig mindaddig — míg amazok egyike vissza nem tér.[6] Az előadó (exhibitor) a

Philosophica in anno 1730: Praeses Petrus Atsi, Petrus Szovati, Franciscus Marjai, Johannes Hajdú, Stephanus Szalontai, Andreas Letai, Andreas Martoni, Samuel Betse, Stephanus Etsegi, Michael Gyulai, Michael Gellért, Georgius Szentpeteri, Franciscus Felegyházi, Stephanus Sólti, Petrus Székelyhidi, Stephanus Losonczi, Daniel Kabai, Martinus Oluadi, Michael Harangi, Johannes Debreczeni, Petrus Tölghi. (A debreczeni ev. ref. collegium levéltárában „Catalogus Studiosorum ab anno 1743—1751. cz. kéziratban az 1730-ik évnél.)

[1] II. Rész. 1704. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. XIV.

[2] U. o. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. XIII.

[3] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. XI. Art. I.

[4] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. XI. Art. IV.

[5] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. XI. Art. II.

[6] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. XI. Art. III.

megszabott időre elég jókor egybehivja a társakat. A vitázó irók közül ezután azt veszi elő, a kit a társak kivánnak. Előbb rövid stylgyakorlatot tart; azután két-három theologiai és philosophiai kérdést felváltva tárgyal.[1] A társak (symmistae) collatiót csekély okból ne mulaszszák el, hanem inkább buzgón látogassák. A mulasztás váltsága 12 denár. Az előadásban, a válaszolásban, az ellenvetésben, a kérdések megoldásában, új gondolatok felszinre hozatalában és a figyelésben tanusitsanak szorgalmat.[2]

Ha már most a collatiót az előadottak alapján mérlegeljük, benne valóságos ismétlő iskolára, vagy ha jobban tetszik, kis „önképzőkörre" ismerünk. Hiszen a collatióban elővették s meghányták-vetették az előadások anyagát, vagy magánúton szerzett ismereteiket. A tárgyalás alakja vitatkozó. Ily módon az egyes kérdéseket jól megforgatták s az ismereteket kölcsönösen tisztázták. Ez által nemcsak szabatos fogalmakra tettek szert, hanem belejöttek a vitatkozásba is s előadásuk könnyebbé lőn. A collatióban mindegyik előtt megnyilt a tér, s így a szélesebb körű szereplésre is megedződtek. Azt meg szintén természetesnek találjuk, hogy a collatiók a társadalmi erényeknek is melegágyává lettek.[3]

A melyik tanuló nincs megelégedve a rector tudományával vagy tanításával, tisztességes bucsúzás után és az ócsárlás mellőzésével távozhatik az iskolából s elmehet oda tanulni, a hol jobb tanitót talál. Ha azonban még elmenetele előtt leszólja a rectort, előbb megvirgácsolják s csak ezután hagyhatja el az intézetet. Ha pedig távozása után ugyanezen városban vagy másutt űzi a megszólás mesterségét, a világi hatóság büntető joghatósága alá esik.[4]

[1] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. XI. Art. V.

[2] U. o. 1657. törv Leg. Spec XI. Art. VI.

[3] V. ö. Szinyei Gerzson: A sárospataki iskola Comenius előtt és idejében (Sárospataki Lapok 1892 362.) — Békefi Remig: A sárospataki ev. ref. főiskola 1621-iki törv. I. Fej. 16. l.

[4] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XVII. és 1704 törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XVIII.

A tanárok fizetését az elöljáróság szabta meg, s ezzel meg kellett elégedniök. Nem volt szabad a megállapitott illetéket saját tetszésök szerint fokozni vagy maguknak mellékjövedelmet teremteni.[1]

Azon tanárok, a kik papok is egyúttal, segitsenek a debreczeni egyház lelkészeinek a szentségek kiszolgáltatásában, ha ezeket hivataluk végzésében törvényes ok gátolja.[2]

Egy tanuló se hajhászsza se nyiltan, se titokban a zsiros rectoriát (falusi tanitóság), hanem várja be szerényen és türelemmel az Úr rendelkezését. A ki erre nem hajt, el kell távolitani az intézetből. S ha az illető ekkor a város területén marad s itt valamely vakmerő tettet művel, a polgári hatóságnak adják át.[3] Az 1792-iki törvény nemcsak a gazdag, hanem a vékony rectorság hajszolását is tiltja s arra utalja a tanulókat, várják be a curatorok és tanárok rendelkezését.[4]

A ki az iskola polgárai közül szegénysége következtében megy ki valahova vidékre rectornak, rectorsága leteltével még egyszer fölvehető az iskola polgárai közé. Ismétlődés esetén azonban nincs helye a visszajövetelnek.[5] Ha azonban valamely tanulónak megvan a tisztességes ruházata és a mi az iskolázáshoz szükséges, s mégis kimegy rectoriára csupa időtöltés czéljából, az ilyent többé nem veszik vissza az iskolába.[6] Ha valamelyik tanuló nagy szegénysége miatt ki akar menni a vidékre mesternek (ludimagister) vagy tanitónak (praeceptor), az 1792-iki törvény szerint egy évre megadhatják neki az engedélyt, ha még nem kezdte meg a második hároméves tanfolyamot. Ha az év leteltével nem lép meg, többé nem fogadják vissza. Ha pedig visszajön, vizsgálat

[1] U. o. 1792. törv. Sect. pr. Leg. XVII.
[2] U. o. 1792. törv. Sect. pr. Leg. XVI.
[3] U. o. 1657. törv. Leg spec. III. De mor. schol. Art. XXVI. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXX.
[4] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXXIII.
[5] U. o. 1657. és 1704. törv. Leg. spec I Art VIII
[6] U. o. 1704 törv. Leg. spec. I. Art. VIII.

alá vetik és oda küldik vissza, a hol a tanfolyamot megszakította, hogy a mulasztást pótolhassa.[1]

Ezen intézkedés egy eredeti szokás révén vált szükségessé. A szegény felsőbb tanulók theologiai tanulmányaik befejeztével, esetleg előbb is kikerültek vidéki rectoriákra. Itt egy-két év alatt egy kis pénzt összerakosgattak s ezzel aztán megindultak valamely külföldi egyetemre.

Akadtak tehát egyesek, a kik kellő idő előtt ki akartak menni valamely jól jövedelmező rectorságra. Ily törekvésnek néz szemébe a törvény.

Eddig (1663.) az volt szokásban, hogy ha valamely „triviális" iskolának rectorra volt szüksége s ezt Debreczenből kérte, azt küldték el, a kin épen a sor volt. Így történt meg azután, hogy sokszor arra nem való egyének is lettek rectorokká. Ebből az anyaiskolára szégyen, a másikra meg kár háramlott. Ezért már 1663 szeptember 17-ike táján kimondották, hogy ezentúl az ily kérdések megoldásánál két dolgot tartanak szem előtt; — az iskolát, a melynek rectorra van szüksége, és az illető egyén tehetségeit, a kit rectorul akarnak küldeni. A sorrend ezentúl nem nyom a latban semmit. Az arravalóság megitélésére pedig a tanárok a legilletékesebbek; miért is az ő lelkiismeretes ajánlatuk dönt. Ezen intézkedést az 1704. és 1792-iki törvény is fentartja. Sőt az előbbi az osztálytanitókra is kiterjeszti; az utóbbi meg az illetőnek vizsgálat alá vetését írja elő. A ki ezen intézkedés ellen mozgalmat indit, vagy az intézőket megsérti, megvirgácsolják és eltávolitják az iskolából.[2]

A tanároknak elég dolguk volt az iskola nagyobb tanulóival (studiosi). A kisebb tanulók tanitását *a köztanítókra* (publicus praeceptor) bizták. Ezek, mint Sárospatakon a collaboratorok az ifjúság kebeléből kerültek ki s hivataluk nem magánjellegű, hanem nyilvános volt.

[1] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXXII.

[2] U. o. 1657. törv Adiectiones ad leges scholae Debreczinae X. — 1704. törv. Leg. spec. I. Art. XII. — 1792. törv. De mor. stud. Lex XXXIII.

A köztanítókat a rectorok véleménye alapján választják, — tekintet nélkül arra, hogy régi tanulók (scholaris) vagy noviciusok.[1]

Az 1792-iki törvény szerint a köztanítók választása három hónappal az iskolai idő megkezdése előtt megy végbe. Az illetőknek előbb a helybeli curatorok és consistorium tagjai előtt szigorú vizsgálatot kell kiállaniok.[2]

A tisztességes fizetést előzetesen megajánlják nekik. Az osztályt, melynek oktatásával és vezetésével megbizzák, a félév letelte előtt nem hagyhatják el. Ennek befejeztével azonban, ha a saját munkájokról és a tanítványok előhaladásáról a vizsgálaton beszámoltak, leköszönhetnek állásukról. A ki pedig a megjelölt időnél előbb vagy később vesz bucsút, fizetést egyáltalán nem kap.[3]

A köztanító a gondjaira bizott tanulók szellemi kiképzésén és erkölcsi nevelésén serényen munkálkodjék. Tanítsa tehát őket odaadással. Erkölcseiket meg ne hagyja figyelmen kivül akár auctorokat magyaráz, akár gyakorlatokat tart, akár pedig tanítványainak a tanintézet körén kivül eső viselkedését mérlegeli. Ha ezen túlteszi magát, a rector megbünteti.[4] A köztanító úgy rendelkezik, hogy ebéd után egy órára osztályának minden egyes tagja jelen legyen az iskolában. A mint az egyet elütötte, felolvassa a névsort, a hiányzókat pedig megjegyzi. Ellenkező esetben rectori büntetés éri.[5] Az előadás ideje minden osztályban reggel 6—7-ig és 9—10-ig, délután meg 2—3-ig és 4—5-ig. Ehhez mindegyik tanító szigorúan alkalmazkodjék, mert különben 25 denárt fizet.[6]

Az előadásokat köteles megtartani. Ha a köztanító az osztályfelügyelő (inspector) tudta nélkül hanyagolja el előadásait, első izben egy, másodizben két, harmadizben három rajnai

[1] U. o. 1657. törv. Leg. spec. XII. Art. I
[2] U. o. 1792 törv. Sect. pr. De prof. Lex XIII.
[3] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. XII. Art. I.
[4] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. XII. Artic. III.
[5] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. XII. Art. IV.
[6] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. XII. Art. II.

forintot, és igy tovább menőleg a megfelelő arányban vonnak le a fizetéséből a betegek pénztára javára.[1] Ők mint osztálytanitók nem kötelesek megjelenni a délután 2 órakor végbemenő temetésen és egyházi ájtatosságon, mert nekik ekkor az iskolában hivatalos elfoglaltságuk van. Ha azonban fényes temetés van, a melyre a gyermekek is kivonulnak, akkor az egész coetussal egyetemben az osztálytanitóknak is jelen kell lenniök. Ha pedig elmaradnak, épen úgy bünhődnek, mint mások, a kiknek kötelességük elmenni a temetésre, s nincsenek ott.[2] Fizetésök ilyen: A rudimentariusok és a donatisták — Donatus művéről igy nevezve — tanitója egy évre 16, az etymologicusoké 20, a syntaxistáké 25, a poetáké és rhetoroké meg 30 forintot kap.[3]

A köztanitókon kivül voltak *magántanítók* (praeceptor privatus) is. Ezeket az 1792-iki debreczeni törvény „paedagogus"-nak nevezi.[4] Ugyanigy ismerik Sárospatakon is 1621-ben.[5]

A rectorok jelelik ki, hogy melyik tanuló, melyik gyermeknek viseli gondját. Magától tehát senki se merjen valamely fiút vezetés végett átvállalni, hanem várja meg mindenki a rectori intézkedést.[6] A magántanitókat 1792-ben nem egyes tanárok, hanem az összes tanárok jelelik ki és változtatják. S itt semmiféle kedvezésnek nincs helye; hanem a kiszemelendők érdeme s a tanitványok tehetsége, helyzete és java dönt. Ha valamely nagyobb akadály nincs, tekintetbe lehet venni a szülők óhaját is. Egy magántanitó növendékei legföljebb három osztályból valók lehetnek. Ha férjes nő kér a fia részére magántanitót, a tanárok ne adjanak a kérésére semmit, hanem mondják meg neki, hogy küldje be a férjét.

[1] U o. 1792. törv. De stud. tog. Lex XII.
[2] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. XII. Art. V.
[3] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. XII. Art V.
[4] U. o. 1792. törv. Leg. pro stud. tog. Lex. III.
[5] Békefi Rem.: A sárospataki ev. ref. főiskola 1621-iki törvényei. II. Fej. De officio Paedagogorum.
[6] U. o. 1657. törv. Leg spec. III. De mor. schol. Art. XIX. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XX.

Ha pedig özvegyasszony akar ily ügyben a tanárral beszélni, ezt a lakásán, és ne a collegiumban keresse föl. Ezen intézkedésnek az az alapja, hogy a törvény az asszonyokat távol akarta tartani a collegiumtól.[1]

A magántanitók a tanárok tudta nélkül és akarata ellenére ne vállaljanak el senkit tanitásra és más tanitványait ne édesgessék el. Az oktatás fejében pedig mind ők, mind a köztanitók elégedjenek meg azzal, a mit nekik megszabtak. Ha valaki önként ad nekik valamit, elfogadhatják, — de követelésnek nincs helye. S a ki mégis követelődzőleg lép föl, ha magántanitó, a tanitványokat veszik el tőle, ha pedig köztanitó, a hivatalát veszti el.[2]

Magántanitót, vagyis mai néven instructort leginkább a helybeli — debreczeni — jómódú szülők tartottak gyermekeik mellett. A magántanitónak nemcsak egy, hanem több tanitványa is volt. Az egyik fizetett pénzzel, s ez volt a nummista; a másik étellel, — ez a cibista; a harmadiknak meg a szülei mostak rája, — ez a lotor. Volt azonban olyan is, a kit ingyen tanitott (gratista). Ily módon a szegény tanuló mint magántanitó fentartotta magát és elvégezhette tanulmányait. Az meg természetesen egyéni előnye volt, de a közre is kihatott, hogy már ekkor belejött a tanitásba, s igy később a rectorián nem kisérletezett. Megvilágitásul 1751. ápril haváról bemutatok egy magántanitót az ő tanitványaival. A magántanitó Veszprémi János; tanitványai pedig Tarbocs Gábor nummista első osztályú; A három Bátori, mindnyájan cibisták, második és negyedik osztályúak; Szathmári János lotor, hatodik osztályú; Püspöki Lajos a testvérével cibista, második és ötödik osztályúak; Szente Mihály cibista, negyedik osztályú; Szente József cibista, hatodik osztályú; Oláh Mihály gratista, első osztályú; Bárányi Mihály nummista, első osztályú és Erdélyi Ferencz nummista, első osztályú tanuló.[3]

A magántanitók a közös tanitási módot kövessék, midőn

[1] U. o. 1792. törv. Sect prim. De profess. Lex VII.
[2] U. o. 1792. törv. De. mor. stud. Lex XXXI.
[3] A tiszántúli ev. ref. egyházkerület debreczeni levéltárában, a

tanítványaikat oktatgatják. Vigyázzanak, nehogy ezeket a hallottakkal ellentétes dolgokra tanítsák, mert ez által ismereteik összhangját zavarnák meg, s így előhaladásukat akadályoznák. Ha ezt figyelmen kívül hagyják, a rector szigorúan megrója őket.[1] A gondjaikra bízott tanítványokat szorgalmasan tanítsák. A büntetésben mérséklet legyen az elv; de arra azért vigyázni kell, hogy a túlságos engedékenység hanyagságra ne vezessen. Ellenkező eljárás esetén a tanítványokat veszik el az illetőtől.[2] Senki sem taníthatja növendékeit a kis kunyhóban, mert ezt is, meg tanítványait is elveszik tőle. Kunyhót a tanárok beleegyezése nélkül senki sem adhat el, sem nem vehet, sem nem építtethet. A ki megteszi, ugyancsak megjárja. Mert mint eladó a kunyhó árát, mint vevő vagy építő meg magát a kunyhót veszti el.[3] Minden magántanító lásson utána, hogy a városból bejáró tanítványai is — még a nagyokat sem véve ki — iskolába érkezésük után nyomban saját osztályukba menjenek. Az ellenkező eljárás rectori megrovást von maga után.[4]

A magántanítók nem sokat törődtek vele, hogy tanítványaik a nyilvános előadásokat, főleg a káté-magyarázatokat hallgatják-e. Ezért rendeli el az iskolaszék 1758. július 12-én, hogy a magántanítók tisztes és megengedett módon szoktassák hozzá növendékeiket az előadások, különösen a szentírás-magyarázatok látogatásához. A melyik magántanító nem tudja igazolni, hogy tanítványai az ő hibáján kívül hanyagok, elveszik kezei közül a növendékeket.[5]

A magántanítót, ha előadásait hanyagul tartja meg, minden egyes esetben úgy büntetik, hogy a collegiumból egy

„Dispositio Priv. Praeceptorum eorumque discip. 1744 1751." czímű, ívalakú kéziratban.

[1] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. XIII. Art. I

[2] U. o. 1657. törv. Leg Spec. XIII Art. II.

[3] U. o. 1792. törv. De mor. stud XIX.

[4] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. XIII. Art V.

[5] U. o. II. Rész. III. Fej. VIII. sz.

hétig nem léphet ki. Három-négyszeri ismétlődés után azonban elveszik tőle a tanítványokat.[1]

A magántanító addig nem adhat túl tanítványain, mig a rectorok bele nem egyeznek. Arra sincs joga, hogy tanítványait a nyilvános kieresztés (dimissio publica) előtt elbocsássa; vagy hogy a temetésre menőket a szobájukban visszatartsa.[2] Mások tanítványait ne tegye magáévá s ezek fölött birói vagy büntető hatalmat ne gyakoroljon; hanem inkább saját tanítványaira ügyeljen. Ha más tanítványait valamiben vétkesnek találja, vagy a rectornak, vagy pedig azon köztanítónak jelentse a dolgot, a ki alá a fiú tartozik. Ha nem ezen módon jár el, elveszik tőle a tanítványokat.[3]

Az *ének* tanítását vallási szempontok követelték. A tanulók az isteni tiszteleten, temetéseken, lakodalmakon, születésnapkor és efféle alkalmakkor énekeltek. Természetes tehát, hogy az énektanításra is gondot fordítottak.

1759. febr. 10-én arról értesülünk, hogy a magántanítók az éneket hanyagul tanitják. Ennek láttára az iskolaszék megparancsolja, hogy vasárnap, szerdán és szombaton a többi rendes gyakorlatok végeztével ugyanazon módszerrel tanitsák növendékeiket énekre, mint a hogy a köztanítók az osztályokban tenni szokták. De hogy ez lehetséges legyen, a tanulók valamennyien jőjjenek össze a meghatározott időben.[4]

A magán- és köztanítókkal szemben általános követelmény volt, hogy mind maguk szabályszerűen tudjanak énekelni, mind pedig másokat meg tudjanak rá tanitani. S ez egész természetes. Mert közülök kerültek ki a vidéki iskolák rectorai, a kiknél pedig az éneklés tudása és tanitása elsőrendű kötelességként állt elő.

De a tapasztalat e téren szomorú dolgot tárt föl. A kikerült iskolai rectorok énektudása kevésnek bizonyult.

Ily jelenség láttára, 1761. jan. 15-én kimondta az iskola-

[1] U. o. 1792 törv. Leg. de stud. tog. Lex XII.
[2] U. o. 1657 törv. Leg. Spec. XIII. Art. III.
[3] U. o. 1657 törv. Leg Spec. XIII. Art. III. és IV.
[4] U. o. II. Rész. III. Fej. IX. sz.

szék, hogy ezentúl rectornak csak olyat fog kiküldeni, a ki az ének tudása és tanítása terén is megfelel a hozzá fűződő várakozásnak. S ehhez az eszközt akarja nyujtani azon intézkedéssel, hogy szerdára és szombatra énektanítást ír elő és a tanulókat az eredmény elbirálása czéljából nyilvános vizsgálatnak veti alá.[1]

A *mendicansok dékánját* a rectorok szemelik ki. Rá az a feladat várakozik, hogy a mendicansokat este 7 órától, vagy a tanulók esti imájának végeztétől 9 óráig tanítsa s jámborságra, becsületességre, emberiességre (humanitas) és életszentségre oktassa. Ügyeljen, hogy vasár- és ünnepnap minden mendicans jelen legyen a templomban. A ki ezek közül az utczákon csavarog, lop vagy más bűnös cselekményt visz véghez, szigorúan bünhődik. A dékán meg, a hányszor csak kötelességét elmulasztja, 25 denárt fizet[2]

A dékán munkálkodásáért a mendicansok a régi arány szerint fizetnek. A felsőbb osztályuak és tanultabbak részéről ugyanis havonkint 6, az alsóbb osztályosoktól és kevésbbé képzettektől meg 3 denár jár neki.[3]

III.

Vallásos és erkölcsi nevelés s a fegyelem. — A debreczeni iskola XVII. és XVIII. századi törvényei valláserkölcsi alapon szervezik az oktatás- és nevelésügyet. Az a meggyőződés fejeződik ki bennök, hogy az iskola feladata nemcsak az oktatás, hanem a nevelés is. Hivő és tanult papokat, tanítókat és embereket akartak nevelni a vallás és a társadalom részére. Valóban megilletődéssel olvassuk azt a nemes felfogást, melyet ez a kor az iskolai tevékenységről ápolt. Az iskola feladata, hogy a jámborság (pietas), vagyis

[1] Ezen műben: II. Rész. III. Fej. X. sz.

[2] U. o 1657. törv. Leg. Spec. XIV. De officio Decani Mendicantium. Articulus Unus.

[3] U. o 1657. törv. Leg. Spec. XIV. De officio Decani Mendicantium. Articulus Unus.

valláserkölcsiség és a szabad művészetek (artes liberales) tudományából az egyházban és az államban szükséges dolgokat buzgón előadja és serényen terjeszsze. Tudja meg — mondja magas szárnyalással a törvény — az iskolának összes és minden egyes polgára, a rectorok, az összes tanárok és tanulók, a nagyok és kicsinyek, akár nemesek, akár nem, hogy az ily munkában fáradozó iskolai működés tetszik az Istennek; a tanárok és tanulók fáradságát az iskolában egyedül Ő mozdítja elő és támogatja; s magának a testületnek a fentartása is az Ő kezétől függ. Minden egyesnek első és fő gondja legyen tehát, hogy mindenkor azt keresse, kövesse és tegye, a mi Istennek tetszik és az Ő dicsőségét előmozdítja.[1] Az 1792-iki törvények szerint a nyilvános iskolákat azért alapították, hogy ezek adják meg azt, a mire a szülők kevésbbé alkalmasak. Vagyis vigyék előbbre az ifjakat az igaz és jó megismerésében; tanítsák meg őket a hét szabad mesterségre és egyéb tudományokra, különösen a vallástudományra olykép, hogy legyen szilárd és biztos alapjuk, a melyre később épithetnek és az életben hagyatkozhatnak, midőn saját, embertársaik, a polgári társadalom és az egyház javán munkálnak.[2]

A ki az iskolai coetus tagjává lett, arra törekedjék, hogy lelkét vallástannal és a legjobb tudományok ismereteivel művelje ki, életét meg tiszta erkölcs ékesitse. Más czélnak a szolgálata az iskolából kizárást von maga után.[3]

Mivel az iskolásokhoz nagyon illik az erények művelése és az egyházi szolgálat becsülése, sőt ezekben példaképeknek kell lenniök: ünnepeken és vasárnapokon mindegyikök, hétköznapokon meg az idősbek legyenek jelen a szentbeszéden. Az 1704-iki törvény ezek közül is csak azokat kötelezi, a kiken a sor van; a többinek pedig tetszésére bizza a megjelenést. Az ünnepi és vasárnapi elmaradásért 5, a hétköz-

[1] U. o. 1657. és 1704-iki törvények Lex generalis. Articulus unus.
[2] U. o. 1792. törv. Praefatio.
[3] U. o. 1657. és 1704. törv. Leg. spec. II. De stud. scholarium Art. II.

napiért 3 denárt kell fizetni.[1] 1792-ben hétköznap az ifjúságnak mindig csak egy-hatod része megy isteni tiszteletre. A dolog így történik: Az egész ifjúságot 12 csoportra osztották föl. Minden nap két csoport volt jelen az isteni tiszteleten; s így egy hét lefolyása alatt az egész ifjúságra rá került a sor. Az is érdekes, hogy a hetet hétfőn mindig más két csoport kezdte. Megvolt tehát a teljes egyenlőség, s így egyik csoportnak sem lehetett panasza a másikra.[2] A ki az isteni tiszteleten hanyagságból több izben nem jelenik meg s az úrvacsorához hosszabb időn át nem járul, két-három megintés után eltávolitják az iskolából.[3] Ha valaki más templomba akarna menni, hogy a rendkívüli hitszónokot meghallgassa, csak a rector engedelmével teheti meg.[4]

Vasárnap az istenitisztelet idején a iuratusok közül egy — sorrend szerint — mindig otthon marad s megvizsgálja az osztályokat, a hálószobákat és a kisebb helyiségeket; szemmel tartja a köztanítókat, ezek helyetteseit és az otthon maradt tanulókat s a kinek nem volt elég oka az otthonmaradásra, azt felírja.[5]

A mint vége a harangozásnak s az iskolában megadják a jelet, innét megindulnak s szép rendben, illedelmes lépésben és tekintettel, lárma és zenebona nélkül vonulnak a templomba. Itt megszabott helyükön állnak; nem ülnek le, se le nem henterednek; — a gyengélkedők azonban ezt is megtehetik. A mint az ideje elérkezik, épen úgy térnek vissza az iskolába, mint a hogy a templomba jöttek.[6] A ki nem hajt a törvényre, három denárt fizet.[7]

[1] U. o. 1657. és 1704. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. VI.
[2] U. o. 1792. De mor. stud. Lex II.
[3] U. o. 1792 törv. De mor. stud. Lex IV.
[4] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex II.
[5] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex III.
[6] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De moribus scholarium. IV. 1704. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. VII. — 1792 törv. De mor. studiosorum. Lex III.
[7] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De moribus scholarium IV.

Benn az egyházban, a törvény várakozásának megfelelőleg, buzgón imádkoznak, az egyházi énekeket készséggel éneklik, a szent beszédeket figyelemmel hallgatják s tanulmányaik sikeréhez kérik a Szentlélek segitségét; az egyház jámbor doctorait és az ő vallási tanaikat mindegyik nagyrabecsüli; a coetusnak, főleg a kegyuraknak senki sem okoz botrányt.[1] A ki az isteni tisztelet alatt nem énekel, minden egyes alkalommal egy, — a ki pedig szent beszéd alatt ide s tova tekintget, három denárt fizet.[2] Az 1704-iki törvény szerint azonban, a ki nem énekel, könyörgés és szentbeszéd alatt ide s tova tekintget, nevetgél, illetlen módon neki henteredik, — első izben az iskolai tanács megrovása alá esik, másodszor 25 denárt fizet, harmadszor pedig 10 egyénnel hátrább csapják. S a ki még ekkor sem változik meg, mint engedetlent és botránycsinálót eltávolitják az iskolából.[3] Az 1792-iki törvény a botránycsinálót a tett minősége szerint bünteti, vagy öt tanulóval lecsapja.[4]

A reggeli imát minden tanuló maga végzi külön; az esti ima azonban közös s az előadóteremben van. A ki ezen nem vesz részt, négy napig nem léphet ki a collegiumból. A nyilvános ájtatossághoz és a szentirásolvasáshoz a felolvasót és a kántort a régi rend szerint alkalmazzák.[5] A kik az iskolában laknak, a jelzés hallatára sietve összegyűlnek s iparkodnak, hogy az esti ájtatosságokon és a szentirás olvasásán jelen legyenek. Ezek alatt mindnyájan az Úr félelmével végzik azt, a mit tenniök kell.[6]

A mint a közös ebédre és vacsorára összejöttek, mély tisztelettel elvégzik az asztali áldást, étkezés után meg a hálaadó imát. Az ételeket szerényen és illendően költik el.

[1] U. o. 1657. és 1704. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. VII. — U. o 1792 törv. De moribus studiosorum Lex III.

[2] U. o. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art VII.

[3] U. o 1704. törv. Leg. spec. III. De moribus schol. Art. VII.

[4] U. o. 1792 törv. De mor. stud. Lex III.

[5] U. o 1792. törv. De moribus studiosorum. Lex I.

[6] U. o. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. X. és 1704. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. XI.

Étkezés alatt tisztességesen és nyájasan társalognak latinul, vagy pedig egyikök a szentirás egy fejezetét olvassa föl hangosan. Ezt az olvasást az 1704. és 1792-iki törvény már nem kivánja meg.[1]

Temetésre ép olyan módon vonulnak ki, mint a hogy a templomba mennek. S a halottas háznál, a mint az éneknek vége van, a könyörgés és a bucsúztató alatt csendben vannak s társalgással nem botránkoztatnak meg senkit. A mint a halottas kisérettel a temetőbe a sirhoz kiérnek, s az egyház szolgája a megfelelő vallási szöveget felolvasta, ne oszoljanak szét — nem nagy bizonyságára az Isten igéje iránti tiszteletnek és megbotránkozására a hallgatóságnak —: hanem a többi hivő néppel együtt hallgassák figyelemmel és áhitattal a vallás szavait. Ezen törvény átlépése minden egyes esetben 5 denár büntetéssel jár.[2]

A gyászszertartás befejeztével együttesen haza vonulnak, s inni vagy beszélgetni sehova be nem térnek. Kivételnek csak nagy szükség esetén van helye, — de ezt is előzetesen tudnia kell az ifjúsággal kinn levő tisztviselőnek. A ki másként tesz, 1657-ben 3 denárral lakol; 1704-ben meg első alkalommal az iskolai tanács dorgálja meg; másodszor 25 denárt fizet, harmadszor meg tizzel lecsapják. S ha még ez sem használ, eltávolitják.[3]

A kik legatióba vidékre mennek az ünnepekre, gyanús helyekre és — a mennyire lehet — korcsmába ne térjenek be. Legyenek szerények, tisztességtudók, mértékletesek és önmegtartóztatók. Botrányt ne okozzanak, ne veszekedjenek, mást ne rágalmazzanak, csipős s éles megjegyzéseket ne tegyenek és kerüljék a vitatkozást. A társalgásban alkalmazkodjanak az egyének helyzetéhez és méltóságához. A más

[1] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. V. — 1704. törv. Leg. spec. III. Art. IV. — 1792. törv. De mor. stud. Art. IX.

[2] U. o. 1657. törv. Adiectiones ad leges scholae Debreczinae I.

[3] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De moribus schol. Art. IV. 1704. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art VII. és 1792. törv. De mor. studios. Lex III. és V.

vallásúakkal szemben okosak, óvatosak és szerények legyenek. Az ev. ref. collegiumok tanulóit testvéri szeretettel fogják körül s velök ne veszekedjenek. Nagy tömegekben ne járjanak; vásárokban és nevezetes helyeken ne csavarogjanak. A ki erre mit sem ad, máskor nem küldik el legatióba, s esetleg még másként is büntetik.[1]

Magánboszút soha senki — se személyesen, se más útján — ne álljon se írásban, se szóval, se tettel. A ki más életmódja, erkölcsei, véleménye és szándéka fölött ítélkezik; a ki egyiket a másik előtt rágalmazza, szidalmazza vagy sértő elnevezésekkel illeti; a ki a másikat a tanárnál, vagy a városiaknál, vagy bárkinél beárulja, gyalázza, ócsárló versekkel, epigrammokkal vagy másnemű sértésekkel illeti; s a ki más tulajdonát — bármily kicsi legyen is — elidegeníti: megvirgácsolják és eltávolítják az iskolából. Csekély dolgokban azonban az 1704-iki törvény a birák belátására bizza a büntetést. Az 1792-iki törvény meg, a szóval elkövetett sértés minősége szerint, az illetőt más helyiségbe teszi át, vagy bizonyos mértékben lecsapja, vagy pedig elzárással bünteti.[2] A ki valamely pasquillt talál, szigorú büntetés terhe alatt köteles a rectornak átadni. Az ilyen mű szerzőjét és terjesztőjét vagy börtönbüntetés, vagy kizárás éri.[3] A ki gonosz hireket kohol vagy terjeszt, vagy pedig a közállapotról tiltott módon beszél, avagy ír, — a tanárszék nyomban lecsapással, vagy elzárással vagy pedig eltávolitással bünteti.[4]

Mindenki azon legyen, hogy egyenetlenség helyett béke és egyetértés honoljon az intézetben. A ki tehát zavargó, a köznyugalmat megháborítja, mint házsártoskodó az iskolából a városba kirohan s ólom- s más efféle golyókkal lövöldöz, magával fegyvert hordoz, mást megsebesít és vért ont, köz-

[1] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXXVIII.

[2] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. IX. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol Art. XII. — 1792. törv. De mor. stud. Lex IX.

[3] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex IX.

[4] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XL.

vagy magánépületeket megtámad, másokat fegyverre szólít, tisztességes egyéneket gyalázatos és irtózatos szitkozódással illet, éjjel az utczán rettenetesen lármáz s éjjel vagy nappal korcsmába és sörházba jár: megvirgácsolják s azután eltávolítják az iskolából. Ha pedig valami főbenjáró dolgot követett el, a polgári hatóság teszi rá a kezét.[1] Az 1704-iki törvény ezt így körvonalazza: Ha valaki az iskolában oly vétséget követ el, melynek büntetésére az iskolai törvény elégtelen, — minden iskolai szabadságától megfosztják, az iskola növendékei sorából törlik s erős őrizet alatt átadják a politikai hatóságnak. A melyik tanulót meg az iskolán kívül valamely főbenjáró vétségen kapnak, nyomban elfogják s vele azután a város hatósága bánik el érdeme szerint.[2] 1792-ben meg a ki mást fegyverrel sért meg, a polgári hatóságnak adják át.[3] A ki pedig mást megver, első ízben elcsukják, másodízben meg, sőt súlyosabb sértés esetében már első alkalommal is eltávolítják.[4]

A törvény még a tanítóknál sem nézi el a súlyos testi sértést. Miért is ha köztanító veri meg a növendéket kegyetlenül, elmozdítják az állásából A magántanítóktól meg ily tény miatt a növendékeit veszik el. Ezenkívül a bántalmazott tanuló ügyét a világi hatóság elé veheti.[5]

A tanulók a hatóság, a kegyurak, a tisztviselők és a tanárok ellen összejöveteleket ne tartsanak és össze ne esküdjenek; fölkelést vagy támadást se az iskolában, se ezen kívül senki ellen ne intézzenek. Bármily nagyobb összejövetelhez szükséges a rectorok előzetes beleegyezése. A ki ezen rendelkezés ellen vét, megvirgácsolás után, 1792-ben pedig e nélkül elbocsátják a collegiumból.[6] Ezenkívül a tanárok a zendülésre

[1] U. o 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. VII. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. IX.
[2] U. o. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. IX.
[3] U o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XIV.
[4] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XVI.
[5] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XVI.
[6] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. VIII. 1704.

czélzó összejöveteleket bejelentik a curatornak, ez meg a helybeli consistoriumnak.[1]

Hogy csetepaték s más efférék elő ne forduljanak, az 1704-iki törvény értelmében az iskola polgárai fegyvereiket egy közös helyen tartják. S ha azután útra kelnek, vagy pedig más czélból — teszem másnak kölcsön akarják adni — szükség van a fegyverükre, a fegyvertár őrétől kérik el őket, használat után ismét az ő gondjaira bízzák. A ki másként jár el, fegyverétől fosztják meg.[2] 1792-ben már nem szabad a tanulóknak sem a collegiumban, sem ezen kívül fegyvert tartani; mert elveszik tőlük s azután az ára a betegek pénztárába folyik be.[3]

A tanuló ifjúság és a városi lakosság között gyakori volt a surlódás és a gyűlölködés. Ebből azután sok baj és sérelem keletkezett. Ezeknek végre is elejét kellett venni. Kimondják tehát törvényileg, hogy a városi polgár, ha valamelyik tanuló megsérti, ne vegyen maga elégtételt, hanem jelentse az ügyet a rectoroknál vagy az ő távollétökben helyetteseiknél. Ha pedig igen nagy a sérelem, alkalmas tanuk jelenlétében terjeszsze a debreczeni egyház lelkészei elé (pastoribus). Ezek azután kötelesek az iskolai törvények értelmében minél hamarabb igazságot szolgáltatni, az 1704-iki törvény szerint meg a rectoroknak jelenteni, hogy ezek járjanak el a dologban.

Viszont a megbántott tanuló se legyen saját bírája ügyének, hanem tárja a rector elé. Ez először kitudja, hogy mi van a dologban, s a tényállást a városi hatóság (magistratus) és a kegyurak elé terjeszti s a megfelelő büntetés kiszabását kéri. Ezeknek meg kötelességök lehető gyorsan és úgy eljárni az ügyben, hogy a sérelem se maradjon orvosolatlanul, meg a sértő is kellőleg bűnhődjék. Ha ezen intézkedést valamely

törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. X. — 1792. törv. De mor. stud. Lex XV.

[1] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex. XV.

[2] U. o. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XI.

[3] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XIV.

városi lakó sérti meg, az állami törvény sujtja; ha pedig egyik a tanulók közül, ezt előbb megvirgácsolják s azután elküldik az iskolából.[1] Az 1792-iki törvény is előirja, hogy a tanulók a város polgáraival békességben éljenek, kerüljék a veszekedést és sértegetést; hiszen tudniok kell, hogy a polgárok az ő jótevőik. S ha mégis azt jelentené valaki, hogy a tanulók valamelyike megsértett egy városi polgárt, a dolgot megvizsgálják, s ezután az illetőnek a személyi sérelmet és az anyagi kárt jóvá kell tennie; s ezen felül még vagy lecsapják, vagy elzárják, vagy eltávolítják.

Ha pedig a városi polgár sérti meg a collegium tanulóját, a régi eljárás értelmében a városi hatóság kezébe kerül a dolog, s magán egyezkedésnek nincs helye.[2]

A mely tanulót ebédre vagy vacsorára valahova meghivnak, éjjelre nem maradhat ki; hanem a mint az esti harangszót meghallja, késedelem nélkül hazatér. A ki csak éjjeli 12 — 1704-ben 10 — óra után vetődik haza, vagy pedig egész éjjel kinn csavarog, azt a városi őrök elfoghatják és a politikai hatóság reggelig letartóztathatja. Ekkor visszatér az iskolába, a hol kikérdezik viselt dolgaira nézve. Ha kiderül, hogy valamely gyanús helyen is megfordult, rögtön eltávolítják. Egyébként meg az ilyen kimaradásért első izben 25, másodszor meg 50 denárt fizet; harmadik esetben azonban elküldik.[3]

A mint a templomokban az esti kilencz órát elharangozták, az ajtónálló (ianitor) a collegium kapuját bezárja s a kulcsot a contrascribának adja át. Ez most megvizsgálja, jól be van-e csukva a kapu. A contrascriba az esti harangszó után, nyáron meg az esti ima végeztével végignézi a hálószobákat és a kik hiányzanak, följegyzi. S hogy ez az ellenőrzés pontos lehessen, a tanulók este kilencz órakor elhagy-

[1] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. X. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XIII.

[2] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XVII.

[3] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XVI. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art XVII.

ják nappali kis kalyibáikat s ide az nap vissza nem térhetnek; s még a köztanítók sem maradhatnak kilencz óra után az osztályukban. A hálószobák ajtaját éjjelre sohasem zárják be; nappal is csak akkor, ha senki sincs otthon.

A ki kapuzárás után jő haza, vagy éjjel — de akár nappal is — a collegium kerítésén át ugrál, s tettét kellően nem tudja megokolni, egy hétre elcsukják. S ha még azután az derül ki, hogy gyanús helyen is megfordult, s esetleg rossz dolgot is művelt, a tett minősége szerint bünhődik.[1]

Ha valemely tanuló az iskolában oly súlyos erkölcsi vétséget — gyilkosságot, paráznaságot s más effélét — követ el, melyet iskolai törvénynyel eléggé büntetni nem lehet: a tanulók sorából kilökik, minden iskolai kiváltságtól és szabadságtól megfosztják és átadják a polgári hatóságnak.[2]

A rector irásos engedélye nélkül az ajtónálló (ianitor) se asszonyt, se leányt be nem bocsáthat a collegiumba, mert különben eltávolitják. A rector meg ilyen engedélyt csak tisztességes, vagy éltes nőnek ad.[3]

A hiába való és dévajkodó beszélgetésnek, mely eddig az iskola kapuján belül és kivül szokásban volt, legyen vége. Ha azonban valaki a másiktól egyet-mást kérdezni vagy tanulni óhajt, vagy pedig tisztességes okból, esetleg szükségképen akar beszélni a másikkal, — megteheti.[4] Szigorúan tiltja, vesszőzéssel és az iskolából eltávolitással bünteti a törvény a könnyelmű, szokáson alapuló s fölösleges esküdözést; az irtózatos és utálatos szitkozódást, milyenek: Az Istenét! A Teremtőjét! A szent keresztségre! A lelkemre! A véremre! Hitemre! s a más efféle esküdözéseket, a hitetlen, erkölcstelen és aljas beszédet.[5] Esküdni a tanulónak csak akkor szabad,

[1] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XVIII. és VIII.
[2] U. o. 1657. törv. Adection. ad leg. Schol. Debrec. IV.
[3] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XX.
[4] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol Art. XXVII. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXXI.
[5] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXV. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXIX.

ha a hatóság vagy az elüljárók neki megajánlják. A *„Bizony Isten"*-nek egy heti ajtónállóság az ára. A ki így fogadkozik: *„Úgy segéllyen"*, vagy pedig otrombán átkozódik, avagy aljas dolgokról beszél, — első esetben egy hétig elcsukják, másodízben ezenfölül még tízzel le is csapják, harmadszor pedig eltávolítják. A ki *„Adta Teremtetté"*-z, első ízben két hétig elzárják s kenyéren és vizen koplaltaják; másodízben meg eltávolítják.[1]

Ne fűtsék a tanulók a maguk helyiségét azon fával, melyet a gyermekek hoznak az iskolába; mert különben 10 denárjok bánja meg.[2] Ha akad olyan tanuló, a ki a szolgatanulóval a közös fából elvitet, vagy pedig a lopott fával tudva befűttet, hét napra elcsukják.[3]

Nem szabad lopni gyümölcsöt, gabonát, kerti veteményt, sárga- és görögdinnyét, veres- és fokhagymát s más effélét. A ki ez ellen vét, először 25, másodszor 50 denárt fizet; harmadízben pedig elhagyja az intézetet.[4] 1792-ben, a kártérítésen kívül, az elüljáróság tetszése szerint szabja ki a büntetést[5] Más tárgyak ellopásánál meg a tolvaj az okozott kárt megtéríti s ezenfelül első ízben elzárják, második esetben meg, sőt nagyobb lopás esetén már első alkalommal eltávolítják.[6]

Az iskolai törvények juttatnak a test és a szellem felüdülésére is időt. A tanulók lapdázással — 1704-ben tekézéssel is — s más illedelmes és hasznos játékkal szórakoznak. Tilos azonban a dulakodás, a dárdavetés, a mozsárral és puskával lövöldözés, a zászlóvivés és mindazon játék, a mi másban könnyen kárt ejthet. A meghatározott időn kívül

[1] U. o. 1792 törv. De mor. stud. Lex IX.

[2] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXVIII. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXXII.

[3] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XIII.

[4] U. o. 1657. törv. Leg. spec III. De mor. schol. Art XXII és 1704. törv. Leg spec. III. De mor. schol. Art. XXV.

[5] U. o. 1792 törv. De mor. stud Lex XXVIII.

[6] U. o. 1792 törv. De mor stud Lex XV.

azonban sem ebéd, sem vacsora után nem szabad játszani, — és pedig az 1704-iki törvény szerint sem az iskolában, sem az iskolán kivül.[1]

Tilos a kártyázás, a koczkajáték, a tánez, a hegedülés, a cziterázás és hárfázás, továbbá minden játék, melyet tisztességtelen nyerészkedés vagy időtöltés végett űznek. A ki tánczol, kénytelen elhagyni az intézetet. A ki meg a többi tilalom ellen vét, 9 denárt fizet.[2] Az 1792-iki törvény szerint zenélni csak szerdai és pénteki napon, továbbá szünetnapok délutánján szabad, — természetesen a bűnbánati napok leszámitásával. A zene csak szórakoztató lehet, de nem botrányos.[3]

Voltak tanulók, — és pedig, úgy látszik, szép számmal — a kik kártyákat festettek. Ez, természetesen, sok időt felemésztett. A szellemi káron kivül azonban erkölcsit is okozott; mert egyesek a kártyafestésből valóságos üzletet csináltak. S ez annyira ment, hogy őket a városbeliek nem is tanulónak, hanem csak pictornak hivták. Megtörtént az is, hogy a kártyákat nem fogadták el, vagy pedig a lakás falára, sőt nem igen tisztességes helyekre is felaggatták.

Mindez persze az iskola kárára volt. Nehogy tehát hasonló tények ismétlődjenek, az 1704-iki törvény betiltja a kártyafestést. A ki a törvényt megszegi, első esetben megintik, azután pedig minden egyes alkalommal 20 denár birsággal sújtják.[4] Magát a festést azonban szabad órákban az 1792-iki törvény nemcsak el nem tiltja, hanem inkább ajánlja azoknak, a kiknek van rávaló tehetségök. De a névnapokra nem szabad kártyát festeni, hogy ezzel azután játszanak.[5]

[1] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXI. és 1704 törv. Leg. spec. III. De mor. schol Art. XXIV.

[2] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXIII. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXVI.

[3] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXVII.

[4] U. o. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXVII.

[5] U. o. 1792 törv. De mor. stud. Lex XXIX.

Halászni és vadászni a tanulóknak lecsapás büntetése alatt tilos.[1]

Nem szabad rendezni az iskolában nyilvános lakomákat, mulatozásokat s különösen *„exitus“*-okat, vagyis az intézetből kilépéskor szokásos bucsúzásokat. Tilos a névnapi, farsangi, ünnepi és ünnep előtti eszem-iszom s egyáltalán minden dorbézolás az intézetben; hiszen ez eddig is elég sok rossznak volt a szülőoka. Ha azonban valaki tanulmányai végeztével valamely álláshoz jut s mielőtt az iskolától bucsút venne, csupa hálából egy kis vendégséget akar csapni, megteheti. Ezt azonban csak magánszobában tarthatja s nem nyilvános előadóteremben, sem a senior lakásán, s még kevésbbé kinn a városban. Ezenkívül a lakomára csak hét[2] társát, vagy hét más egyént hivhat meg. A ki ezt — akár tanulmányai befejeztekor — figyelmen kivül hagyja: ha az iskola falain belül hágta át a törvényt, bizonyitvány nélkül bocsátják világgá; ha pedig kinn a városban, a városi hatóság szabja ki rá a büntetést. A névnapi mulatság tartója 25, a vele együttmulatók meg 12 denárt fizetnek.[3]

Az 1792-iki törvény megengedi, hogy a tanulók ebédekre és tisztes lakomákra elmehetnek, ha a kegyurak vagy más előkelőségek őket meghívják. De azt már szigorúan megtiltja, hogy a tanulók akár benn a collegiumban, akár ezen kivül bárminő alkalomból — legyen ez névnap, a senior hivatalfoglalása vagy az új falusi mesterek bucsúzása — mulatságot vagy lakomát rendezzenek.

Ezen intézkedésben a törvényhozókat magas felfogás vezette. Hisz' a törvény rendelkezését így okolják meg: A növendékek alumnusok, — mások jótéteményéből élnek; nem illik tehát az alamizsnát vendégeskedésre fordítani, sem azon egyházak terhére lenni, a melyek innét kapják a mestereket. A ki másként cselekszik, büntetés vár rá. Még pedig a senior

[1] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXX.

[2] 1704-ben nyolcz.

[3] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. VI. és 1704. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. V.

elesik azon javadalomtól, a mely neki jár; a tanítókat az ünnepekre való kiküldés (legatio) mellőzésével, a mestereket pedig állásuk elvesztésével sujtják.[1]

Mind az iskolában, mind ezen kívül mindegyik tanuló vigyázzon arra, hogy részeg ne legyen, ne hányjon és ne köpködjön.[2] Az 1704-iki törvény először 25, másodízben 50 denár birsággal, harmadszor meg már eltávolítással sujtja azt a tanulót, a ki magánösszejövetel alkalmával benn az iskolában, vagy ezen kívül lerészegszik s azután köpköd és hány.[3] A részegséget 1792-ben első ízben két, másodszor négy, harmadszor meg nyolcz napi elzárással és kenyéren s vizen bőjtöléssel büntetik. Ha pedig valaki egyáltalán részeges és javulásra nincs kilátás, eltávolítják.[4]

Midőn bucsúzót vagy más megengedett mulatságot rendeznek, a bort — 1704-ben — a városi borméresből kell hozatni pénzért. Külső egyének borát ilyenkor inni tilos; mert különben az illető először 25, másodszor 50 denárt fizet, harmadszor meg távozni kénytelen az iskolából.[5] Egy tanuló sem hozathat — mondja az 1704-iki törvény — az iskolába bort hordóban, cseberben, kancsóban, pintszámra és más edényben, oly czélból, hogy itt árúsítsa. Az ilyen borból venni és inni tilos. Ha valaki mégis ad el, nemcsak a nála még meglevő bort veszik el tőle, hanem mint botránycsinálót kizárják az iskolából. A kik meg az ily borból vásárolnak vagy isznak, minden egyes esetben 50 denárt fizetnek.[6]

Az alamizsnabort, vagy a melyet valamely kegyúr adott a collegiumnak, nem szabad a collegiumban tartani, sem a tanulóknak pénzért kimérni; hanem egy részét ingyen kiosztják a tanulók között, a többit pedig másoknak eladják. Vett bort sem szabad a collegiumba szállítani. Nem engedi meg a

[1] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex X.
[2] U. o. 1657 törv. Adiection. ad leg. Schol. Debr. III.
[3] U. o. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. VI.
[4] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex X.
[5] U. o. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. VII.
[6] U. o. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. VIII.

törvény, hogy a bort benn a collegiumban korsóban, csöbörben, vagy itczeszámra nyiltan vagy titokban pénzért mérjék; a tanulóknak pedig megtiltja az ilyen bor megvételét és élvezését, — mert az ilyenek egy ünnepi legatiótól elesnek. Ha pedig az oeconosmus vét a rendelet ellen, a város hatóságának jelentik föl, mivel az ily magánjellegű borkimérés által a város károsodott meg.[1]

1704-ben a botrányos ivásoknak azáltal akarják elejét venni, hogy megtiltják a tanulóknak az ünnepnapi kirándulást a mezőre, a kertekbe és az erdőre. A ki ezt figyelmen kívül hagyja, először az iskolai tanács dorgálja meg, másodízben 25 denár birságot fizet, harmadszor tizzel lecsapják, végül meg eltávolítják.[2]

A vendéglőbe, korcsmába és kávéházba járás, a bálozás, a bálban vagy magánházban tánczolás tilos. Nem szabad benn a városban szekéren járni, sem ilyenen a városon kívül eső vendégfogadókat és csárdákat látogatni. A ki erre nem hajt, — tekintet nélkül arra, hogy tánczolt-e, vagy nem — első ízben egy, másodízben két hétre elzárják és egy évig legatióra nem mehet; harmadik esetben meg eltávolítják.[3]

A ki a collegiumban kávét iszik, egy ünnepi legatiótól elesik.[4]

Gyakori volt az eset, hogy a dohányzás révén tűz ütött ki. Nehogy tehát ily úton-módon tűz keletkezzék, az 1704-iki törvény a szobákban, tantermekben s másutt is mindenütt — mind az iskolában, mind ezen kívül — megtiltja a dohányzást. A kit rajtakapnak, minden egyes esetben 10 denárt fizet.[5]

A dohányzás, ha valaki ezt mérsékelten csinálja, 1792-ben nem tilos. De büntetés alá esik az olyan dohányos, a kinek az egészségére a dohányzás veszedelmes, a ki igen sokat szí, a hálótermet befüstöli s a tanítás vagy étkezés idején dohányzik.[6]

[1] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XIII.
[2] U. o. 1704. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. VIII.
[3] U. o. 1792. törv De mor. stud. Lex XI.
[4] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex X.
[5] U. o. 1704 törv. Leg spec. III. De mor. schol. Art. XXII.
[6] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXIV.

Az árnyékszék tisztaságát már maga a tisztesség, meg az egészség is megköveteli. Vigyázzon tehát mindenki, hogy vizeletével és székletételével be ne piszkitsa. Szobáját kiki tartsa tisztán; mások jelenlétében ne köpdössön, ne bűzöljön s óvakodjék a felböfögéstől. A ki ezekre nem ügyel s másnak undort okoz, 1657-ben 30, 1704-ben meg 6 denárt fizet.[1]

Az 1792-iki törvény megköveteli, hogy a folyosót, az udvart, a sétahelyet, a tantermet, az osztályok és hálószobák falait és padozatát s egyáltalán az egész collegiumot tisztán tartsák, az ablakokat gyakran megmossák és még gyakrabban kinyissák, s benn a collegiumban semmi olyast ne cselekedjenek, a mi az illemet sérti és a tisztaságnak ellenére van. S minderre az egyes hálótermekben az első tanuló, másutt pedig a szolgatanulók felügyelője (inspector famulorum) vigyáz.[2] Az iskola kerítésének megrongálása s a rajta való keresztülkasul járás tilos. A szobákban, lakásokban s az iskolaépületben semmit se rongáljanak meg s a fő gerendákon fát, vagy ilyesmit ne vágjanak. Ügyeljenek a tűzre, kemenczére, ajtókra, ablakokra, az egyes helyiségekre és a szobák butorzatára. A ki valamiben kárt csinál, ezt térítse meg s ezenfelül 25 denárt fizet.[3]

A ki tűzzel vagy „világ“-gal (candela) oktalanul bánik, megdorgálják, vagy lecsapják, vagy pedig elcsukják. S ha még hozzá kárt is okoz, ezt meg kell fizetnie.[4]

Van az iskolának börtöne is. Az 1792-iki törvény elvárja, hogy a börtönhelyiség tisztességes legyen, kulcsait meg a contrascriba őrizze.[5]

Törvényeink ilyen *büntetéseket* szabnak: Figyelmeztetés, megdorgálás, nyilvános megrovás és bocsánatkérés, főtt vagy

[1] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XVIII. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XIX.

[2] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXI.

[3] U. o. 1657. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XX. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXI. — V. ö. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXII.

[4] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXIII.

[5] U. o. 1792. törv. Leges pro stud. tog. Lex. III.

más ételek elvonása hosszabb-rövidebb időre, egyes mondatok vagy beszédek beemlézése, kártérités, pénzbüntetés, a collatióból kirekesztés, lecsapás, hivatalvesztés, valamely alsóbbrendű tisztség viselése, a tanítványok elvétele, megbotozás, megkorbácsolás, a jótétemény megvonása, mellőzés a legatiókra való kiküldésnél, bezárás bőjttel kapcsolatban, a collegiumba belépés eltiltása bizonyos időre, elbocsátás és kizárás az iskolából.[1]

Az 1792-iki törvény az 1704-ikiből és a későbbi rendeletekből azon részeket átvette, melyek az időbeli és helyi viszonyoknak megfeleltek és szükségeseknek bizonyultak. A többieket eltörölte a bennök megállapitott büntetésekkel egyetemben. A testi és pénzbeli büntetések közül tehát csak azok maradtak érvényben, melyeket az 1792-iki törvény határozottan megjelel. Különösen háttérbe szorul a pénzbüntetés, mert ezt a törvény még a biró tetszésére hagyott büntetések közül is kihagyja s ezek közé csak a megfeddést, a lecsapást, az elzárást, elküldést és kicsapást veszi föl.[2]

A büntetésben nemcsak fenyitő eljárást, hanem elijesztő eszközt is láttak. Ezért, ha valakire a megcsapás és eltávolitás büntetése várt, — az 1704-iki törvény szerint — az itélet kihirdetése után meghúzták a nagyobb csengőt. Erre az egész ifjúság egybegyült a rectorokkal és az iskolai tisztviselőkkel egyetemben. Most elrettentő például előadták a büntetés okát, s ezután a curator végrehajtotta a büntetést.[3]

A mit az illetékes biróság határozott, az előtt meg kellett hajolni s nyomban végre is hajtották, tekintet nélkül az ellenmondásra és az esetleges föllebbezésre. Kivételnek csak akkor van helye, ha vallási ügyről van szó, vagy pedig ha maga a biróság is általános zsinat elé kivánja terjeszteni az ügyet. A ki a biróság itéletének végrehajtását akadályozza, a politikai hatóság kezeibe adják; ha pedig az utczán van, elfogják és érdeme szerint büntetik.[4]

[1] Ezen műben: II. Rész. I., II., III. és IV. Fej.
[2] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XLIII.
[3] U. o. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXXVI.
[4] U. o. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XVI.

IV.

Tanulók. — A ki tanulmányi czélból a debreczeni iskolát fölkeresi, — akár nemes, akár nem — legföllebb három nap alatt köteles a rectornál jelentkezni. Ekkor rövid és illedelmes latin nyelvű beszédben kéri a fölvételét. Ha már a fölvétel megtörtént, a tanitók az iskola tisztviselői útján kijelelik neki a helyét, a melylyel meg kell elégednie. Az engedelmességet kézfogással igéri meg; s miután a törvényeket átolvasta, saját nevét alájok irja. Ha másként cselekszik, a városbiró mint csavargóval bánik el vele.[1]

Lényegében az 1704-iki törvény is igy szabályozza a fölvételt. Eltérés csak annyiban van, hogy a fölvételre jelentkező köteles ajánló levelét is előmutatni, s erre azután a senior, vagy valamelyik primarius bemutatja a kegyuraknak. Ezek megbizottai jelenlétében a rectorok az illetőt kikérdezik, vajjon alkalmas-e a nyilvános előadások hallgatására. Ha ez a vizsgálat kedvezőleg üt ki, a fölvétel ekkor történik meg a kegyurak beleegyezésével.[2]

1704. előtt kézadással fogadták meg a tanulók, hogy az iskolai törvényeket megtartják. A lekötelezésnek ezen módját azonban a tapasztalat gyengének bizonyitotta, mert úgy látjuk, hogy az ifjak gyakran túltették magukat a törvényeken. Ezért mondja ki az 1704-iki törvény, hogy ezentúl, a ki először lép az iskola keretébe, a megszabott minta szerint eskütételre köteles. Ha pedig erre nem hajlandó, nem veszik be az iskolába.[3]

A XVIII. századból tényleg ismerjük is azon eskümintát, a mely szerint a belépő tanulónak meg kellett esküdni. S ez

[1] U. o. 1657. törv. Leges speciales II. De studiis scholarium. Art. I.

[2] U. o. 1704. törv. Leg. spec. II. De studiis scholarium Art. I. és Leg. spec. I. Art. VII.

[3] U. o. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXXIX.

a következő: Én N. N., kit a nemes kegyurak és tanárok nagylelkűségéből és beleegyezéséből ezen jeles református collegium polgárai közé fölvettek, esküszöm a szent és a három személyű egy Istenre, hogy a mig ezen collegiumban lakom, a kegyuraktól, tanároktól és a többi tisztviselőktől és tanitóktól függök; irántuk engedelmességgel és kellő tisztelettel, becsüléssel és szeretettel leszek; ellenök és a collegium jó rendje, nyugalma, egysége és hirneve ellen sem nyiltan, sem titokban és semmi szin alatt sem cselekszem; különösen pedig a collegiumban semmi zürzavart, lázadást, összeesküvést nem keltek, másokat azokra nem ösztökélek, sem másokkal ily dolgokban egy követ nem fujok; sőt az efféle mozgalmakat, mihelyt róluk értesülök, elüljáróimnak kellő időben feltárom; a debreczeni collegium hirnevét, javát, fenmaradását és hasznát nemcsak a collegiumban lakásom idején, hanem ha kikerülök is, mindenkor előmozditom, a mennyiben a természet gyarlósága megengedi. A háromszemélyű egy Isten engem úgy segéljen![1]

Az 1792-iki törvények csak a tógatus tanulókról intézkednek; a többiekre más rendelkezés volt érvényes.[2]

Az iskolába bevétel határnapja 1792-ben Szent-György nap. A ki be akar lépni az iskolába, Debreczenbe érkezése után három napra jelentkezik a rectornál s bemutatja tanulmányairól és erkölcsi viseletéről szóló bizonyitványát. A jelentkezőket valamelyik curator jelenlétében a tanárok megvizsgálják; s e tekintetben nincs különbözőség, vajjon az illető rendes időben, vagy évközben érkezett-e. A ki a felvételi vizsgálatot nem állja ki sikerrel, nem vehető fel.

A kik már be vannak véve, a curatorok és a tanárok osztályokba sorozzák őket. Ezután a curatoroknak és a tanároknak kezet adnak, a törvényeket meg aláirják. Ezen kettős ténynyel igérik meg, hogy engedelmeskednek és a törvényeket megtartják. A ki a tanév folyamán érkezik, nem az ő

[1] Ezen műben: II. Rész. III. Fej. XIV. sz.
[2] U. o. Az 1792. törv. záradéka.

osztályába, hanem egygyel lejebb sorozzák, mert úgy sem tudná a többit utolérni. Benn a collegiumban csak tógatus tanuló lakhatik.[1]

Szökevény tanulókat vagy olyanokat, a kik valamely elkövetett vétség miatt az iskolába menekülnek, hogy így a büntetést elkerüljék, nem szabad az intézetbe fogadni. Az ilyeneket tettök megismerése után, az iskola és az egyház jogának megóvásával, a rectorok vagy a tisztviselők (officiales) eltávolitják, esetleg a hatóságnak, vagy pedig annak, a ki követeli, átadják.[2]

Midőn az a kérdés merült föl, mily módon kell valakit újra fölvenni az iskolai coetusba, több ízben egyenetlenség keletkezett a társak között, a mi azután a testvéri jó viszonyt gyakran megzavarta. Belátták ennek a hátrányát sokan. Miért is az egész coetus megkeresésére, az egyházi senior beleegyezésével, a visszavételre nézve ilyen utasítást adott a seniornak a coetus közgyűlése (1659. nov.), a melyen jelen volt Nógrádi Mátyás, Komáromi Csipkés György és Báthori Mihály debreczeni lelkészek és Lippai Sámuel a debreczeni iskola rectora: Ha az újra-fölvételért folyamodó az iskolában ez előtt cantor vagy collega volt, nyomban a subcollegák után kell beosztani. Ha meg subcollega volt, vagy kötelességének a teljesítése után hagyta el az intézetet, a coquusok előtti hatodik hely illeti meg. Ha pedig az ily visszatérő a rá várakozó feladatot pénzzel váltotta meg, a coquusok között kap helyet, — leszámítva az osztálytanítókat.[3]

Az 1792-iki törvény megszünteti azon szokást, hogy az iskola növendékeit polgárnak (civis) nevezték, s közkeletüvé a *„tanuló“* (studiosus) nevet teszi.[4]

A tanulók elé az 1792-iki törvény híven rajzolja az ifjúkort az ő összes áldásaival és kötelmeivel. Hiszen ez az idő-

[1] 1792. törv. Leges pro studiosis Togatis.
[2] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXIV. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXVIII.
[3] U. o. 1657. törv. Adiectiones ad leg. schol. Debr. V.
[4] U. o. 1792. törv. Sect. prim. De prof. Lex VI.

szak az, melyben meg kell szerezni a test és a lélek erőit s mindenféle tudományt; meg kell kezdeni és el kell viselni a munkát; hozzá kell szokni az önuralomhoz, a törvény iránti engedelmességhez, a lélek és test erőinek és egyéb eszközöknek saját tökéletességökre irányuló használatához; s ekkor kell a léleknek azon tudományokban és erényekben kiképződnie, melyek segítségével az ember boldogságot teremthet magának ezen és a más világon, vagyis megszerezheti magának azt a bölcseséget, melynek lényege az Isten félelme és szeretete.[1]

A tanulók tanusítsanak tiszteletet s engedelmességet a tanintézet hatósága, kegyurai, tanárai, az egyház szolgái, az egyházi és világi hatóság s a mindkétnemű előkelőség iránt. A ki ez ellen először vét, keményen megdorgálják; másodízben már 25 denárt fizet; ha ez sem használ, 10 tanulóval lecsapják; legvégül pedig kiutasítják az iskolából.[2]

A tanulóknak a rectorokra nincs semmi joguk vagy joghatóságuk; hanem ellenkezőleg, kötelesek nekik, mint tanáraiknak, tisztelettel engedelmeskedni, hogy ezek azután velök biztosan rendelkezhessenek.[3]

Ha a rector és a tanulók között per keletkezik, az egyház szolgái, vagyis a lelkészek (ministri), mihelyt erről értesülnek, az egyházmegye seniora — 1704-ben a város hatósága, mint kegyúr — elé tárják a dolgot. Ez maga mellé vesz néhány lelkészt és két-három városi polgárt s ezekkel egyetemben itél. Van azonban eset, midőn az itélethozatal joga a részleges vagy egyetemes zsinatot (synodus) illeti meg.[4]

A tanulókból alakult *iskolai tanács*, mely a rectorokra a multban sérelmes volt, teljesen megszünik. Ha a rector ellen valakinek akár magatartás, akár tanultság szempontjából

[1] U. o. 1792. törv. Praefatio.

[2] U. o. 1657. és 1704. törv. Leg. spec. III. De moribus scholarium. Art. I. — 1792. törv. De mor. stud. Lex VI.

[3] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XIII. és 1704. törv. Leg spec. III. De mor. schol. Art. XV.

[4] U. o. 1657. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XV.

kifogása van, ezt nem magánjellegü értekezleten, hanem először az iskola tisztviselői, majd az egyházmegye seniora, vagy a helyi lelkészek — 1704-ben a hatóság — előtt tárja fel. A ki ellenkezőleg jár el s a tanult és kifogástalan életű rectort igazságtalanul vádolja, hogy erkölcseiben fogyatékos, tanitásra meg nem való, — mint rágalmazó — megvirgácsolás után kénytelen távozni az intézetből.[1]

Minden tanulónak kötelessége, hogy jelen legyen az előadásokon, a vizsgálatokon, vitatkozásokon, szónoklatokon, a beemlézett dolgok felmondásán és egyéb iskolai összejöveteleken, bármilyen nagy is az elfoglaltsága. De ha valamely elkerülhetetlen akadály merül föl, ezt előzetesen közölni kell a rectorokkal,[2] a kik azután elbirálják, vajjon csakugyan van-e elég alap az elmaradásra. A ki a rector tudta nélkül mégis elmarad, 3 denárt fizet minden egyes alkalommal. A ki pedig elmaradása idején az utczán vagy a piaczon csavarog, ha régi tanuló, akkor elveszik tőle a tanitványokat; — ha pedig új, 15 denárt fizet.[3] Az 1792-iki törvény szerint, a melyik tanuló — ha iuratus is — az előadásokról kellő ok nélkül elmarad, első izben megidézik és megintik; másodizben a nevét az osztályban nyilvánosan felolvassák és őt magát megdorgálják; harmadizben a jótéteményes helyeken levők (alumni) ezen fölül még egy napra kenyeret és ételt sem kapnak, az „expectans"-októl a kenyeret fogják el, a paedagogusok meg egy hétig nem léphetik át a collegium küszöbét. S ha még ez sem használ, negyedizben tiz, ötödizben meg husz tanulóval csapják le; hatodizben meg — természetesen egy iskolaévről van szó — eltávolitják.[4]

A mint csengettek, mindegyik tanuló a tanterembe siet s elfoglalja a maga helyét. Ez mindegyikre nézve meg volt állapitva.

[1] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XIV. és 1704. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XV.

[2] Az 1704. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. III. ezt a közlést a seniorra, vagy a contrascribára nézve köti ki.

[3] U. o. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. III.

[4] U. o. 1792. törv. Leg. de stud. togat. Lex III.

Az esküdtek (iurati) közül mindegyik tanteremben volt két vigyázó. Ezek megfigyelték, ki hiányzik, a hiányzó nevét följegyezték s előadás végeztével bejelentették a seniornak.[1] Nem elégesznek meg azzal, hogy a tanulók a nyilvános előadásokat látogassák, hanem elvárják, hogy magánúton is olvassanak és irjanak. A ki ezt egyszerűen figyelmen kivül hagyja, három-négyszeri megintés után kénytelen elhagyni a collegiumot.[2] A ki a hálószobájában vagy ezen kivül tétlenül ácsorog, támaszkodik, beszélget, dohányzik vagy aluszik, — néhányszor megintik, s ha ez nem használ, ajánlják neki a távozást. S ha meg nem javul és elmenni sem akar, erővel is eltávolitják.[3]

Volt olyan tógatus is, a ki mit sem törődött azzal, hogy a tudományokban és erkölcsökben előre halad-e, vagy nem. E helyett inkább az volt a gondja, hogy az alamizsnából és a jótéteményekből egy kis pénzt rakosgasson össze és így valahogy előkészitse az útját a nagyobb javadalomhoz jutásnak. A kit ilyennek ismertek meg, kellő időben megvonták tőle a jótéteményt és elbocsátották.[4]

Mindegyik tanuló köteles beszerezni a szükséges könyveket, s főleg azokat, melyekből a tanárok magyaráznak. A ki ezt nem teszi, a tanárok adnak neki, de a könyv árát levonják az illető segitségére szóló összegből.[5] A tanárok évenkint egyszer megvizsgálják a tanulók könyveit. A vizsgálat ezenkivül kiterjed az ágyneműekre, ruhákra és a különféle eszközökre.[6]

A rector engedélye nélkül nem szabad a tanulóknak kimenni a collegiumból vásárkor és vasárnap egész nap — még az ispotály templomába se. Más napokon pedig tilos a kimenet délelőtt tizenegy óráig és délután az első előadási

[1] U. o. 1792. törv. Leg. De stud. tog. Lex IV.
[2] U. o. 1792. törv. Leg. de stud. tog. Lex IX.
[3] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXV.
[4] U. o. 1792. Leg. de stud. togat Lex II.
[5] U. o. 1792. törv. Leg. de stud. tog. Lex VIII.
[6] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex VII.

órától azon ideig, mig a gyermekek magántanitása tart. S a kapus a tanulót egyáltalán csak akkor bocsáthatja ki, ha az illetőnek van igazolványa a contrascribától. A mely tanuló ezen rendeleten túlteszi magát, egy hétig nem mehet ki a collegiumból; az ajtónállót meg, ha kötelességét nem teljesiti, tiz tanulóval lecsapják.[1]

A tanulók a collegiumból csak kettesével mehetnek ki, s ezek egymástól el nem válhatnak. A ki egymaga akar kimenni valamelyik kegyúr, curator, lelkész vagy tanár látogatására, csak a contrascriba igazolványával bocsátja ki az ajtónálló. A ki pedig rövid ruhában és kék köpenyben akar kimenni a collegiumból, az ajtónálló csak akkor bocsáthatja ki, ha valamelyik tanártól van neki igazolványa. Ezen intézkedések valamelyikét a ki figyelmen kivül hagyja, első izben két hétig nem távozhatik a collegiumból; másodizben egy hétig ajtónállónak kell lennie; harmadizben meg három napig elcsukják.[2]

Ha valaki a rector és a tanárok engedélye nélkül — akár szünet alatt is — bármily okból útra kél, tiz helylyel lecsapják. A ki pedig szünet után az első előadási napra nem jő vissza a collegiumba, öt helylyel csapják le, ha késedelmét kellőleg nem tudja igazolni. A ki ilyen elutazás után megérkezik, a contrascribánál kell jelentkeznie.[3]

Valahányszor a rector jelen van a temetésen, az összes iskolásoknak — a kisebbeknek úgy, mint a nagyobbaknak — szintén ott kell lenniök. S a mint már a jó rend hozza magával, párosával mennek, tisztességesen viselkednek s óvakodnak a lármától, zajongástól és játszadozástól.[4] A ki a temetés alatt illetlenül viselkedik vagy arra meg sem jelenik, sáros idő esetén 4, száraz időben meg 3 denárt fizet.[5] A ki

[1] U. o. 1792. törv. Leg. de stud. tog. Lex V.
[2] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex VIII.
[3] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXXVI.
[4] U. o. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. VIII. és 1704. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. IX.
[5] U. o. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. VIII

1792-ben nem jelenik meg a temetésre, első izben nem kapja meg a neki esedékes pénzösszeget; másodizben, ha az illető expectans, két napon át a kenyeret, ha alumnus, még hozzá az ételt is elfogják tőle; harmadizben és minden más alkalommal meg egy hétig büntetik így.[1]

Ha a papok vagy a legfőbb birák családjából, esetleg a házából, vagy pedig az iskolából temetnek valakit, a temetésen való megjelenés kötelezettsége a régiben marad. Ha azonban a nép, vagy a városi polgárok közül kivánná valaki, hogy halottjának a temetésén az egész coetus megjelenjék, ez az óhaj jövőben nem teljesíthető. Ezentúl legföllebb csak 25—30 felnőttebb énekes fiú vonul ki a kisebb tanulókkal a temetésre. S az illető ezzel is elégedjék meg, mert különben senkit sem kap.[2]

Ha a kegyurak valamelyike nem Debreczenben, hanem a városon kivül hal meg s azt kivánják, hogy az énekesek az ő temetésén jelen legyenek, elmehetnek egy *esküdt* (iuratus) tanuló vezetése alatt, — a kinek, vagy legalább a helyettesének mindig ott kell lennie az ifjakkal a temetésen; de meghagyja a törvény, hogy a temetési szertartáson kivül ne énekeljenek. Ha az iuratus ezzel ellenkezőleg cselekszik, vagy pedig az e tekintetben vétkeseket nem jelenti föl, 10 tanulóval lecsapják; maguk a vétkesek meg 5 tanulóval kerülnek hátrább.[3]

Az énekesek a többi tanulóval egyidejűleg mennek a halottas házhoz s ebbe nem mennek be, hanem ott állnak, a hol az ifjúság. A közös éneklés előtt, továbbá a mint a bucsuztatónak és az ezt követő közös éneknek vége van, az énekesek karban három-négy verset énekelnek. A temetés előtt azonban nem szabad nekik sem nappal, sem éjjel énekelni a halottas háznál, még ha kérik is őket.[4]

Midőn a tanulók tömegesen vonulnak ki a temetésre.

[1] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex V.
[2] U. o. 1657. törv. Adiectiones ad leg. Schol. Debr. II.
[3] U. o. 1792. törv. De stud. schol. Lex V.
[4] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex V.

arra kell ügyelni, hogy ebből a tanulmányokra semmi hátrány se háruljon. Miért is a temetés ne a tanulásra szánt órákban, hanem reggel 10 és délután 2 órakor legyen. A melyik tisztviselő, a rector tudtán vagy akaratán kívül, ellenkezőleg intézkedik és a coetust nem a megszabott időre rendeli ki temetésre, 1657-ben 25, 1704-ben meg 50 denárt fizet.[1]

A kántoroknak rosszul esett, hogy az úgynevezett fölösleges nagy temetéseket (superfluum funus generale) mindig az első kántor, vagyis a contrascriba végezte. A panaszok hallatára 1660. nov. 27-én összeült tanácskozásra az egész coetus, a melyen jelen voltak Komáromi Csipkés György és Báthori Mihály lelkészek, Martonfalvi György és Debreczeni János rectorok. Ezen alkalommal elhatározták, hogy a „fölösleges nagy temetések“ végzésének a joga ezentúl is az első kántort illeti meg; ha azonban ő nem jelenhetnék meg, a többi kántor sorban végzi azokat.[2]

A menyegzői és születésnapi éneklés mindig az ünnep másnapján délben legyen; karácsonkor, husvétkor és más rendkívüli alkalmakkor meg a szokásos időben, de ha lehet, napnyugta előtt vagy körül.[3]

Az ifjúság érezte, hogy mily sokat köszön Debreczen városának. Bizonyára a hála érzelme késztette, midőn a coetus, mint ilyen, önkéntes *tűzoltósággá* szervezkedett. Az 1704-iki törvény már régi dicséretes szokásnak nevezi a tanulók tüzoltó tevékenységét. Elrendeli, hogy a tűz szinhelyére dolmányosan és csizmásan menjenek s a tűz eloltásában erős munkát fejtsenek ki. Ha már a tüzet elnyomták, ne csavarogjanak elszéledve egyik házból a másikba, hanem térjenek vissza szerényen az iskolába, mert különben 25 denár birság a büntetése minden egyesnek.[4] Az 1792-iki törvény is meghagyja, hogy tűzvész idején minél nagyobb számmal siessenek a szeren-

[1] U. o. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. IX. és 1704. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. X.
[2] U. o. 1657. törv. Adiect. ad leg. Schol. Debrec. VII.
[3] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXX.
[4] U. o. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXIII.

csétlenség szinhelyére s vigyék magukkal a vízfecskendezőt (machina hydraulica). Itt azután lássanak neki a dolognak komolyan, lárma és zenebona nélkül; nyomják el a tüzet, hogy minél kevesebb kár legyen. Oltás közben a jelenlevő elüljáróknak engedelmeskedjenek; senki iránt méltánytalanok ne legyenek. Ha a tüz már kialudt, ne csavarogjanak ide-oda, hanem menjenek haza.[1]

Az ifjúság *ruházá*a tiszta, tisztességes, a tanulókhoz illő és a szokásnak megfelelő legyen. Fodorított hajat illetlenül ne hordjanak s fejöket török módra ne nyirják. Ne viseljenek bokrétát, se csapott kalapot, mely a török kalpag módjára leér a nyakszirtig s csak épen a vállakig nem. Ne hordjanak magas, úgynevezett „misziri“ gallért, nagyon széles övet, katona köpönyeget s más, mint fekete vagy szegszinű tatár keztyűt. A ki ez ellen vét, épen úgy bünhődik, mint a ki az engedelmességet megszegi; vagyis először szigorúan megdorgálják, másodszor 25 denárt fizet, harmadízben 10 tanulóval hátrább lesz a helye s legvégül eltávolítják az iskolából.[2] Az iskolán kívül, az utczákon és falvakban tóga nélkül senki se járjon; — leszámítva, ha messze, idegen földre utazik. Benn az iskolaépületben se menjen a nélkül a rectorokhoz és az előadásterembe. A ki ezt nem fogadja meg, első esetben megintik; másodízben 25 denárt fizet; harmadszor meg 1657-ben már eltávolítják, 1704-ben 50 denár birsággal büntetik s csak negyedízben távolítják el.[3] 1704-ben még azt sem engedik meg, hogy valaki a kamarából (kis szoba) és a konyhából mente vagy dolmány nélkül kimenjen; s a ki megteszi, az imént említett büntetést mérik ki rá.[4]

Az iskolaszék úgy értesült, hogy némely tanuló, az illem figyelmen kívül hagyásával vagy inkább kevélységből, össze nem gombolt mentében és az ujjakon össze nem kapcsolt dolmányban jár még templomba és temetésre is. Ezt 1748.

[1] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXVI.
[2] U. o. 1657. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. II.
[3] U. o. 1657. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. III.
[4] U. o. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. III.

június 22-én eltiltják és az ellenszegülőt büntetéssel sujtják.[1] Hosszú hajat és hosszú bajúszt viselni nem szabad csupa tisztasági szempontból.[2]

Ezen intézkedések érdekessége igen sokat nyer az által, ha tudjuk, hogy tulajdonképen miféle öltözetnek a védelme rejlik bennök. Géresi Kálmán szerint „1624-ben Rákóczy György, Bethlen Gábor fejedelem megbizásából, a debreczeni Collegium felsőbb tanuló ifjúságának a következő egyenruhát rendelte: bokáig érő kapcsos dolmány, ezen felül zöld tóga, sárgazsinóros kihányással; a fejnek födözete nyestes sinkó, vagyis hosszú magyar süveg volt, tetején látható zöld foszlánynyal. — Ez volt a tanulói egyenruha 1774-ig".[3] A test és ruha tisztaságát és az illendőséget 1792-ben is megkövetelik a tanulótól. A városban és a collegiumban a tanulók bokáig érő mentében vagy dolmányban és fekete tógában, mellényben és kék vagy fekete nadrágban járnak. Utra meg van engedve a rövid ruha, de csakis a kék vagy fekete magyar mente, körülfogva — télen persze — nem valami értékes prémmel, melynek meghatározását a törvény a tanárokra bízza, — továbbá a kék köpeny. Csipkés ingben senki sem járhat. A nyakravaló (collare) csak fekete vagy fehér lehet, de vörös, vagy más szinű nem.

A ki megtiltott ruhában jár, ezt elveszik tőle, eladják és a befolyó összegen az illető köteles beszerezni a rendes ruhadarabot.[4] A ki az illemet sérti meg, nyilvánosan megrójják; másodízben öttel lecsapják; harmadízben nem mehet haza ünnepekre, vagy pedig a mit hazamenvén otthon kap, köteles a betegek pénztárába befizetni.[5]

Ha valamelyik tanuló megbetegszik, szobatársai nyomban jelentik az esetet a contrascribának, ez meg a rectornak, hogy

[1] Ezen műben: II. Rész. III. Fej. VI. sz.
[2] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex VII.
[3] Géresi Kálmán: Iskolai élet 1848 előtt. (A debreczeni ev. ref. főgym. értesitője 1894—95-ről. 145. l.)
[4] U. o. 1792. törv. De stud. schol. Lex VI., VIII.
[5] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex VII.

a gyógyitásról ideje-korán gondoskodhassanak. Az orvosszer árát a betegek pénztára fedezi. Ha pedig ez üres, a beteg tanuló meg nem tud fizetni, — a collegium pénztárát nyitják meg.[1] Az iskolaszék 1746. szept. 17-én elrendeli, hogy az iskola polgárai közül gyógyitás czéljából senki se menjen javas vagy egyéb asszonyhoz. Ennek csak akkor lehet helye, ha a senior előtt betegségét igazolta és a tanároktól engedélyt kapott.[2]

Közismeretü dolog — hiszen ma is megvan, — hogy az ev. ref. tanulók a nagyobb ünnepekre kimennek a vidékre s itt egyházi szónoklatot tartanak. Ez a *legatióbajárás*, mely az illetőnek a hívek adományából egy kicsit jövedelmez is. Mások meg, különösen a nagy szünet alatt, segitséget gyüjtenek a vidéken az iskola, vagy egyházközség javára. Ez a *supplicálás*. Az 1792-iki törvény szerint, mielőtt az illető az alamizsnagyüjtésre elindult volna, így kellett neki megesküdnie: Én N. N. esküszöm az élő Istenre, hogy mindazt, a mit a kegyurak, az egyházak, ezek lelkészei vagy bárki más, alamizsna czímén, a debreczeni reformatus collegium részére kezeimhez ad, számadáskönyvembe általok beiratom, belőle a magam, vagy más czéljára mit sem forditok; hanem mindent, a mit kapok, a collegium seniorának adok át és róla beszámolok. Isten engem úgy segéljen![3]

Ha a tanulók ünnepekre legatióba, vagy nyáron alamizsnagyüjtésre (supplicatio) kimennek a vidékre, a templomban csak olyan egyházi beszédeket tarthatnak és olyan könyörgéseket végezhetnek, melyeket theologiai tanár, vagy a helybeli consistorium megbizott embere átnézett, kijavitott és helybenhagyott. A könyörgésben a szók ne legyenek felcziczomázottak és homályosak, hanem egyszerűek, rövidek, világosak és a tárgynak megfelelők. A szükségesből mi se maradjon el; a mi meg nem szükséges, nem kell beleszőni.

[1] U. o. 1792 törv. De mor. stud. Lex XLI.
[2] Ezen műben: II. Rész. III. Fej. IV. sz.
[3] U. o 1792. törv. De mor. stud. Lex XXXIX. Formula iusiurandi Studiosorum in feriis canicularibus ad colligendam eleemosynam missorum.

Vitás helyeket a tanulók ne fejtegessenek az ily egyházi beszédekben. S ha a dolog úgy fordulna, hogy a katholikus egyház dogmáiról előkerülne a szó, szerényen, mérséklettel és szeretettel, az erősebb, méltánytalan és botrányos kifejezések mellőzésével történjék az. A ki ez ellen vét, máskor nem küldik legatióba; sőt ha a dolog természete úgy követeli, elbocsátják.[1] Legatust csak azon egyházakhoz küld a debreczeni iskola, a melyek kérnek.[2]

A kiket a collegium ünnepre legatióba, vagy nyári alamizsna-gyűjtésre (supplicatio) kiküld, ne kolduljanak és ne követelődzenek, hanem elégedjenek meg azzal, a mit az egyházak, a kegyurak és a jótevők a maguk jószántából adnak. A mi alamizsnát kapnak, az adakozóval beiratják a könyvükbe. Az ellenkezőleg cselekvőt többé soha sem küldik ki legatusnak.[3]

A debreczeni iskola növendékei sorában érdekes csoportot képeznek a *mendicansok* (szolgatanulók) és a *neutralisták.*[4]

A *mendicansok* — kiket azelőtt szolgatanulóknak, ma pedig szegény-tanulóknak hivnak — oly tanulók, kik több tanulót kiszolgálnak, s ennek fejében kapnak lakást és élelmet.

A *neutralisták,* olyan kisebb tanulók — oratorok, poeták, s kivételesen syntaxisták, — a kik szegény létökre az iskolának különböző szolgálatot teljesitettek, s ezért kaptak lakást, és bizonyos kis pénzjövedelmet. Ily minőségben várták fölvételöket a felsőbb tanulók közé.[5]

[1] U. o. 1792 törv. De mor. stud. Lex XXXVII.

[2] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXXVIII.

[3] U. o. 1792. törv De mor. stud. Lex XXXIX.

[4] A neutralisták 1693-ban jelennek meg:

Series nominum Neutralistarum, statuta ab anno 1693. die 23. maii rectoribus clarissimo domino Martino Szilagyi, clarissimo domino Paulo K. Lisznyai, clarissimo domino Georgio Vecsei, officialibus Seniore domino Johanne S. Pathai, Contrascriba domino Georgio Szokolai, Curatore domino Georgio Tallayai". (A debreczeni ev. ref. collegium levéltárában a „Leges et series famulorum ab 1693—1733." czimű, ívalakú kézirat egyik belső czímlapja.)

[5] V. ö. SINKA SÁNDOR: A debreczeni gymnasiumi oktatásügy tör-

Mind a medicansoknak, mind a neutralistáknak volt külö! leges törvényük és közös *curatoruk*. Ennek feladatát és jo körét a következőkben látjuk:

A curator a medicansokat és a neutralistákat kénysz ríti, hogy a saját osztályukat látogassák. A ki nincs itt, 1 jegyzi s vagy megvirgácsolja, vagy pénzbüntetést mér rá.

Azon tanulót, a ki az ő mendicansát előadás idején i oda küldözgeti, a curator följegyzi és a seniornak bejele:

A törvény — nagy szükség esetét leszámítva — : azt sem engedte meg, hogy a curator a mendicanst valai debreczeni polgár szolgálatára bocsáthassa csupa szivessé; S ha ily kivételes eset csakugyan fenforgott, a tanár fessor) beleegyezése is szükséges volt.[2]

A mendicansok bevételéhez az osztályok inspecto! beleegyezése is szükséges. A mendicansok részére van egy külön könyv. Ebbe a curator beírja a nevöket, mikor léptek az iskolába, hová valók, nemesek-e, vagy nem, s a mi egyáltalán rájok vonatkozik. A beteg mendicansokat — akár az iskolában, akár a városban feküsznek — meglátogatja s az osztályok inspectorával közli, hogy minő ételre vagy orvosságra van szükségök.[3]

A curator éber szemmel ügyel arra, hogy a mendicansok magántanitóik részéről gondos tanításban részesüljenek. A hanyag magántanitót meginti; s a ki erre mit sem ad, további eljárás, esetleg büntetés végett átadja az iskola tisztviselőinek.[4]

Mindent elkövet a curator, hogy a mendicansok magyarul ne beszéljenek, az utczán ne pajkoskodjanak, gyümölcsöt és fát ne lopjanak, s a kerítést ne rongálják.[5] Ő rendeli ki mind

ténete 1848-ig. (A debreczeni ev. ref. főgymn. Értesítője az 1894—95. iskolai évről. 67. l.).

[1] Ezen műben: II. Rész. III. Fej. I. Leg. de officiis Curatoris 1—4.

[2] U. o. II. Rész. III. Fej. Leg. de offic. Curat. I. Adiectiones ad leges Curat.

[3] U. o.: II. Rész. III. Fej. II. 4—6.

[4] U. o.: II. Rész. III. Fej. II. 3.

[5] U. o.: II. Rész. III. Fej. I. 3.

a két templom részére és a temetésekre az énekeseket. Ezeknél a létszámon kivül a hivatottságra is tekintettel kell lennie. A temetési díjakat, melyek akár végrendeleti, vagy más úton folynak be a neutralisták és a mendicansok részére, a curator a contrascribának adja át a temetésen résztvevők jelenlétében. Az összeget mind a két fél följegyzi és az erre szóló ládába dobják. Ennek a kulcsa a rectoroknál van. A mint a hónap vége elérkezik, a senior és a contrascriba a kiosztásra kerülő összeget kiszámítják, s a senior előtt a contrascriba és a curator beszámol azon összegről, mely a neutralisták és mendicansok részére befolyt.[1] 1759 óta a curator nem a contrascribának, hanem az osztályok inspectorának adja át a mendicansok részére befolyt jövedelmet s erről ugyancsak az osztályok inspectorának megbizása alapján intézkedik. A Kenessei-féle alap részeseinek névsorát is, az esedékes részletek kiosztása előtt, az osztályok inspectorával közli előbb, s csak ezután mutatja be az alapitvány gondozóinak (curatores).[2]

Az ajtónállók révén megakadályozza, hogy a nők az iskola helyiségébe bejárjanak; mert hosszú évek tapasztalata arról győzött meg mindenkit, hogy az ily bejárásokból botrány s az iskola erkölcsi tisztaságának sérelme keletkezett. Ha a curator a jövőben erről nem tesz, az iskolai tanács büntetése alá esik.[3]

Ha a curator nem teljesiti a kötelességét, vagy az állását veszti el, vagy a díjától fosztják meg.[4]

T. Kocsi János curatorsága idején, 1705-ben a *neutralisták* kötelességét, helyzetét és jogát törvénynyel szabályozták. S ugyanezeket átirta Pápai B. György curator 1708-ban, midőn a senior Dállyai János, a contrascriba meg Egri Mihály volt.

A kit neutralistának bevettek és a megfelelő kiváltságokban részesitették, megvárták tőle, hogy lelkét a vallásos tudományokkal, szellemét meg a legjobb ismeretekkel művelje

[1] U. o.: II. Rész. III. Fej. I. 9.
[2] U. o.: II. Rész. III. Fej. II. 1—2.
[3] U. o.: II. Rész. III. Fej. I. Adiect. ad leg. Curat.
[4] U. o.: II. Rész. III. Fej. I. Poena Curatoris.

ki és életét tisztes erkölcsökkel ékesítse; mert különben eltávolítják az iskolából. Azt keressék tehát, — mondja a törvény — a mi az Istennek tetszik és az Ő nevének dicsőségére szolgál. A neutralisták között van 20 alumnus, vagyis jótéteményes helyen levő, és 5 várakozó (expectantes). Neutralista csak az lehet, a ki orator, vagy poeta. Ha azonban az ily fokozatúak közül nem kerül ki a létszám, a hiányzókat a syntaxisták közül veszik. Az alumnusok a kiváltságokban, vagyis a temetési díjakban, a végrendeleti hagyatékokban, a három denár napidíjban s a kegyurak nagyielkűségéből befolyó kenyéradományban egészen egyformán részesülnek.

A rectorok tudtán kívül egyikök sem lakhatik az iskolában; s a ki ezt megtenné, eltávolítják. A törvény elvárja, hogy minden neutralista adja meg a kellő tiszteletet és engedelmeskedjék a rectoroknak, a seniornak, contrascribának, curatornak és a többi primariusnak. Ha a neutralista a kegyuraknak, a tanároknak és az iskola tisztviselőinek, különösen a curatornak nem engedelmeskedik, vagy pedig káromkodik, esküdözik, koczkát vet, kártyáz, korcsmába jár, az iskolában vagy ezen kívül dohányoz, lop a kertből, szőlőből, fákról, mezőről, vagy pedig sárga- és görög-dinnyét, vörös- és fokhagymát s más effélét, — a törvény épen úgy bünteti, mint a többi tanulót. Nem szabad nekik ünnepnap kirándulni a a mezőre, a kertekbe és az erdőre. A rectorok és a curator engedelme nélkül egyikök sem kelhet útra. Ha valakinek kényszerüségből, teszem mezei munka végzésére el kell mennie, ezt is a rector tudtával s a nagy meleg idején tegye; egyébként azonban ne csavarogjon.

Nemesen gondolkodik a törvény azokról, a kik rendkívül szegények, mert a kegyurak nagylelkűségére bízza, hogy a nyomoruságukon segítsenek.[1]

A neutralisták a rector engedélye nélkül addig nem mehetnek máshová, míg őket a nyilvános előadásokhoz nem

[1] U. o.: II. Rész. III. Fej. I. Leges de officiis Neutralistarum 1—9, 15. és 18.

bocsátották. S ha valamelyikök mégis távoznék, nem lehet reménye a visszatérésre. A neutralisták, ha már egyszer a nyilvános előadásokhoz eljutottak, az alumniából („jótéteményes helyek“)[1] kegyes támogatásban részesülnek, s a mint a fél év eltelik, beöltöznek és az iskola polgáraivá lesznek. A kik másként járnak el, főként ha idegen helyekről erkölcsben és tudásban megfogyatkozva térnek vissza, nem vehetők fel.

A publicusok valamelyike a többi neutralista hanyagságát megfigyeli, a hanyagok nevét följegyzi s a curatorral közli, ezenkívül behajtja azt az egy polturát is, melyet az ily hanyagok minden egyes alkalommal fizetnek. Azon classistát, a ki a leczkéit hanyagolja el, a curator többször följegyzi s végül az ifjúság szine előtt megkorbácsolják és eltávolítják.

A neutralisták két házban — Prága és Kréta (Candia) — laknak s ezekre épen úgy kell vigyázniok, mint a hogy az 1657- és 1704-iki[2] törvény valamennyi tanulóra nézve előirja.

A templomban a neutralistáknak a deákok (scholastici) karán (chorus) van a helyök. Esti imára és a biblia olvasására a megszabott időben jókor megjelennek s ájtatosságát kiki elvégzi; ellenkező eljárásnak három denár a büntetése.

A neutralisták között a paterfamilias, a praebitor és a ianitor hivatala sorban megy. A fűtést azonban a rector tetszése szerint bízza közülök azokra, a kik jó erkölcsűek[3] és a nagyobb várakozásnak is megfelelnek.[4]

[1] SINKA SÁNDOR: A debreczeni gymnasiumi oktatásügy története 1848-ig. (A debreczeni ev. ref. főgymnasium Értesitője az 1894/95. iskolai évről. 67. l.).

[2] Lásd ezen műben az 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XX. és az 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXI.

[3] U. o. II. Rész. III. Fej. I. Leges de officiis Neutralist. 10—13, 14—16, 19, 20—21.

[4] 1705 előtt ezen tisztségekre más rendelet volt érvényben. V. ö.: II. Rész. III. Fej. I. Leges. de offic. Curat. 6—8.

V.

Tanulók hivatalai. — A wittenbergi egyetemet hallgató magyar ifjaknak már 1555-ben volt saját törvényekkel biró bursája, vagy — mint ők nevezték — coetusa, melynek élén a *senior* állott.[1] Ezen mintaképet követték itthon is, midőn hazai nevesebb ev. ref. iskoláinkat szervezték. Így történt ez Debreczenben is.

Wittemberg közvetlen befolyásán kivül, kétségkivül Trotzendorf Bálint eszméi is hatottak hazai ev. ref. iskoláink szervezetének alakulására. Goldbergi iskolájában ő fejlesztette ki legjobban azt az elvet, hogy az ifjúságot be kell vonni az iskola ügyeinek intézésébe. A tanulóknak nemcsak a tanitásban, hanem a fegyelmezésben és az anyagi dolgok intézésében is nyit teret. Az ő iskolája valóságos kis köztársaság, mely iránt mindenki érdeklődik kötelessége és joga révén is. Az iskolai ifjúság fogalma nála is a „coetus"-ban testesül meg. Ez a coetus a tanulók által viselt tisztségekkel a debreczeni ev. ref. főiskola 1657-iki törvényeiben is megjelenik.

Az ifjúság Debreczenben kivette ugyan a maga részét a tanitásból is; hiszen a köztanitók (praeceptor publicus), a magántanitók (praeceptor privatus) és a medicansok tanitói a tanulók sorából kerültek ki. De még több tennivalója volt az iskola anyagi ügyeinek gondozásában és a fegyelem fentartásában. A senior, contrascriba, oeconomus, kántor, collega, coquus, explorator, lotor, vigil, ianitor, dispensator, praebitor, provisor, iurati egytől-egyig a tanulók sorából kerültek ki.[2]

A rectorok után az iskola főcuratora a *senior*. Őt és a contrascribát az egész coetusból, a tanulók szavazata alapján, a tanitók (paeceptores) választják legjobb lelkiismeretük szerint. A választásnál arra vannak tekintettel, hogy az illető

[1] Géresi Kálmán: A collégium külső történet. vázlata 1848-ig. (A debreczeni ev. ref. főgymn. Értes. 1894—95. 7—9. l.).

[2] V. ö. Békefi Remig: A sárospataki ev. ref. főiskola 1621-iki törvényei. 32—41. l.

okos, tudós, józan, jámbor, kipróbált hitű, erkölcsű és életű legyen. A választás megtörténtével a szokásos esküt leteszi, a rectorok egyike pedig megerősiti.[1] Az 1792-iki törvény még azt is kimondja, hogy a választás nem sorban, a tanfolyam foka szerint, hanem az érdemre való tekintettel megy végbe. S nehogy az idősebb, de seniornak és contrascribának egyáltalán nem való tanulók útban legyenek, az ilyeneket jó eleve eltávolitják a collegium keretéből. De ha netalán az ilyen egyén benmaradna a collegiumban, a seniornak és a contrascribának a feladata, hogy ezek megválasztásának útját vágják. Ugyanígy bánnak el azzal, a kit súlyos megrovás ért, s a javulásnak nem adta elegendő bizonyitékát. Senior az olyan sem lehet, a ki az iskolaszéki jegyzőkönyvet nem tudja megcsinálni.[2]

A senior és contrascriba esküje 1657-ben ilyen volt: Én N. N., a debreczeni iskolának az iskolatársak szavazatával megválasztott és a tekintetes tanitó úr által megtett seniora és contrascribája szentül esküszöm és igérem, hogy a jövőben közvetlenül a tekintetes tanitó uraktól függök; irántuk szeretettel, engedelmességgel, hűséggel és kellő tisztelettel leszek; az ő becsületöket és tekintélyöket mindig és mindenütt épségben tartom és megvédem; az előirt kötelességeken kivül s a tanitók tudtán kivül és akarata ellenére mit sem cselekszem s az ő dolgaikba nem avatkozom; semmiféle joghatóságot és hatalmat nem tulajdonitok magamnak, a mit a törvény nem biztosit; a tanulókat, vagy a coetust sem magam, sem más útján nem izgatom s a tanitók ellen nem ingerlem; sőt inkább minden módon óvakodom, hogy a hatóság, a kegyurak, a lelkészek, vagy bárki más ellen se titokban, se nyiltan, semmiféle okból se keletkezzék akár az iskolában pártütés és összeesküvés, akár azon kivül támadás; a közvagyont hűségesen megőrzöm, növelem és kezelem; a gondjaimra bizott összes dolgokról beszámolok; mindenben a köz- és nem a magánérdeket tekintem; az iskolai törvények által előirt kötelessé-

[1] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXXI. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXXIV.
[2] U. o. 1792. De mor. stud. Lex XXXV.

geket komolyan és pontosan teljesitem; az iskola becsületét kötelességem serény teljesitésével mind a háziak, mind az idegenek előtt épségben és sértetlenül fentartom; méltánytalanságot szándékosan az iskola egyetlen polgárának sem okozok; a törvény által a vétkesekre megszabott büntetéseket igazságosan és személyválogatás nélkül mérem ki; szentül igérem, hogy mindezt tehetségem szerint végrehajtom, a menynyire az emberi gyarlóság megengedi. A háromszemélyű egy Isten engem úgy segéljen.[1]

1792-ben egyszerűsitették, rövidebbre fogták, belső tartalomban azonban keveset változtatták meg a régi eskümintát. Az új így hangzik: Én N. N. esküszöm az élő Istenre, hogy én, kit seniornak megválasztottak, összes elüljáróimnak, különösen a curatoroknak és tanároknak engedelmeskedem; az iskolai törvények megtartására és tanulótársaim erkölcsére gondosan felügyelek; a vétkeseket elhallgatás nélkül megidézem; az iskolaszékeken kedvezés, gyűlölet, félelem és más tekintetek nélkül igazságos ítéletet hozok és ezt végrehajtom; s az iskola seniorának hivatalához tartozó egyéb kötelességeket az elüljárók rendelete szerint hűségesen teljesitem; a bevételekről és kiadásokról számot adok. Isten engem úgy segéljen.[2]

Ugyanígy esküdött meg a contrascriba is, meg a iuratusok is.[3]

Kormányzati tekintetben a rector után a seniort illeti meg a jog mindabban, a mi az iskola hirnevét, jólétét és fentartását érinti. Gondozza tehát jóhiszeműleg és szorgalmasan az iskola ügyét; mert ellenkező esetben megvirgácsolás után eltávolitják az intézetből.[4] A közvagyont szorgalmasan és hűségesen kezelje s igazságosan és méltányosan oszsza szét. Ha

[1] U. o. 1657. törv. Leges Spec. V. Formula iuramenti Senioris scholae et Contrascribae.

[2] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXXV. Formula iuramenti Senioris.

[3] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXXV. Formula iuramenti Contrascribae et Iuratorum.

[4] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IV. Artic. I.

ez ellen vét, épen úgy bünhődik mint előbb.[1] A tisztségek betöltésénél ne legyen személyválogató, hanem az igazságot és a méltányosságot tartsa szem előtt. Coquusnak arra való és alkalmas embert szemeljen ki. Lotor, exploratornak, oeconomusnak és vigilnek oly egymásutánban nevezze ki az egyéneket, a mint a rend megköveteli. Ha másként jár el, első izben a rector szigorúan meginti; másodszor egy forintot fizet; harmadszor meg lecsapják hivataláról.[2] A büntetés kiszabásában a törvény követelményei szerint jár el, — minden kedvezés vagy barátság mellőzésével. Ellenkező esetben őt éri a megfelelő büntetés.[3] A coetus pénzét idegeneknek ne osztogassa el s kölcsönbe se adja; az iskola tagjainak is személyenkint legföllebb 2 forintot juttasson. Ha ezen túlteszi magát, szétosztás idején sajátjából kell födöznie a kiadott többletet. S ha ezt elmulasztja, a kétszeresét kell megtéritenie.[4] Ha a coetus pénzt örököl, ennek felét az iskola pénztárába teszi, a másik felét meg elosztja a coetus tagjai között. Ha a felerésznél többet oszt szét, ezen többletet visszatériti; másodizben meg, mint a közvagyon elpocsékolóját, szégyenletesen elcsapják.[5]

Azon novitius, a kit a rectorok osztálytanitónak választanak, három forintot köteles lefizetni. S ezt a senior minden habozás nélkül vegye föl tőle; mert ellenkező esetben, mint a rectori tekintély lábbal tapodóját, megfosztják hivatalától.[6] A mi az egyes tanulóknak évi segitség fejében jár, azon arányban oszsza ki, a hány hónapot töltött az illető az iskolában; mert ellenkező esetben megbüntetik.[7]

A senior az iskolából csak úgy mehet ki a városba vagy máshova, ha a contrascribát helyetteséül hagyja. De távolmaradása még ezen esetben is csak rövid időre terjedjen.

[1] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IV. Art. II.
[2] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IV. Art. III.
[3] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IV. Art. IV.
[4] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IV. Art. V.
[5] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IV. Art. VI.
[6] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IV. Art. XI.
[7] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IV. Art. XII.

Más eljárás esetén 15 denárral birságolják meg.[1] Gondja van a seniornak arra, hogy az oeconomus az intézet kapuját mind télen, mind nyáron este 9 órakor zárral csukja be s a kulcsot hozzá vigye. Ő azután a rector tudta és beleegyezése nélkül senki kedvéért sem nyitja ki az ajtót. Ha ezt nem tartja meg, első ízben megintik; azután 50 denárral büntetik; harmadízben meg nyilvánosan vallja meg gondatlanságát és restségét.[2]

A seniornak ezentúl nem jár ki az iskola jövedelmének huszada, hanem minden hónap utolsó napján az adományok szétosztásakor gondozás fejében 25 denárt kap. Ha ez neki kevés, vagy nem tetszik, lásson jobb helyzet után.[3] Azon ételekből, melyeket a coquusok a városban összegyűjtenek és az iskolába hoznak, a senior ebédre is, vacsorára is csak egyféle ételt választhat ki magának. Ha többet foglal le, 25 denárt fizet.[4]

Azelőtt, a mint egyik-másik seniorrá lett, sokban megváltozott és több visszaélést követett el. Ezért lőn most törvénynyé, hogy a seniorságot ezentúl csak 6 hónapig viselik. A rectoroknak azonban megmaradt a joguk, hogy a szorgalmas, serény, hű, másokat megbecsülő és jámbor egyéneket fél évnél tovább is meghagyhatják a seniori hivatalban.[5]

A *contrascriba* hű társa a seniornak. Miért is a senior után nyomban őt illeti meg a kormányzati jog mindabban, a mi az iskola becsületét, jólétét s épségben fentartását érinti. Ezen jogot kötelességévé avatja az az igéret, melyet jobbkézadással a rectornak és az egész coetusnak, az összes társak jelenlétében és az Úr szine előtt, tett.[6] Midőn a cantor az éneklésből visszaérkezik s az összeszedett pénzt magával hozza, a contrascriba kérdezi meg, hogy mily sikerrel folyt le az

[1] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IV. Art. VIII.
[2] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IV. Art. II.
[3] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IV. Art. IX.
[4] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IV. Art. X.
[5] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IV. Art. VII.
[6] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. V. Art. I.

éneklés s vajjon nem maradt-e el valaki valahol közülök? Ha ezt elmulasztja, 25 denárt fizet.[1]

A mi pénz az éneklésből és az adstálásból — temetési dijból — befolyik, gondosan megvizsgálja, a jót a hamistól elkülöníti, az utóbbiakat magánál tartja, a többit meg szigorú megszámlálás után átadja a seniornak az iskola pénztárába helyezés végett. Ha a rossz pénzt hanyagságból nem válogatja ki, neki kell jóval pótolni. Ha a pénzt szándékosan nem számlálja meg és nem kézbesíti a seniornak, hivatalától fosztják meg; ha pedig csak feledékenységből, a rector erősen megpirongatja.[2] Megfigyeli, ki nem jelenik meg a karban (chorus) és a temetéseken; s az ilyeneket azután az adományok kiosztásakor a megszabott büntetéssel sújtja. Ha ezt elmulasztja, először a rector bünteti meg szigorúan; másodízben egy forintot fizet; harmadszor meg lecsapják a hivataláról.[3] A kik tétlenül csavarognak és a rendes előadásokat kellő ok nélkül elmulasztják, az ő ellenőrzése alá esnek. Ha már hatszor hiányzottak az iskolából, elkezdi följegyezni s napról-napra vezeti az absentiájokat.[4] Este kapuzárás után, reggel meg kinyitás előtt minden egyes tanuló museumát megtekinti s arra nagyon ügyel, hogy az iskolatársak közül nem hiányzik-e valaki? Ha ezt elhanyagolja, megbüntetik.[5] Jól megnézze, hogy kiket rendel ki vigilnek, oeconomusnak és a templom ajtajához őrnek. Gondja legyen azon asztalokra és székekre, melyeket használatra odaállitanak. S ha itt a mulasztást gondatlanság okozza s valami kár esik, ezt meg kell téritenie.[6]

Az iskola tisztviselői, vagyis a senior és contrascriba — s 1704-ben és 1792-ben a többi tisztviselő iránt — minden tanuló, nagy és kicsiny, nemes és nem nemes, kellő engedel-

[1] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. V. Art. III.
[2] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. V. Art. II.
[3] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. V. Art. IV.
[4] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. V. Art. VI.
[5] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. V. Art. VII.
[6] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. V. Art. V.

mességet és tiszteletet tanusitson. Ha valaki ez ellen vét, a megsértett egyéntől nyilvánosan kér bocsánatot;[1] 1792-ben meg egy hétig apparitornak kell lennie.[2]

A *collega* és *cantor* feladatát és kötelességét megismerjük az ő esküjéből. Ez pedig ily tartalmú volt: Én N. N., kit a primariusok szavazatukkal megválasztottak és a praeceptorok kihirdettek, szentül esküszöm és igérem, hogy a collega, esetleg a cantor feladatát is híven és az iskolai törvények szerint teljesítem; az iskolai összejöveteleken mindig az iskolai törvények értelmében, személyválogatás és részrehajlás nélkül szavazok; az iskolaszék titkait, határozatait és szavazását egész életemben elhallgatom s a köznyugalom veszedelmére sem a coetus, sem mások előtt közzé nem teszem; az iskola tanárai s tisztviselői és az iskolaszék által rám bizott küldetésekben (legatio) komolyan eljárok; az iskola minden rendű és rangú polgárának hanyagságait és akár az iskolában, akár ezen kívül végbemenő kihágásait, pl. a titkos összejöveteleket, a város, az egyház és iskola hatósága, az iskolai tanács és magánszemélyek elleni összeesküvésre irányuló összebeszéléseket és suttogásokat, a titkos összeköttetéseket, az iskola polgárainak akár a városban, akár ezen kívül történő gyanús összejöveteleit, a fiatal asszonyokkal való találkozást, a magyarul beszélést, a szitkozódást, a hányást, részegséget, dohányzást és efféléket, melyek az iskola jó hírnevét aláássák s a közeliek és távolabbiak bizalmát tönkreteszik, jóhiszemüleg megfigyelem, följegyzem és a följegyzetteket az iskola tisztviselőinek azonnal följelentem; s mindezt, a mennyire a természet gyarlósága megengedi, erőmből telőleg teljesitem. A háromszemélyű egy Isten engem úgy segéljen![3]

Eddig (1657) az volt a szokás, hogy a *cantorokat* és *collegákat* nem szavazat alapján választották, hanem tisztán sorrendben szemelték ki őket. A tapasztalás azonban arról

[1] U. o. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXIX. és 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXXIII.
[2] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXXIV.
[3] Ezen műben: II. Rész. III. Fej. XII. sz.

győzött meg mindenkit, hogy ebből igen sok baj keletkezik. Miért is az iskolai tanács 1663. szept. 17-én elhatározta, a lelkészek helybenhagyták és a magas tanács megerősitette, hogy a cantorok és collegák kiszemelésénél ezentúl ne a sorrendet tekintsék, hanem szavazat útján azokat válaszszák ki, a kiket lelkiismeretök szerint méltóknak itélnek.[1] Ehhez az 1704-iki törvény hozzáteszi, hogy a ki a régi szokás mellett közvéleményt csinál és zavart okoz, megbirságolják és eltávolitják az iskolából.[2]

A mint a reggeli 3 órát elütötte, az *oeconomus* télen s nyáron különbség nélkül jelt ad a fölkelésre s ezenkivül téli időben mindegyiknél kigyujt. Mulasztás esetén 25 denárt fizet.[3] Este hét órakor az ősi szokás szerint jelt ad az imádságra és a biblia olvasására. Előzetesen már kellő időben kirendeli, a kin az olvasás sora van. Mulasztásának birsága 25 denár.[4] A tanulók névsora legyen kezénél. A mint az imádságnak vége van, azt felolvassa s a hiányzókat följegyzi. Ha ezt nem teszi meg, 12 denárt fizet.[5] Az iskola nagyobb csengőjével mind télen, mind nyáron este 9 órakor jelzi a lefekvés idejét. Az iskolaépület kapuját becsukja és a kulcsot a seniorhoz viszi. Ezek közül bármit mulaszt el, 15 denárt fizet.[6] Ha így este idegen van benn az iskolában, az oeconomus, mielőtt a kaput becsukná, figyelmezteti, hogy haladéktalanul távozzék; magukat a tanulókat pedig felszólítja, hogy vendégüket küldjék el.[7]

Megfigyeli, kik nincsenek jelen a nyilvános előadásokon, vizsgálatokon, vitatkozásokon s más efféléken. A hiányzók nevét följegyzi, s a mint a hetessége letelik, a jegyzéket az iskola tisztviselőinek átadja. Ha ezt nem teszi, 12 denárt

[1] U. o. 1657. törv. Adiectiones ad leg. schol. Debr. IX.
[2] U. o. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXXV.
[3] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. VI. Art. I.
[4] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. VI. Art. V.
[5] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. VI Art. VI.
[6] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. VI. Art. VII.
[7] U. o. Leg. Spec. VI. Art. VIII.

fizet.[1] Gondja van rá, hogy a házi (domesticus) gyermekek a tantermeket, a folyosókat, az udvart és az árnyékszéket minden szerdán és szombaton délután 1 órakor kiseperjék és kitisztitsák, a seprőket meg a maguk helyére tegyék, nehogy elhányódjanak. Mulasztását 6 denárral fizeti meg.[2] Mindent elkövet, hogy a fiúk az iskolában és nyilvános kivonulásnál ne lármázzanak, ide-oda ne futkozzanak, ne veszekedjenek, ne átkozódjanak, ne káromkodjanak, aljas dolgokról és magyar nyelven ne beszélgessenek. Szemmel kiséri azokat — legyenek bár gyermekek, vagy mások — a kik a megengedett időn kivül játszanak. Ha ezeket elmulasztja, a rector szigorúan bünteti.[3] Saját erejéből készit latin vagy görög nyelvű beszédet, a melynek alakja lehet vers vagy próza, s ezt szombaton egészen kivülről előadja. Ha pedig valakitől nem telnék ily beszéd, a szentirásból tanul be két három fejezetet s ezeket azután elszavalja.[4]

A *coquus* a városi polgároktól az ételeket, vagy ezek helyett a pénzt szedi be. Hivatala két hónapra terjed. A ki ezt még továbbra is meg akarja tartani, mint makacsot elküldik az iskolából. Reggel 9 és délután 4 órakor a mendicansok nélkül nem mehet ki az ételek összeszedése és elhozatala végett.[5] Midőn ezen dolgát végezi, emberséges és kegyes legyen. Mindenkit barátságosan kér; a szegényeket erejökön túl nem szorítja. A mit adnak, azt megköszöni és illendően távozik. Ha másként jár el, 6 denárt fizet.[6] Ha azok, a kik főzni nem tudnak vagy nem akarnak, étel helyett pénzt adnak, ezt ne tartsa magánál, hanem kézbesítse a contrascribának. A többi mellékes jövedelmet megtarthatja magának. Ha azonban az derül ki, hogy a coetus pénzéből csak valamit is

[1] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. VI. Art. II.
[2] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. VI. Art. IV. — Ugyanily értelemben intézkedik ezen törvénynek egy másik helye: Adiectiones ad leges Scholae Debrec. VIII.
[3] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. VI. Art. III.
[4] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. VI. Art. IX.
[5] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. VII. Art. I.
[6] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. VII. Art. I. és II.

visszatartott saját részére, köteles a megkárositott coetustól nyilvánosan bocsánatot kérni.[1] A fazekakra, melyekben az ételt adják, gondja van s tulajdonosuknak kellő időben és épségben visszaszállitja őket. A melyik eltörik vagy elvész, annak vagy az árát fizeti meg, vagy másikat ad helyette.[2] Vigyáznia kell a kosarakra is, melyeket a coetus költségén szereztek be. Ha valamelyik elvész, vagy fizesse meg, vagy adjon helyette másikat.[3] A közös ételekből először is a seniornak ad egy tállal; magának és collegájának két tálat választ ki, a mendicansoknak meg hármat vagy négyet. A többit mind a coetus elé adja elfogyasztás czéljából. Ellenkező tetteért 25 denárral bünhődik.[4]

1788-ban már *szakácsnője* és *sütőnője* is van az iskolának. Nekik is meg kellett esküdniök, hogy hivatalukban kötelességök szerint, híven, igazán és jámborul, jó lelkiismerettel és tisztán járnak el; elüljáróiknak, vagyis a professoroknak, seniornak, dispensatornak és praebitornak engedelmeskednek; s mindenben úgy viselkednek, hogy senki rajtok meg ne botránkozzék.[5]

Az *explorator* két hónapig viseli a hivatalát, mely elég terhes ugyan, de magára nézve alig jár haszonnal.[6] Naponkint kétszer — reggel 9, este meg 4 órakor — kimegy a városba és kitudakolja, hogy hol lesz valami vendégeskedés. A mint erről értesül, kellő időben visszatér az intézetbe s jelenti a dolgot a tisztviselők egyikének. A mint csengetnek, megindul az énekes tanulókkal, s a mikorra kell, megjelenik a helyszinén, a hol énekelnek. Ha másként tesz, minden egyes esetben 12 denára bánja meg.[7] A vendégek számára vigyáznia kell. Csak oda vezeti ki énekelni a tanulókat, a hol legalább két asztal vendég van. Kisebb számú vendég közé

[1] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. VII. Art. VI.
[2] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. VII. Art. III.
[3] U. o 1657. törv. Leg. Spec. VII Art. V.
[4] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. VII. Art. IV.
[5] Ezen műben: II. Rész. III. Fej. XV. sz.
[6] U. o. 1657. törv. Leges Spec. VIII. Art. I.
[7] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. VIII. Art. II.

csak akkor megy ki a növendékekkel, ha esetleg valamely előkelő idegen is van jelen.[1] Maga az explorator is, meg helyettese is vigyáz arra, hogy az éneklés befejeztével egy tanuló se maradjon a vendégségben, se hazamenet máshova be ne térjen. A ki följegyzésre okot ad, jelentse be a tisztviselőknek. Ha nem így jár el, 25 denárt fizet.[2]

A kit az iskola tisztviselői *lotorrá* tesznek, alázattal hajoljon meg ezen rendelkezés előtt s a hivatalt három hónapig buzgón viselje. Hanyagság esetén a szolgálatot egy hónappal megtoldják.[3] A tálakat épségben és tisztán kell tartania. Az már az ő dolga, hogy maga mossa-e el, vagy mással végezteti. A mint a csengetést hallja, elég jókor beviszi a tálakat az auditoriumba s itt sorban elhelyezi; a mint meg elfogyasztották belőlök az ételt, ismét összeszedi. Gondatlanságáért 12 denár lefizetésével lakol.[4] Midőn a tanulók az étkezést elvégezték s az auditoriumból kivonultak, az asztalról és a padokról eltisztogatja a csontokat, morzsákat, kenyérhéjat, borsót, a kiöntött levest és más efféléket. Végül bezárja az ajtót, a kulcsot leveszi és átadja az osztálytanárnak. Ha nem így jár el, 25 denárt fizet. S ha az ő hanyagsága következtében a kulcs elvész, újat kell csináltatnia.[5] Más fáját, az iskola keritését s az épületféléket vizforralás czéljából ne lopkodja el. Ha pedig tüzet rakott, vigyázzon, nehogy valamiképen tűzveszedelem támadjon az iskolában. Ha ezt nem cselekszi, 25 denár büntetés vár rá.[6]

A két *vigilt* a senior rendeli ki szolgálatra. Az egyik este 9 órától éjjeli 12 óráig, a másik meg éjféltől hajnali 3 óráig áll őrt. Ezen utóbbi kevéssel 3 óra előtt fölébreszti az oeconomust. Ha nem így jár el, 25 denárt fizet.[7] Ha a kaput este már bezárták, senkit sem bocsát ki az intézetből s az

[1] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. VIII Art. III.
[2] U. o. 1657. törv. Leg. Spec VIII. Art. IV.
[3] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IX Art. I.
[4] U. o. 1657. törv. Leg Spec. IX. Art. II.
[5] U. o 1657. törv. Leg. Spec. IX. Art. III.
[6] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IX. Art. IV.
[7] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. X. Art. II.

idegent sem ereszti be. Ha azonban tanuló akar bejönni, őt bebocsátja ugyan, de a nevét s az érkezés idejét följegyzi és bejelenti a seniornak. Ha valakinek e tekintetben kedvezne, 25 denár büntetés vár rá.[1] Elrendeli a törvény, hogy ne üljenek le, ne heverészszenek és ne aludjanak a lakásukban; a tantermekben és a folyosókon se bujdokoljanak, hanem ha az időjárás megengedi, menjenek ki az udvarra; itt járjanak föl s alá, figyeljenek, hallgatódzanak s ügyeljenek az illemhelyekre is, nehogy valaki ezeket bepiszkolja.[2] Ha éjjel tűz, lopás, rablás, vagy más efféle fordulna elő, tüstént jelenti az esetet az iskola tisztviselőinek (officialis). Ennek elmulasztása esetén bűnrészesnek tekintik s mint latort az iskolából elbocsátják.[3]

A lotorságot és vigilséget büntetésből is kirótták a tanulókra. S ez már a hivatal alacsony természetének a hőmérője.[4]

Az ajtónállók (ianitores) nappali őrök az iskola kapujánál. A benlakó tanulókat minden időben bebocsátják, de mindenkit csak a megszabott idő után ereszthetnek ki. A neutralistákat és mendicansokat előadásuk tartama alatt nem bocsátják ki. A ki az iskolában lakó neutralisták közül előadás és szentirásolvasás alatt kimegy az épületből, följegyzik és a seniornak bejelentik. A mint az isteni tisztelet megkezdődött, körüljárják a templomot; s ha itt gyermeket találnak, beküldik az isteni tiszteletre. A ki nem engedelmeskedik vagy pedig elfut, följegyzik a nevét s bejelentik a köztanítónak. Vasárnap az ajtónállók egyike vesszővel a kezében a templomban fenyegeti meg a lármázókat; a másik meg a temetőben és a templom ajtajánál bánik el velök hasonlóképen.[5]

Hogy az ajtónálló megtudja, kit nem szabad a collegium-

[1] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. X. Art. III.
[2] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. X. Art. II.
[3] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. X. Art. IV.
[4] U. o. 1657. törv. Leg. Spec. IX. Art. I. és 1657. törv. Adiect. ad leg. schol. Debr. VI.
[5] U. o.: II. Rész. III. Fej. I. Leges Ianitorum 1—5.

ból kibocsátani, az illetők névsorát mindig megkapja irásban. S ha az ilyent mégis kiereszti, vagy ha az ilyen erőszakkal megy ki és ő nem jelenti föl, tiz tanulóval lecsapják, magát a büntetés alatt álló tanulót meg egy heti börtönre vetik.[1]

Az *őrök* éberen felügyeljenek azokra, a kiket bezárással büntetnek. A ki hanyagul őrködik, vagy pedig alkalmat ad a szökésre, ugyanazon büntetés alá esik, mint a ki megszökött.[2]

A XVIII. században a *„dispensator"*, a *„praebitor"* és a *„provisor"* hivatalával is találkozunk. Mind a három a coetus anyagi ügyeit kezelte. A dispensator az alumnusoknak az ételt, a praebitor a coetus kenyerét és borát osztotta ki és kezelte; a provisor meg a seniornak volt segitségére az anyagiakban.[3]

A praebitor teendőit igen érthetőnek találjuk, ha tudjuk, hogy a coetus, az ifjúság maga földbirtokos volt. Műveltette a földjét és szőllejét; szüretelte és pinczéjében kezelte a borát; gabonát csépeltet és lisztet őröltet; otthon, házilag sütteti a czipót, melynek kiosztása a praebitor egyik feladata.[4]

Mind a három — dispensator, praebitor és provisor — hivatalra nézve azonban a tisztviselők esküje nyomán is tájékozódhatunk.

A dispensator és praebitor igy esküdött meg: Én N. N., kit az iskola nagyjai tetszésök szerint dispensatorrá (praebitorrá) választottak, szentül esküszöm és igérem, hogy az iskolai testületnek — vagyis az ifjúságnak — (communitas scholasti gondjaimra bizott dolgait és javait hűségesen gondozom kezelem s rólok az iskola rectorainak és tisztviselőinek szár adok; az ifjúság javainak kezelésében nem a magán, han

[1] U. o. 1792. törv. Leg. de stud. tog. Lex III.

[2] U. o. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXXVI

[3] V. ö. Molnár Aladár: A közokt. tört. Magyarországon a X' száz. 430. és 492. l.

[4] V. ö. Dézsi Lajos: Misztótfalusi Kis Miklós (Magy. Tört. rajzok XIV. évfolyam 1898. 21. l).

a közérdeket tekintem s azért a törvény által elém szabott kötelességeket komolyan fogom teljesiteni. A köz részére befolyó pénzekből magamtól, a rectorok tudta nélkül senkinek sem adok kölcsön; bort vagy pálinkát kicsiben senkinek sem adok el; fehér kenyeret külön senki részére sem süttetek. Mindezt, a mennyiben a természet gyarlósága engedi, erőmből telhetőleg meg fogom tenni, szentül igérem. A háromszemélyű egy Isten engem úgy segéljen![1]

A provisor esküje meg ez: Én N. N., a kit az iskola elüljárósága tetszése szerint provisorrá választott, esküszöm és igérem, hogy az iskolai testületnek (communitatis scholasticae) gondjaimra bízott dolgait és javait hűségesen gondozom és kezelem s rólok az iskola tisztviselőinek beszámolok; az iskolai ifjúság javainak gondozásában nem a magán, hanem a közhasznot tekintem; s azért a törvényekben rám nézve megszabott kötelességeket komolyan teljesitem. Szentül igérem, hogy ezeket, a mennyiben a természet gyöngesége engedi, erőmből kitelőleg teljesitem. A háromszemélyű egy Isten engem úgy segéljen![2]

Az *apparitor* a tanárnak jelentette, hogy az előadás ideje elérkezett. Ez a tény egyrészről a tanár iránti tisztelet kifejezése volt; másrészről meg elejét vette a tanár elkésésének vagy elmaradásának az óráról. Az apparitor nevével az 1792-iki törvényben találkozunk.[3]

A *culinarum inspector* a konyhában ügyelt föl.[4]

A *fütők* (calefactor) az iskola kályháit tisztogatják; megkövetelik a fiúktól, hogy fát hozzanak, s a mit azok egybehordtak megőrzik és a folyosóról a fáskamarába viszik. Ezen fából ajándékul senkinek sem adhatnak. Fa helyett, a rectorok tudtán kívül, senkitől sem követelnek és fogadnak el pénzt. A fát a rectoroknak híven és egyenlően kiszolgáltatják. Éjjel egy osztályt maguk miatt, a többi helyiségeket

[1] Ezen műben: II. Rész. III. Fej. XI. sz.
[2] Ezen műben: II. Rész. III. Fej. XIII. sz.
[3] U. o. 1792. törv. De mor. stud. Lex XXXIV.
[4] U. o. 1704. törv. De stud. schol. Art. IV.

meg azért fűtik, hogy a levetett ruha megmelegedjék. A fatolvajt bevádolják, mert különben állásukat és dijukat vesztik el.[1]

Egy ideig teljesen, később csak részben az ifjúság gondozta a könyvtárt is.

A *könyvtárnok* (bibliothecarius) jogát és kötelességét a törvény a XVIII. században[2] így írja körül:

A könyvtárnok csak a rectorok beleegyezésével, de egyébként semmi áron sem adhat ki a könyvtárból egyetlen példányt se. A kikölcsönzött könyvet negyedévenkint visszakéri s a tanárok és curatorok jelenlétében megvizsgálja, vajjon teljesen ép és sértetlen-e? Ha valaki a könyvet gondatlanságból lényegesen megrongálta, vagyis legalább egy levelet tönkre tett benne, — az egész példány árát meg kellett fizetnie, s ezenkivül a megrongált példány az iskoláé maradt. Ha pedig csak kisebb könyvrongálásról van szó, az illető az okozott kárt megtériti s a könyvet a használatból visszaveszik tőle. Városon kivüli használatra senkinek sem adható ki egyetlen egy könyv sem. Hasonló módon köteles a könyvtárnok gondot viselni egyéb könyvekre is, melyeket hűségére és gondjaira biztak.[3]

A könyvtárnok is a tanulók soraiból került ki. Időfolytával azonban belátta az iskola hatósága, hogy jó lesz a könyvtárt a tanárok közvetlen felügyelete alá helyezni. Ezért léptetik életbe 1744-ben a *könyvtár-felügyelői* (bibliothecae praefectus) állást.[4] E mellett azonban volt még *könyvtárnoki* és *alkönyvtárnoki* állás is; s ezeket a tanulók viselték.

A kezelésben történt változás a könyvtári szabályzat

[1] U. o.: II. Rész. III. Fej. I. Leges Calefactorum 1—8.

[2] Géresi Kálmán szerint 1702-ben (A debreczeni ev. ref. főgymn. Értesitője 1894/95. 335. l).

[3] Ezen műben: II. Rész. III. Fej. III. Leges Bibliothecario praescriptae

[4] GÉRESI KÁLMÁN: A főkönyvtár története. (DÓCZY IMRE: A debreczeni ev. ref. főgymn. Értesitője 1894/95. 338. l.).

átalakitását követelte. S ez Szathmári Paksi István praefectussága idején (1749—1753)[1] meg is történt. Ezen alkalommal a régi pontokat ilyenekkel toldották meg:

A *könyvtárnok* a könyvek helyét meg nem változtathatja, az elnyűtteket ki nem javíttathatja, új könyveket nem vehet, a könyvtár pénzéből nem költhet és nem kölcsönözhet a praefectus tudta és rendelkezése nélkül. A könyvtárt a meghatározott napokon, vagyis szerdán és szombaton egy órakor kinyitja, ekkor a melyik tanuló könyvet kér, ad neki, és pedig az illető korának és szellemi fejlettségének megfelelőt; három órakor meg bezárja a könyvtárt. Semmiféle idegent és vendéget, főleg a más vallásúakat a könyvtárba be nem ereszti. A ki közülök meg akarja nézni a könyvtárt, az engedély megszerzéseért a praefectushoz utasitja. A fényes, értékes és ritka codexeket csak a praefectus parancsára kölcsönzi ki.[2]

Az *alkönyvtárnok* a könyvtárnok tudta nélkül a könyvtárban mit sem változtathat meg s helyéről mit sem mozdíthat ki. Könyvet, vagy bármit csak az ő beleegyezésével kölcsönözhet ki, vagy vihet ki a saját használatára a könyvtárból. Ha a könyvtárnok nincs otthon, olvasásra — de csak benn a könyvtárban — ő adja ki és kéri vissza a könyveket. A könyvtár tisztaságára nagy gondja van. A polczokat leporolja és kisepri.[3]

A könyvtárnokokon kivül a könyvek használóira nézve is intézkedett a törvény. A ki beteszi a lábát a könyvtárba, ne tekintgessen körül és ne szórakozzék, hanem lásson neki az olvasásnak és mélyedjen el gondolataiban. A melyik könyvet ki akarja venni, kérje szerényen a könyvtárnoktól. Az ő engedélye nélkül ne nyúljon egyhez se. Ha már megkapta a könyvet, vigye a pulpitusához, olvassa el és kivonatolja. A könyvet el ne koptassa; foltokat rajta ne ejtsen; megjegyzé-

[1] U. az: U. o. 338. l.

[2] Ezen műben: II. Rész. III. Fej. III. Adiectiones ad leges Bibliothecarii ordinarii.

[3] U. o.: II. Rész. III. Fej. III. Leges Subbibliothecarii.

sekkel és irka-firkával be ne piszkolja; a könyv leveleit el ne tépje és be ne hajtogassa; s a könyvből mit se vakarjon ki; — mert a ki megteszi, a könyv árát fizeti meg. Benn a könyvtárban nem szabad föl s alá járni, zörögni és társalogni; ha valaki megy, lábujjhegyen járjon. A mint a hivatalos órának vége van, a könyvet vissza kell adni a könyvtárnoknak s nem szabad kivinni a könyvtárból. A ki ezt megtenné, tolvaj számba megy.[1]

[1] U. o.: II. Rész. III. Fej. III. Leges in bibliothecam administrandis praescriptae.

MÁSODIK RÉSZ.

A debreczeni ev. ref. főiskola törvényei a XVII. és XVIII. században.

I. FEJEZET.

A debreczeni ev. ref. főiskola 1657-iki törvényei.

Leges Scholae Debreczinae de studiis, moribus officiisque scholarium. Anno Christi MDCLVII. statutae.[1]

Quandoquidem elapsis temporibus propter temporis et rerum in tempore vicissitudinem; legum pristinarum generalitatem, iuvenilis aetatis ad mores parum probatos proclivitatem et ingeniorum volubilitatem nonnulli tristes et intolerabiles in hac schola Debrecina contigerunt excessus: visum est, ad postulatum amplissimi et consultissimi senatus Debreceniensis, defectuum et excessuum hactenus quidem commissorum meliorandorum, committendorum autem vel committipossibilium evitandorum et melioris faciliorisque totius scholastici coetus in disciplina conservationis gratia, leges, statum et constitutionem cum scholae, tum scholarium strictius concernentes, pristinisque longe specialiores, adiunctis etiam poenis legum transgressoribus irrogandis, communi consensu statuere ac condere.

[1] Az iskola törvényének bekezdő szövege előtt, a szemben eső oldalon ezt olvasom: „Liber hic legum scholasticarum exaratus est manupropria Georgii Csipkés Comáromi, ministri ecclesiae reformatae Debreczinensis, viri celebris et inprimis nova S. Scripturae Hungarica versione optime meriti. Signatum septima novembris 1786. per Ludovicum Domokos m. p.“

Sequentes igitur statuuntur et exhibentur leges de studiis, moribus, officiisque scholarium, communicatis consiliis et ponderatis ultro citroque ponderandis, ex legibus Academiae Wittebergensis superiori saeculo anno Christi MDLXXI statutis, scholae item S. Patakinae et pristinis huius eiusdem scholae illustris Debrecinae collectae, statuique scholarium et constitutioni scholae accomodatae, descriptae, revisae, liberaeque uniuscuiusque subscriptioni exhibitae.

Lex Generalis.

Articulus unus.

Universi et singuli scholae praefatae cives, superioris non minus, quam inferioris ordinis, rectores, omnesque docentes ac discentes, maiores et minores, nobiles et ignobiles primum omnium certo statuant, hoc scho- ‖ [1] lasticum vitae genus, quod in sedula tractatione solertique propagatione studiorum pietatis ac liberalium artium, ecclesiae et reipublicae necessariarum consistit, Deo imprimis placere, ab eo solo labores docentium et discentium in scholis promoveri, iuvari, coetumque eorundem conservari. Igitur uniuscuiusque prima sit cura oportet, in omnibus ea sequi, facere ac quaerere, quae Deo placent et gloriae nominis eius inserviunt.[2]

Leges Speciales.

I.

De rectoribus, seu supremis docentibus eorumque officio.

Articulus I.

Rector in hanc nostram scholam a viris gravibus commendator, vir helveticae confessionis, pius, probus, honestae existimationis, genuinus orthodoxae alicuius academiae alumnus, probe doctus,

[1] Ez a jel a szövegben mindenütt azt mutatja, hogy a lap az eredetiben itt végződik.

[2] Vesd össze Békefi Remig: A sárospataki ev. ref. főiskola 1621-iki törvényei. De officio rectorum. I. Lex; továbbá *Leges Academiae Wittebergensis de studiis et moribus auditorum.* Wittemberg 1586. De studiis. Prima lex.

philosophiae sanioris cultor, lingvarum ad studium sacrosanctae theologiae necessariarum vel mediocriter gnarus, fidelis, diligens, φιλομαθής, φιλόπονος, φιλαδέλφος, conductus, introductus, confirmatus.[1]

II.

Magistratui, patronis, seniori dioeceseῶs, ministris huius ecclesiae et quibusvis aliis, tam ecclesiasticis, quam politicis aliqua in eminentia constitutis subiectionem debitam, observantiam, obedientiam, reverentiam, amorem, charitatemque omnem in rebus iustis, divinis et licitis exhibeto.[2]

III.

Ab obtrectationibus, traductionibus, delationibus et calumniis studiose abstineto; et si ambo fuerint, sese mutuo honore praevenientes, fraterne invicem amanto.[3]

IV.

Lectiones pro prudentia sua utiles, necessarias et || auditorio dignas inchoato, horisque suis praelegito; nec in earum ordine manifesto, cum auditorii detrimento, quippiam vel facile mutato, vel sine necessitate interrumpito.[4]

V.

Theologiam et philosophiam ad usum in ecclesia et politia necessarium non tantum disputando, sed et explicando tradito. Disciplinas instrumentales, ut grammaticam latinam, grecam (igy) et hebraicam, poeticam, rhetoricam et logicam, necnon classicos authores ad discendas, excolendasque lingvas, fontibus sacrosanctae theologiae, saniorisque philosophiae inspiciendis necessarias, diligenter proponito, resolvito; ad examen et praxin ipsam scribendo, loquendo, declamando, revocato.[5]

[1] V. ö. BÉKEFI REMIG: A sárospataki ev. ref. főiskola 1621-iki törvényei, De officio rectorum. Lex II.
[2] V. ö : U. o. De offic. rect. IV. Lex.
[3] V. ö.: U. o. De offic. rect. VI. Lex.
[4] V. ö.: U. o. De officio rectorum. X. Lex.
[5] V. ö.: U. o. De officio rectorum XI. Lex.

VI.

Visitationi reverendi et clarissimi domini Senioris dictae dioeceseos Debreceniensis annuatim instituendae unacum studiosis placide se submittito.[1]

VII.

Recitationes repetitionum singulis septimanis bis, diebus scilicet Mercurii et Sabbathi, ab auditoribus exigito; errataque eorundem honeste et modeste corrigito.

VIII.

Receptum semel scholae praefatae civem, si is paupertate, penuria et nuditate adactus semel in officium rectoratus eductus, tandem rursus, exacto sui rectoratus tempore, introitum petierit, denuo quidem recipito, secundo autem egressum et tertio ingredi volentem nullatenus.

Poena Rectorum.

Rector in officio negligens a reverendissimo et clarissimo domino Seniore dictae dioeceseos Debreceniensis et visitatoribus semel atque iterum officii admonitus, si ad meliorem se nolit recipere frugem, graviter reprehenditor; in eadem vero negligentia persistens, veluti fucus et scandalosus ab officio removetor.[2] ||

(Leges Speciales.)[3]

II.

De studiis scholarium.

Articulus I.

Quisquis iustae aetatis, nobilis et ignobilis, in hanc scholam studiorum tractandorum causa sponte venerit vel missus fuerit, quamprimum, vel intra triduum rectores adito, brevi et decenti oratione latina introitum petito, receptus decenter loco sibi a prae-

[1] V. ö.: U. o. Do officio rectorum XXI. Lex.
[2] V. ö.: U. o. Poena rectorum transgredientium a XXV. Lex után.
[3] Ez a két szó az eredetiben nincs meg.

ceptoribus per officiales scholae designato, aequo animo contentus esto et in obsequii testificationem stipulata dextera, perlectis scholae legibus, statim manu propria subscribito. Secus si fecerit, in seriam iudicis huius oppidi inquisitionem et animadversionem velut erro vagabundus incurrito. Ex lege I. Acad. Witteb. §. 1. et I. Antiq. Debrec.[1]

II.

In communitatem coetus scholastici receptus mentem pietatis doctrina inbuendam, ingenium studiis optimarum artium excolendum, vitam honestis moribus exornandam ante omnia propositum sibi scito. Contrarium his sub praetextu aliquo intendens sibique proponens schola eiicitor.[2]

III.

Studiosi praelectionibus omnibus, examinibus, aliisque congressibus scholasticis, ut declamationibus, disputationibus, memoriae mandatorum recitationibus, similibusque solennibus actibus, citra ullam occupationis quantumvis seriae et arduae exceptionem, frequentes intersunto. Ea tamen, si quando necessaria et inevitabilis acciderit, rectoribus scholae, qui de circumstantia necessariae emansionis iudicare possunt, indicator. Sine iusta enim et probabili causa, insciis praeceptoribus, studiosos bonarum litterarum per plateas vel forum hinc inde || vagari, otiose obambulare et discursitare minime convenit.[3] Transgressor priorum in lege hac depositorum toties quoties denarios tres expendito; otiose autem hinc inde obambulantes etc. veteres quidem discipulis privantor, novitii vero denarios quindecim numeranto. Ex lege III. Acad. Witte., IV. S. Patachinae, VII. et XI. Ant. Debrec.

[1] V. ö.: U. o. Leges de constitutione et functione scholae Patachinae alumnorum. Prima és Poenae transgressorum leges de constitutione alumnorum Primae legis.

[2] V. ö.: U. o. Leges de constit. et functione scholae Patach. alumnorum. P. Secunda.

[3] V. ö.: U. o. Leges de constitutione et functione scholae Patachinae alumnorum. Quarta.

IV.

Exercitatio latine loquendi et scribendi, mos oratione partim soluta, partim ligata cum latine, tum graece declamandi, epistolas item conscribendi ab omnibus etiam atque etiam diligenter observator. Omnis enim labor et industria quantumvis seria et multorum sub annorum spatio in lingvarum et artium studiis collocata, nisi praxi accomodetur, absque omni solidae eruditionis fructu perit et evanescit. Ob eam igitur causam lingvae nativae sive vernaculae licentia scholasticis in universum omnibus prorsus interdicitur. Transgressor hungarismum toties quoties denariis tribus, orationem a se concipi et conscribi iussam, si vel non conscripserit, vel conscriptam non declamaverit, denariis viginti quinque, ab alio vero conceptam et conscriptam, si declamare neglexerit, denariis tribus redimito. Ex leg. IV. et VI. Acad. Witt. et XI. Antiq. Debrec.[1]

V.

Lingvas in sacro codice originales, imprimis hebraeam et graecam, unusquisque diligenter discito et nonnullam in iis, ut habere possit notitiam, sedulus allaborato. Contemtor denarios viginti quinque deponito. Ex leg. V. Ac. Witt.

VI.

Quum ordo scholasticus studio ac cultura honestarum virtutum, nec non veneratione et reverentia evangelici ministerii reliquis praelucere debeat ordinibus: publicis concionibus diebus quidem festis omnes, cuiuscunque aetatis et condicionis, profestis autem scholastici maiores frequentes intersunto. Emanens et negligens die quidem festo denariis quinque, profestorum autem aliquo denariis tribus mulctator. Ex leg. III. Antiq. Debrec.[2]

[1] V. ö.: U. o. Leg. de const. et function. schol. Pat. Quinta.
[2] V. ö.: U. o. Leges de constitutione et functione scholae Patachinae alumnorum. Sexta és Septima.

VII.

In alacri cantuum piorum decantatione, attenta || concionum sacrarum auscultatione et flagranti praecationum publicarum exhibitione, pietatem singuli suam Deo probanto; coetui ecclesiastico, ac praesertim patronis scandalum inferre cavento; observantiam denique erga pios ecclesiae doctores, eorumque voces insignia Dei mysteria sonantes demonstranto. Qui haec non moratus, non cecinerit, toties quoties denario uno, qui autem oculis vagabundis concionem vel praecationem transegerit, riserit, vel inhoneste procubuerit, denariis tribus privator. Ex lege II. Ant. Debr.[1]

VIII.

Quoties rector funeribus generalibus deducendis interfuerit, omnes maiores et minores scholae cives, nemine prorsus excepto, prodeunto; et ut ordo decens requirit, honeste, non tumultuantes, ludentes et clamitantes, bini procedunto. Prodire recusans, tempore quidem lutulento denarios quatuor, sicco autem denarios tres pendito. Inhoneste se in processu gerèns totidem. Ex leg. IV. Ant. Debr.[2]

IX.

Studiosi, ne suorum iacturam patiantur studiorum, turbati, exeundo ad deductionem funerum, horis studiis destinatis, funera nonnisi hora decima matutina et secunda pomeridiana deducunto. Si quis autem officialium, insciis vel invitis rectoribus, contrarium pertentaverit et coetum scholasticum horis praeter praememoratas aliis emiserit vel prodire iusserit, denarios viginti quinque deponito.[3]

[1] V. ö.: U. o. Leges de constitutione et functione scholae Patachinae. Sexta.

[2] V. ö.: Leges de constitutione et functione scholae Patachinae alumn. Octava.

[3] V. ö.: U. o Leg. de const. et funct. schol. Patach. alumn. Nona.

X.

Ad preces vespertinas, ordinariamque bibliorum lectionem, omnes in schola habitantes maiores, audito signo, mature conveniunto et peragenda omnia cum timore Dei singuli unanimiter peragunto. Qui secus fecerit, denarios tres expendito. Ex leg. II. Ant. Debr.[1]

XI.

Ad disputationes publicas ex philosophia et theologia thesibus controversis propositas et, sive κατασκευαστικῶς sive ἀναςκευαστικῶς (igy)[2] instituendas opponens pariter ac respondens ex prudentia rectoris delectus || et mature designatus, paratus accedito. Ille modeste et humaniter opponito. Hic primum orationem de disputationis materia, loco et tempori convenientem habeto; dein' obiectiones excipito, formaliter resumito, placideque et amice pro posse suo resolvito. In his autem si respondens suo defuerit officio, denariis viginti quinque, si opponens, denariis duodecim mulctator. Ex lege XIII. S. Patakin.[3]

XII.

Opponentes, ex amore et studio veritatis indagandae, modis omnibus τὸ πρέπον observantes, legitimae disputationis legibus sese accomodanto; et thesin assumptam primus quidem dimidia hora, aut aliquanto diutius, caeteri vero brevius solidis rationibus et instantiis adiutorio dignis urgento. Transgressor denariis quinque prolixitatem indebitam redimito. Ex leg. V. Collat. Ant. Debr.[4]

[1] V. ö.: U. o. Leg. de const. et. funct. schol. Pat. alumn. Undecima.

[2] A τ betű az »i« előtt mindegyik szóból hiányzik az eredetiben.

[3] A szöveg nem egész szabatosan nevezi meg forrásul a sárospataki iskola 1621-iki törvényeinek XIII-át; mert az igazi forrás a sárospataki iskola 1621-iki törvényének De offic. rect. XII. és a Leges de const. et funct. schol. Pat. alumn XII. és XIII. — V. ö. Békefi Remig: A sárospataki ev. ref. főiskola 1621-iki törv.

[4] V. ö.: U. o. Leg. de const. et func. schol. Pat. alumn. Decima tertia.

XIII.

Ut autem omnia methodo meliori et emolumento fiant maiori, leges in singulis collationibus peculiares, sive fuerint eae disputantium, stilum exercentium et analysim sacrorum textuum instituentium, sive concionantium et declamantium, habento et observanto. Quarum contemtores et temerarii non receptores collationibus primum, deinde schola, si resipiscere nolint, excluduntor. Ex leg. XI. Antiq. Debrec.[1]

XIV.

In unamquamque collationum octo ad minimum collegae ingenio et profectu, quantum fieri potest, pares, itemque concordes adsciscuntur; ex eorumque numero praeses dignus et idoneus a collegis bona conscientia constituitor, iuxtaque peculiares collationum leges, infra seorsim exhibitas, omnia in iisdem administrantor.[2]

(Leges Speciales.)[3]

III.

De Moribus Scholarium.

Articulus I.

Cives scholae magistratui, patronis, seniori dioe- || ceseos, ministris huius ecclesiae, praeceptoribus et quibusvis aliis ecclesiasticis pariter ac politicis, utriusque sexus honoratis personis debitam subiectionem, honorem, observantiam, reverentiamque omnem exhibento. Transgressor primum verbis acerrime castigator; deinde denarios viginti quinque glabritiem exsolvito; tandem resipiscere nolens, iuvenibus decem e statu deturbator et necdum emendatus, schola eiicitor. Ex leg. I. Ac. Vitt. et Debr. V.[4]

[1] V. ö.: Leges de const. et funct. schol. Pat. alumn. Decima quinta.
[2] V. ö.: U. o. Leges de const. et funct. schol. Pat. alumn. Decima sexta.
[3] Ez a két szó az eredetiben nincs meg.
[4] V ö.: U. o. Leges de moribus. Prima lex.

II.

Vestitu usutato, omnique habitu corporis mundo, decoro et bonarum artium studiosos decente utuntor; crines calamistratos indecore ne alunto; cristas, pileos indecenter dissectos, subductos, subductos nimium longos et instar turcici kalpag cervici et tantum non humero incumbentes, collare altum, vulgo misziri galler vocitatum, chirothecas tartaricas aliûs, praeterquam nigri vel subnigri coloris, cingula nimium lata et distenta, penulas denique militares ne usurpanto, et a turcica rasura, qua caput foedissime deturpatur, abstinento. Transgressor poenae lege praecedenti specificatae per omnia subesto. Ex leg. VI. Acad. Witt. et VIII. Ant. Debr. item V. Semig.[1]

III.

Nemo sine toga schola exito; extra hanc in plateis vicisque sub ullo, nisi peregre proficiscatur, praetextu obambulato; quin imo intra quoque eandem rectores ac auditorium nonnisi togatus accedito. Qui contrarium pertentaverit, primum quidem admonetor, secundo denariis viginti quinque mulctator, tertio velut bifrons schola eiicitor.

IV.

Templum e schola ordine decenti, gradu et vultu composito, sine ullo strepitu, clamore cyclopico, aliisque gestibus ac moribus indecoris, finito pulsu et audito in schola signo ingrediuntor; ingressi sua occupantes loca. Deum religiose ac devote, stando, non sedendo, vel turpiter decumbendo, nisi infirmitas tulerit, reveruntor; eundem pro salutaribus Spiritus Sancti donis, proque felici in studiis progressu ac successu sedulo invocanto. Egressi, cum hora tempusque monebunt, eodem modo et ordine e templo || in scholam revertuntor; similiter in processu et deductione funerum composite et verecunde incedunto, nec potandi, vel colloquendi gratia ullus domos obvias ingrediuntor. Transgessor pro singulis commissis denarios tres expendito. Ex leg. X. Art. Debr.[2]

[1] V. ö.: U. o. Leges de moribus. Secunda lex.
[2] V. ö.: U. o. Leges de moribus. Tertia. Quarta.

V.

Ad prandium commune scholasticum coenamque convenientes, benedictionem et gratiarum actionem summa reverentia celebranto; et cibum modeste ac decore sumentes, urbanis ac honestis sermonibus, iisque latinis sese oblectando, vel caput unus ex ipsis biblicum attente, voceque clara legito et perlegito. Qui secus fecerit, ut scandalosus, toties quotis denariis tribus privator.[1]

VI.

Convivia et symposia quaevis publica, valedictoria imprimis, seu exituum celebrationes, omnemque temulentiam in schola, tanquam multorum malorum, superioribus temporibus proterve per nonnullos in iis patratorum, fomitem prorsus cavento. Quod si tamen exiturus quis, oblata sibi tempore exitus aliqua provincia et sparta, nonnullis gratificari voluerit, id nonnisi collegis septem, vel collegarum loco aliis totidem numero pro arbitratu adscitis, praestato; et eosdem hospitalitate sobria privato in musaeo, non in publico auditorio, vel senioris domo, multo minus in oppido excipito. Sic quoque dies suos natales, bacchanales, festivales et antefestivales comessando et helluando prosequi, cum id plane ethnicum sit, serio evitanto. Qui se his conformare recusaverit, exiturus quidem, si in schola contrarium pertentet, inhoneste sine litteris testimonialibus, nullo comitante, dimittitor; si vero in oppido, magistratus animadversionem incurrito. Natalium autem suorum bacchanalium etc. celebrator denariis viginti quinque mulctator; combibones vero utrobiqui denariis duodecim ad sobrietatem revocantor. Ex leg. VIII., IX. Acad. Witt., VI. S. Patak, XII. Ant. Debr.[2]

VII

Omnes et singuli pacis ac concordiae publicae amatores studiosique sunto, et animum ab omnium altercationum ac dissidiorum occasionibus alienum gerunto. Inquietos enim, turbulentos et tran-

[1] V. ö.: U. o. Leges de moribus. Quinta.

[2] V. ö.: U. o. Leges de moribus. Sexta. és Poenae transgredientium mores sextae leg.

quillitatem publicam seditiose || turbare volentes, utpote digladiatores, e schola in oppidum eruptionem facientes, globorum plumbeorum, aut similium eiaculatores, armorum gesticulatores, sanguinis effusores, domorum publicarum privatarumque invasores, ad arma proclamantes, vulnera aliis inferentes, foedis et abominandis convitiis ac debacchationibus personas honestas afficientes, clamores cyclopicos tempore nocturno in plateis edentes, necnon tabernas vinarias cerevisiariasque nocte vel die frequentantes, prorsus abominamur. Horum igitur et talium patrator, virgis caesus, schola exterminator; et si capitale quid commiserit, ad manus magistratus politici traditor. Ex leg. I., IV., V., X. Acad. Witt. XII. Antiq. Debrec. et X. S. Patak.[1]

VIII.

Conventicula, confluxus inordinatos, conspirationes et coniurationes adversus magistratum, patronos ministerium et praeceptores nulla; insurrectionem atque eruptionem contra quosvis ordines nullam, sive extra, sive intra scholae limites, ullatenus instituere attentanto; verum confluxus omnis, necessitate ita postulante, nonnisi scitu et venia rectorum instituitor. Si quis contrarium fuerit, virgis caesus schola eliminator. Ex leg. XVIII. Ant. Debreci. et XI. S. Patakina.[2]

IX.

Nemo operta vel aperta facie, ab hoc tempore in omnem posteritatem, privatam vindictam et violentiam verbis, factis aut scriptis, per se vel per alios usurpare; in alienam vitam, mores, existimationem et studia censoriam sibi potestatem arrogare; alter alteri calumniis, convitiis, denominationibus iniquis, apud praeceptorem aut oppidanos vel quosvis alios delationibus, traductionibus, criminationibus, famosis versiculis et epigrammatis, aut id genus ignominiosis iniuriis molestus esse; rem bonaque alterius etiam levia

[1] V. ö: U. o. Leg. de mor. Decima és Poenae transgred. mor. decimae legis.

[2] V. ö.: U. o. Leg. de mor. Duodecima és Poen. transgred. mor. leg. duodec.

clam surripere praesumito. Quisquis enim secus fecerit, comperta rei veritate, virgis caedetur et caesus schola eiicietur. Ex leg. l. Acad. Witt., XIII. et. XVII. Ant. Debrec., item. XII. S. Patakina.[1]

X.

Ut vero omnis omnium dissensionum, simultatum, tur- || barum et tot tantorumque, quot et quanta hactenus inter oppidanos et studiosos contigerunt, malorum ac violentiarum prorsus pereat et praescindatur occasio, processus hic diligenter ab unoquoque observator: Ut si quispiam ex oppidanis cuiusvis status et ordinis iniuria aliqua per studiosos affectus fuerit, eam manu sua non vindicato; sed rem omnem rectoribus scholae, vel iis absentibus, illi, cui scholae cura incumbit, aut, si magnitudo illatae iniuriae ita postulaverit, pastoribus ecclesiae Debrecinae sincere et idoneis secum allatis testibus deferto. Qui contra inferentem oppidano iniuriam tenebuntur ex officio secundum leges scholae, quam possint, citissime agere, legitimumque processum instituere. Sic ex adverso studiosus per oppidanos cuiusvis status et ordinis iniuria affectus, omnino a vindicta privata se cohibeto; verum rectoribus illatam sibi iniuriam indicato. Et is veritate rei evidenter cognita, emissis aliquibus ex suis auditoribus, per eos magistratui vel patronis exponito et vindictam aequam, iustam ac sufficientem petito. Tenebuntur etiam magistratus ac patroni ex offfcio iniuria afficientem, quam licuerit, citissime, cuiuscunque sit status et conditionis, aeque, iuste ac tam sufficienter, ut pro delicti ratione modis omnibus satisfiat iniuria affecto, punire. Qui processum hunc contempserit et observare noluerit, oppidanus quidem iuxta meritum puniatur politice; scholaris vero virgis caesus schola eiiciatur. Ex leg. XIII. S. Patakina et XIII. Ant. Debr.[2]

XI.

Si quid contra leges in hac schola Debrecina contigerit, quod componi commode per rectores non possit, pastores eiusdem loci requisiti, nec non senior dioeceseos praedictae, convocatis aliquot

[1] V. ö.: U. o. Leg. de moribus. Undecima. Duodecima.
[2] V. ö.: U. o. Leg. de mor. Decima tertia.

ministris, operam et studium ex christiano affectu conferunto et communi consilio id omne componunto. Ac quicquid in legum subversionem, scholaeque perniciem vergere animadverterint, communicatis consiliis et viribus pervertere, avertereque satagunto. Ex leg. XIV. S. Patak.[1]

XII.

In causis vero maximis et difficillimis R(everendus) ac Cla-r(issimus) dictae dioeceseos senior, tanquam iudex ecclesiasticus, suum cum tota partiali synodo conferens et examinans consi- ‖ ·lium, negotium totum finaliter, sine ulla inhibitione, contradictione, contra iura ecclesiasticae potestatis, bona conscientia, prout causa requisiverit, vel per se, vel per delectos, intra vel extra scholae parietes, ut omnis contumax effrenisque, divino pariter ac humano iure concessis remediis coerceatur, pro arbitrio componito. Ex leg. XV. S. Patak.[2]

XIII.

Studiosi nullum ius, nullamque iurisdictionem adversus scholae rectores usurpanto; sed iis, ut praeceptoribus suis, cum reverentia sese subiiciunto, ut hi illis praescribere ac praedominari tuto possint et ausint. Interea tamen, si quid ob defectum et excessum scholae rectorum contingat, superioribus significandum unusquisque censeto. Qui secus fecerit, virgis caesus eiiciatur. Ex leg. V. Ant. Debr. et 1. Semigener. 1650. condita.

XIV.

Senatus scholasticus ad praeiudicium scholae rectorum saepius antehac a studiosis usurpatus penitus tollitor. Si quid vero quoad rectoris vel insolentiam, vel in docendo insufficientiam animadversum fuerit, id omne, posthabitis privatis conventiculis, primum ad officiales scholae, post ab his, debita cum modestia, absque rectorum infamia, ad pastores eiusdem ecclesiae, aut ad seniorem ecclesiasticum defertor. Qui contrarium tentaverit et rectorem probatae eruditionis,

[1] V. ö.: U. o. Leg. de mor. Decima quarta.
[2] V. ö.: U. o. Leg. de morib. Decima quinta.

vitae, morum, ac in docendo sufficientiae indigne accusaverit, tanquam diffamator virgis caesus eiiciatur. Ex leg. VI. et XVIII. Anti. Debr. Item II. Semigen.

XV.

Si qua inter rectores scholae et studiosos lis suboriatur, eaque ministris ecclesiae praedictae innotescat, senior ecclesiasticus advocator et huic cum delectis aliquot ministris, adhibitis item duobus aut tribus ex societate politica civibus, causam in schola dirimendi et sententiam pronunciandi, nisi iudicium partialis, aut generalis synodi requirat, authoritas conceditor. Et si quis huic reluctari animadvertatur, et quidem contumaciter, schola emittitor. Ex leg. III. Semigener.

XVI.

Nemo studiosorum ad prandium vel coenam invitatus, tempore nocturno schola emanere audeto; verum matu- || re, audito pulsu vespertino, sine mora in scholam honeste redito. Qui secus fecerit, vel post duodecimam rediens, vel per totam noctem emanens, eum comprehendere et ad politicum magistratum usque ad mane detinendum ducere, custodibus civitatis licitum esto. Mane autem in scholam remissus, provocatus et examinatus, si in loco comperiatur fuisse suspecto, statim eiicitor; sin minus, primum denarios viginti quinque, secundo quinquaginta numerato, tertio eliminator. Ex leg. IX. Art. Deb. et IV. Semig.

XVII.

Si quis studiosorum, non contentus doctrina et eruditione rectorum, a piis, providisque patronis in scholam introductorum, hac schola exituriverit, licebit in posterum, sed posthabita omni praesumptione et honoris alieni diffamatione, secundum leges scholae, honesta valedictione praemissa, exire, doctioremque magistrum sibi quaerere. Ita tamen, ut is, si cum diffamatione praeceptorum exire contenderit, virgis caesus exeat; si vero post discessum e schola in oppido eosdem vel alios diffamare praesumserit, tribunali magistratus politici sistatur pro merito puniendus. Ex lege XIV. Antiq. Debr. et VI. Semigen.

XVIII.

Loca scholae, quae munda perpetuo esse tum honestas, tum valetudo ipsa postulant, nemo alvi et vesicae excrementis defoedare pertentato; suum quisque cubiculum causa valetudinis mundum servato et a screatu, ructu, flatibusque turpibus in praesentia aliorum abstineto. Contrarium tentans, velut sordidus et nauseam aliis creans, denarios triginta pendito. Ex leg. XVII. S. Patak. et IX. Antiq. Debrec.[1]

XIX.

Nullus studiosorum pueri alicuius curam insciis rectoribus suscipito; verum totus a voluntate praeceptorum hac in parte dependeto et ab iis discipulum patienter expectato. Secus si quis fecerit, discipulis privator. Ex leg. XV. Ant. Debr.[2]

XX.

Sepes, quibus schola munitur, neque violare, neque transcendere quispiam praesumito; cubiculis, seu domiciliis et reliquo scholae aedificio nemo vim ullam inferto; sed potius memor eius, quod gratitudo ab hospitibus requirit, instaurato, et modis, quibus potest, omnibus instruito; || in trabibus fundamentalibus ligna vel aliud nullus secato; ignis denique, ut et fornacis, ianuarum, mensarum, locorum, fenestrarum, aliorumque id genus in cubiculo aedificiorum curam diligentem habeto. Transgressor damnum illatum rependito, instaurato et reficito, denariosque insuper viginti quinque solvito. Ex leg. XVIII. S. Patak.[3]

XXI.

Cum universus scholasticorum coetus recreandi animi et corporis causa relaxationem a studiis impetratam habet, praeter lusum

[1] V. ö.: U. o. Leg. de mor. Decima septima.

[2] V. ö.: U. o. De offic. Paedagog. Prima.

[3] V. ö.: U. o. Leg. de mor. Decima octava. és THORBECKE: Statuten und Reformationen der Universität Heidelberg vom 16. bis 18. Jahrhundert. Leipzig. 1891. 212. l.

pilae, aut similem honestum utilemque quempiam, reliquos omnes, utpote inanes telorum iaculationes, luctationes, bombardarum et sclopetorum exonerationes, vexillorum gestationes et idgenus alios cum periculo laesionis coniunctos usurpare cavento. Extra vero tempus publice impetratum, post sive prandium, sive coenam ludendi audacia denegatur. Qui contrarium tentaverit, denariis decem mulctator. Ex lege XIX. S. Patak.[1]

XXII.

A depopulationibus hortorum, vinearum, arborum, agrorum, peponum, melonum, caeparum, alliorum, sylvarum et id genus rerum alienarum studiose abstinento. Qui secus facere perrexerit, primum denarios viginti quinque, secundo denarios quinquaginta expendito, tertio schola eiicitor. Ex leg. I. Acad. Witte.[2]

XXIII.

Usus chartarum lusoriarum, alearum, chorearum, abusus fidium, testudinum lyrarum, etc. rerumque omnium et ludicrorum, aut inhonesto modo lucrandi aut tempus fallendi causa inventorum, omnino tollitor. Chorearum ductor schola eiicitor; reliqui huius legis violatores denariis novem puniuntor. Ex leg. I., VII. Acad. Witte. et XX., XXVIII. S. Patak.[3]

XXIV.

Profugi studiosi, aliique cuiusvis sortis homines, metu poenae ob scélus alibi admissum in scholam sese recipientes, refugium in ea, iniuriam patronorum ne habento; sed re intellecta, salvoque ecclesiarum et scholae iure, pro qualitate delicti, e schola per scholae rectorem vel officiales eiiciuntor, vel magistratui aut reposcentibus traduntor. Ex leg. XXIII. S. Patakin.[4] ||

[1] V. ö.: U. o. Leg. de mor. Decima nona és Vicesima quarta és Poen. transgress. mor. dec. non. leg.
[2] V. ö.: U. o. Leges de mor. Vicesima quarta.
[3] V. ö.: U. o. Leg. de mor. Vicesima.
[4] V. ö.: U. o. Leg. de mor. Vicesima tertia.

XXV.

Futilia et non necessaria iuramenta ex venitate tantum et prava consvetudine orta, omniaque horrenda et execranda convicia iram Dei provocantia, nominatim vero blasphemias in Deum optimum, maximum, creatorem, sacrum baptismum, animam, sanguinem, fidem et id genus deierationes, impios item epicureos, aliosque futiles ac obscoenos sermones usurpare strictissime cavento. Qui vero haec et talia per os emittere praesumserit, flagris caesus schola eiiciatur ut impius. Ex leg. I. Acad. Witt. et XXIV. S. Patak.[1]

XXVI.

Nemo studiosorum vel aperte, vel clam per cuniculos opimum rectoratum venator; verum divinam vocationem legitimaque ad eum media placide ac patienter expectato. Contrarium tentans, postquam de ista vaga sua libidine convictus est, eliminator; et si quid eliminatus in oppido agere praesumserit, magistratus tribunali puniendus sistitor. Ex leg. XXIX. S. Patak.[2]

XXVII.

Inanes gerras et confabulationes nugatorias intra et extra portam scholae a pluribus observari solitas vitanto. Colloquia tamen, si interrogandi, discendi, aut alia necessaria honestaque de causa fiant, licita sunto. Transgressor denariis viginti quinque privator. Ex leg. XXX. S-Patak.[3]

XXVIII.

Ligna a pueris in usum communem collata et allata nemo studiosorum in privatum usum convertito; et si quis secus fecerit, denariis decem ligna ablata restituito.[4]

[1] V. ö.: U. o. Sárospat. törv. Leg. de mor. Vicesima quarta.
[2] V. ö.: U. o. Leg. de mor. Vicesima quinta.
[3] V. ö.: U. o. Leg. de mor. Vicesima prima.
[4] V. ö.: U. o. Leg. de mor. Vicesima nona.

XXIX.

Officialibus scholae, utpote seniori et contrascribae unusquisque scholaris, minor pariter ac maior, nobilis et ignobilis debitum honorem, obedientiam et subiectionem deferto. Qui secus fecerit, oratione publica laesam a se partem complacato. Ex lege II. Antiq. Debrec.[1]

XXX.

Cantationes nuptiales et natales secunda nonnisi nuptiarum et festi nativitatis die, circa meridiem, Pa- || schales autem, Pentecostales et extraordinarias tempore consveto, sed si fieri potest, ante vel circa solis occasum peragunto.

XXXI.

Senior scholae, ut et contrascriba, tanquam fidelis scholae post rectores curator, ex toto corpore coetus scholastici per distincta condiscipulorum suffragia a praeceptoribus bona conscientia eligitor, prudens, probus, doctus, sobrius, pietatis, fidei integritatisque exploratae homo et secundum usitatam iuramenti formulam per aliquem scholae rectorem declarator et confirmator.[2]

(Leges Speciales.)[3]

IV.

De Officio Senioris scholae.

Articulus I.

Senior omnia, quae communis societatis, adeoque totius scholae existimationem, salutem et incolumem conservationem concernunt, secundario quodam post rectores administrationis iure ad se pertinere scito; ac proinde bona fide ac diligentia rem communem procurato. Secus faciens, virgis caesus, schola eiicitor.[4]

[1] V. ö.: U. o. De constitutione et officio Senioris. Secunda.
[2] V. ö.: U. o. De constitutione et officio Senioris. Prima lex.
[3] Ez a két szó az eredetiben nincs meg.
[4] V. ö.: U. o. De const. et offic. Senioris. Prima lex.

II.

Senior in procurandis bonis communibus diligentiam et fidelitatem, in distribuendis iisdem iustitiam et aequitatem colito ac observato; aestivis hibernisque mensibus semper portam hora praecise nona sera muniri per oeconomum curato; clavique ad se recepta, in nullius gratiam, absque scitu et permissu rectoris eandem patefieri permittito. Contrarium si fecerit, quoad partem priorem poena praecedenti punitor; quoad partes vero posteriores primum severe admonetor; secundo denariis quinquaginta mulctator; tertio incuriam suam et oscitantiam oratione publica testator.

III.

In constitutione officialium, sine personarum acceptione, aequitatem et iustitiam observato; coquum || aptum ac idoneum eligito; lotorem, exploratorem, oeconomum ac vigiles, ut ordo requirit, bona conscientia constituito. Huius immemor officii, si secus facere deprehendatur, primum in severam rectorum admonitionem incurrito; secundo florenum unum solvito; tertio degradator.

IV.

In puniendis transgressoribus per omnia praescripta legum sequitor, et ea absque omni prorsus amicitia ac indulgentia exequitor; secus autem si fecerit, poenae eidem subiicitor.

V.

Pecuniam coetus sive ex fisco, sive ex congesto extraneis prorsus ne mutuato, impignorato, aut alio aliquo pacto distribuito; scholae artem civibus nonnisi parce, nec ultra florenos duos cuiquam expendito. Contrarium si fecerit, tempore divisionis ex propriis deponito; sin, duplum postea solvito.

VI.

Pecuniarum testamento legatarum partem mediam inter membra coetus dividito, residuam vero in fiscum scholae deponito. Si aliter fecerit, primum bona distributa reddito; post, velut bonorum publicorum dissipator, ignominiose eiicitor.

VII.

Senior in officio, ob abusum praedecessorum quorundam, quorum honores mutarant mores, ne ultra sex menses vel dimidium annum durato. Interim pietate, diligentia, modestia, observantia et fidelitate alicuius probe cognita, a rectoribus favor aliquis accedere potest, et talis diutius in officio conservari.

VIII.

Senior, nonnisi relicto in schola loco sui Contrascriba, in oppidum vel aliorsum exito et egressus aliquantisper alibi subsistito. Secus quoties fecerit, toties denarios quindecim solvito.

IX.

Senior ne in posterum vigesimam proventus scholae partem accipito, sed unaquaque ultimi mensis diei divisio- || ne denariis viginti pro cura contentus esto. Et si hoc non placeat vel sufficiat, opimiorem sibi, ubi licuerit, conditionem quaerito.

X.

Senior ex communi cibo ministerio coquorum in oppido curato, inque scholam adducto, unicum sibi, ut pro prandio, ita pro coena eligito. Plures si accipere praesumserit, denarios viginti quinque expendito.

XI.

Senior a novitio, in praeceptorem classicum a rectoribus scholae electo, florenos tres pro labore scholastico deponendos, absque tergiversatione assumito. Contrarium si fecerit, tanquam existimationis, authoritatisque rectorum conculcator, officio privator.

XII.

Idem annuale beneficium studiosis pro ratione mensium, quos quisque in hac schola transegerit, ut hactenus observatum est, distribuito. Secus iniquus iudicator et punitor.

(**Leges Speciales**).[1]

V.

De Officio Contrascribae.

Articulus I.

Contrascriba, tanquam fidelis Senioris scholae collega, omnia, quae communis societatis, adeoque totius scholae existimationem, salutem et incolumem conservationem concernunt, debito quodam administrationis iure, post Seniorem scholae ad se pertinere arbitrator. Ac proinde rem communem ea fide ac diligentia, quam rectori scholae, universoque coetui, data dextera fidei tessera, coram universa fratrum congregatione, adeoque in conspectu Dei optimi maximi promisit, procurato. Secus virgis caesus schola et officio eiicitor.[2]

II.

Numos (igy) adstationis ac cantationis diligenter inspicito, monetasque adulterinas a bonis seiungendo, eas sibi reservato, bonas ad Seniorem scholae, numerum ea- || rum fideliter assignando, in publicum aerarium transferto. Prius si oscitanter neglexerit, pro malis ex propriis pecuniis bonas dato. Si posterius, et quidem dato studio, officio privator; sin vero ex oblivione, graviter a rectore reprehenditor.

III.

Cantorem ex cantatione redeuntem datasque in ea pecunias sibi inferentem, de adventu eius in cantatione sociorum interrogato, et annon aliquis eorum alibi remanserit, recognoscito. Secus denarios viginti quinque expendito.

IV.

Absentes a choro et generalium funerum deductione diligenter observato; poenasque iisdem, superius praescriptas articulo octavo

[1] Az eredetiben ez a két szó hiányzik.

[2] V. ö.: Békefi Remig: A sárospataki ev. ref. föiskola 1621-iki törv. Függelék. III., I Lex.

et sexto de studiis scholarium, tempore divisionis fideliter irrogato. Secus si fecerit, primum severam rectorum animadversionem incurrito ; secundo florenum unum solvito ; tertio degradetur.[1]

V.

Adstantes ad valvas templi, Vigiles et Oeconomos in schola, diligenti eorum habita ratione, constituito ; mensarumque et sedilium adstationi destinatarum curam diligentem habeto. Quoad prius, si secus fecerit, poenae proxime specificatae subesto ; quoad posterius autem, si quod ex incuria suboriatur damnum, restituito et refundito.[2]

VI.

Frustra peregrinantes, qui sub praetextu frivolo lectiones ordinarias negligere contendunt, post sextum absentiae eorum diem diligenter pro unoquoque die notato. Si vero notare neglexerit, ipse poenam non notatorum luito.[3]

VII.

Musaea singulorum, vesperi quidem porta clausa, mane vero nondum aperta invisito, et ne qui commilitonum desiderentur, probe observato. Et si secus fecerit, poenae lege tertia specificatae subesto.[4]

Formula iuramenti Senioris scholae et Contrascribae.

Ego N. N. senior vel contrascriba scholae De- || brecinae suffragiis condiscipulorum electus et a clarissimo domino praeceptore declaratus, sancte iuro et polliceor, me immediate a clarissimis dominis praeceptoribus depensurum ; illis amorem, obedientiam, fidei sinceritatem, debitumque honorem praestiturum ; ipsorum existimationem ac authoritatem sartam tectamque semper et ubivis conservaturum, eandem defensurum ; nihil quicquam praeter officia praescripta, inconsultis invitisque praeceptoribus attentaturum, aut eorum negotiis me

[1] V. ö. : U. o. Függelék. III , II. Lex.
[2] V. ö : U. o. Függelék. III., V. Lex.
[3] V. ö. : U. o. Függelék. III., III. Lex.
[4] V. ö : U. o. Függelék. III., IV. Lex.

ingessurum; omnes condiscipulorum excessus bona fide notaturum; nullam iurisdictionem potestatemque legum vigore mihi non concessam mihi arrogaturum; studiosos, sive coetum neque per me, neque per alios concitaturum et contra praeceptores animaturum; quin imo modis omnibus, ne ulla seditio contra magistratum, patronos, pastores et quosvis alios clam, vel palam fiat, neve unquam ullam ob causam vel in schola conspiratio, coniuratio et insurrectio, vel extra scholam eruptio emergat, cauturum; communitatis bona fideliter conservaturum, promoturum, dispensaturum; rationem omnium curae meae commissorum redditurum; in cunctis non privatum, sed publicum emolumentum spectaturum; a scholae legibus praescripta munia serio graviterque executurum; scholae existimationem cum apud domnesticos, tum apud peregrinos officii mei sedula administratione salvam et integram retenturum; nemini civium scholae ullam iniuriam studio illaturum; poenas ex praescripto legum deliquentibus iuste et sine personarum respectu irrogaturum; haec omnia me, quantum naturae infirmitas patietur, pro virili praestiturum, sancte polliceor. Sic me Deus unus et trinus adiuvet.[1]

(Leges Speciales).[2]

VI.

De Officio Oeconomi.

Articulus I.

Oeconomus signum surgendi seu excitatorium, simul ac hora tertia matutina audita fuerit, tam || aestate, quam hieme, quotidie dato et lumen hiberno tempore singulis inferto. Si neglexerit, denarios viginti quinque deponito.[3]

II.

Emanentes e publicis lectionibus, examinibus, disputationibus, etc. diligenter observato et observatorum nomina, exacto hebdomadae

[1] V. ö.: U. o. De constitutione et officio Senioris; továbbá Függelék. III. Formula iuramenti Contrascribae.

[2] Az eredetiben ez a két szó nincs meg.

[3] V. ö.: U. o. De officio oeconomi. 1.

suae spatio, ad officiales scholae deferto. Secus si fecerit, poenam denariorum duodecim luito.[1]

III.

Puerorum in schola omnique processu clamores, discursitationes, rixas, maledicta, turpiloquia, convitia, lingvae vernaculae usum cohibeto, et in eos, qui extra tempus concessum luserint, tum pueros, tum quosvis alios animadvertito. Secus faciens severam rectoris animadversionem sustineto.[2]

IV.

Auditoriorum, atriorum, seu vestibulorum, areae et latrinae munditiem procurato; haecque omnia, opera domesticorum puerorum, diebus Mercurii et Sabbathi hora prima pomeridiana purgato et scopas, ne dissipentur, in locum eis destinatum deferri curato. Si quid horum omiserit, denariis sex privator.[3]

V.

Vesperi ad preces solitas, lectionemque bibliorum ordinariam, secundum morem antiquum, audita hora septima signum dato, lectoremque mature iuxta ordinem constituito. Alioquin, si neglexerit, denarios viginti quinque expendito.[4]

VI.

Catalogum studiosorum omnium, secundum ordinem eorundem, ad manus habeto; finitis precibus nomina omnium recitato, absentes diligenter notato ; et si huic defuerit officio, denarios duodecim solvito.[5]

VII.

Signum etiam cubitus, sicut surgendi, audita hora nona vespertina maiori tintinnabulo scholari tam || aestate, quam hieme quo-

[1] V. ö.: U. o. De officio oeconomi. 2.
[2] V. ö.: U. o. De offic. oeconomi. 5.
[3] V. ö.: U. o. De offic. oeconomi. 6.
[4] V. ö.: U. o. De officio oeconomi. 9.
[5] V. ö.: U. o. De offic. oecon. 2.

tidie dato;[1] portam scholae claudito; clavem ad seniorem scholae inferto; et si quod horum non observaverit, denarios quindecim pendito.

VIII.

Extraneos in schola commorantes, antequam scholae portam praescripto tempore claudat, de exitu sine mora suscipiendo, studiosos item de iisdem dimittendis moneto; et si recusaverit, denarios novem deponito.

IX.

His omnibus fideliter peractis, tandem die Sabbathi orationem proprio marte conscriptam, sive latine, sive graece, sive solute, sive ligate, memoriter publice habeto. Si quis vero orationem auditorio dignam ipsemet componere nequeat, duo vel tria capita ex bibliis ediscito ac declamato. Secus faciens mulctam denariorum viginti quinque incurrito.[2]

(Leges Speciales).[3]

VII.

De Officio Coquorum.

Articulus I.

Coquus constitutus officio mensibus integre duobus fungitor; nec mane hora nona, vesperi hora quarta, curandorum et adducendorum ciborum gratia, sine mendicantibus exito. Quorum si prius ferre recusaverit, ut contumax, schola emittitor; si posterius, denariis sex privator.

II.

In curatione ciborum diligentem humanitatis ac pietatis rationem habeto; unumquemque oppidanorum humaniter compellato et

[1] V. ö.: U. o. De offic. oecon. 10.
[2] V. ö.: U. o. De offic. oecon. 13.
[3] Ez a két szó az eredetiben nincs meg.

rogatum habeto; pauperes ne supra vires urgeto; pro acceptis gratias agito, honesteque discedito. Contrarium pertentans denarios sex expendito.

III.

Ollarum ipsi commissarum fidelem curam habeto, easque iusto tempore iisdem, a quibus acceperat, integras referto; perditae autem vel fractae precium restituito, aut aliam dato. ||

IV.

Ex publico communitatis cibo primum Seniori scholae unum dato; post pro se, suoque collega duos eligito; mendicantibus tres vel quatuor exhibeto; reliquos vero omnes ad unum usque coetui ad edendum convenienti apponito. Si contrarium fecerit, denarios viginti quinque solvito.

V.

Fiscellarum sumptibus coetus emptarum diligentem rationem habeto et quoquomodo perditam ex propriis restituito, vel iusto pretio refundito.

VI.

Pecunias a coquere vel non potentibus vel nolentibus pro cibis datas in usum communem contrascribae tradito; accidentia reliqua, si quae fuerint, sibi reservato. Pecunias si quas sibi reservasse deprehensus fuerit, coetum universum oratione humili publice complacato.

(Leges Speciales).[1]

VIII.

De Officio Exploratoris.

Articulus I.

Explorator constitutus nonnisi duobus praecise mensibus officio suo gravi et, quantum ad se, satis inutili fungitor.

[1] Ez a két szó az eredetiben nincs meg.

II.

Conviviorum exquirendorum gratia in oppidum horis binis, matutina nona, vespertina quarta singulis diebus egreditor; inventorum rationem habeto. In scholam mature reversus, officialium alterutri significato; datoque pulsu, studiosos honeste ac oportuno tempore educito. Alioquin toties quoties denariis duodecim oscitantiam suam redimito.

III.

Convivarum ac mensarum in convivio numerum observato; convivas, si duarum vel plurium fuerint mensarum, cantu cohonestatum, cum sociis adito. Si autem unius tantum mensae, nisi magnae dignitatis extraneus aliquis fue- ⁚ rit, negligito. Alioquin hanc, si cui fecerit molestiam, poenam denariorum novem incurrito.

IV.

Absoluto in convivio cantu, nequis studiosorum vel illic maneat, vel inter redeundum aliquorsum divertat, diligenter tum ipse, tum eius vicarius observato, notatosque officialibus tradito. Secus si faciat, denariis viginti quinque mulctator.

(Leges Speciales).[1]

IX.

De officio Lotoris.

Articulus I.

Lotor officio, ab officialibus scholae sibi imposito, humiliter se submittito; idemque tribus integre mensibus studiose peragito. Si oscitans negligensque fuerit, in poenam tribus istis praefatis mensibus et quartum adiicito.

II.

Patinas communitatis sive per se, sive per alium, dummodo bene mundato; eas a ruptura custodito; audito signo, mature in

[1] Ez a két szó az eredetiben nincs meg.

auditorium inferto, in ordinem collocato, sumptoque cibo recolligito. Alioquin denarios duodecim pro incuria solvito.

III.

Sumpto cibo et egressis ex auditorio studiosis, mensam, sedilia et auditorium ab ossibus, micis, pisis, iusculis effusis, crustis et caeteris purgato; tandem ianuam auditorii, exemta clave, claudito, clavemque praeceptori classis, istud auditorium frequentantis, tradito. Quod ad priora, si negligat, denarios viginti quinque deponito; quod ad posterius, clavem perditam nova redimito.

IV.

Ligna aliorum, sepes scholae, aliaque id genus aedificia, aquam calefaciendi ergo furtim ne auferto; ignisque exstructi, ne quo pacto incendium in schola suboriatur, diligentem rationem habeto.[1] Contrarium si facere praesumserit, mulctae denariorum viginti quinque subesto. ||

(Leges Speciales).[2]

X.

De officio Vigilum.

Articulus I.

Vigil secundum ordinem ab officiali constitutus submisse ac humaniter officium sibi demandatum subeat. Id vigilanter, non in cubiculo suo cumbendo, sedendo, dormiendo, vel in auditoriis et vestibulis latitando, verum in area scholaé, si quidem tempestas aëris permittat, deambulando, contemplando, auscultando, egredientibus e cubiculis, ne loca honestatis ac munditiei excrementis foede conspurcentur, invigilando, peragat. Secus faciens poenae denariorum quindecim reus fiat.

[1] V. ö : U. o. Leg. de mor. decima octava.
[2] Ez a két szó az eredetiben nincs meg.

II.

Vigilum prior quidem ab hora nona vespertina ad duodecimam inclusive, posterior vero a duodecima exclusive ad tertiam inclusive officio suo invigilato; hicque paulo ante tertiam oeconomum excitato; et si haec neglexerint, denarios viginti quinque expendunto.

III.

Vigil, clausa porta, exiturientem neminem emittito; ingredi vero volentem, scholarem quidem cum observatione horae ac indicatione personae, seniori facta, immittito; extraneum vero foris relinquito. Si cui hac in parte contra leges amicum se praestare voluerit, poenae denariorum viginti quinque pro isthac amicitia subesto.

IV.

Si quid de nocte vel incendii, vel invasionis, vel furtivae ingressionis et idgenus aliorum casuum contingat, statim et de facto officialibus scholae significato. Alioquin ipse in causa mali esse ac cum latrone consentire iudicator et, ut latro, schola eliminator.

(Leges Speciales).[1]

XI.

De officio Praesidum ac Symmystarum in collationibus. ||

Articulus I.

Collationes singulae octenis constent personis; ex quarum numero praeses ac eius vicarius communibus condiscipulorum suffragiis eliguntor et a rectoribus scholae, si apti ac idonei comperti fuerint, confirmantor. Contumaciter reluctantes octo iuvenibus de statu suo deturbantor.

[1] Ez a két szó az eredetiben nincs meg.

II.

Tempus collationum singulis, praeter dominicum, diebus preces vespertinas immediate sequens, die vero dominico, dum sacer textus resolvendus est, hora quarta matutina esto. Tempus praescriptum non observantes severam rectoris animadversionem incurrunto.

III.

Si praeses, impetrata a rectoribus scholae venia, schola abfuerit, vicarius eius totum praesidis officium ad se pertinere scito. Si uterque absint, exhibitor ipse convocato, symmystaeque inter se invicem exercitia fraterne tractanto, ac ad reditum usque praesidis alterutrius continuanto. Si praestare recusaverint, toties quoties denarios sex pendunto.

IV.

Praeses secundum ordinem symmystarum exhibitorem constituito; collationem negligere nulla ratione praesumito; symmystas debito honore afficito; negligentes notato, notatosque officialibus tradito. Secus faciens denarios duodecim solvito.

V.

Exhibitor assumtum aliquem, ex communi condiscipulorum consensu, authorem polemicum sequitor; problemata theologica ac philosophica, bina vel terna, alternatim exhibeto, brevem pro exercitio stilum eis praemittito; dieque et hora eis petractandis destinata mature convocato. Quod si negligat, denarios duodecim deposito.

VI.

Symmystae omnem in exhibendo, conveniendo, opponendo, respondendo, componendo, resolvendo, auscultando, diligentiam praestanto; nec collationem levi de causa negligunto. Transgressores poenam denariorum sex incurrunto. ||

(Leges Speciales).[1]

XII.

De officio Praeceptorum publicorum.

Articulus I.

Praeceptores in unaquaque classe iuxta iudicia rectorum, sine ullo scholarium veterum vel novitiorum respectu, idonei electi, honestoque promisso salario conducti, eam, cui informandae se addixerint, classem ne ante semestre spatium relinquunto; verum exacto demum semestri spatio, publico examine instituto, suique laboris et discipulorum profectus specimine dato, officium suum, si ita voulerint, deponunto. Si qui igitur non expleto tempore hoc praescripto, vel citius, vel serius classem desererent, salario in totum privantor.

II.

Tempus institutioni puerorum uniuscuiusque classis mane quidem ab hora sexta ad septimam, item a nona ad decimam, post meridiem vero a secunda ad tertiam, item a quarta ad quintam destinatum singuli praeceptorum observanto; et si non, transgressor pro singulis horis denarios viginti quinque in congestum deponito.

III.

Praeceptor publicus discipulis curae suae commissis, cum fideliter docendis, tum quantum ad mores, intra et extra scholam corrigendis, item authoribus assumtis inter docendum explicandis et exercitiis exhibendis diligenter intentus esto. Alioquin severam rectoris animadversionem sustineto.

IV.

Praeceptorum publicorum unusquisque suos in unaquaque classe discipulos post prandium ad horam primam pomeridianam scholam advenire, audita hora praefata, catalogum eorundem per-

[1] Ez a két szó az eredetiben nincs meg.

legi et tarde advenientes notari iubeto. Secus facientem poena legis praecedentis maneto.

V. ||

Praeceptores classici, quoniam publici officii sunt executores, a funeribus hora secunda habendis et precibus templi immunes sunto. Si tamen pueros ad pompam funebrem egredi hora dicta secunda contingat, et ipsi una cum toto coetu scholastico puerisque conparento. Si quis autem se subduxerit, eandem, quam reliqui funerum neglectores, poenam luito.

Salarium.

Praeceptor classis poeticae ac rhetoricae florenos triginta, syntacticae florenos viginti quinque, etymologicae florenos viginti, rudimentariae et Donatistarum florenos sexdecim per decursum unius anni habebit.

(Leges Speciales.)[1]

XIII.

De officio Praeceptorum privatorum.

Articulus I.

Praeceptores privati in informandis suis discipulis communem docendi modum sequuntor, ne quid dissentanei eis proponentes, ingenia eorum confundant, profectuique obicem ponant. Contra euntes gravem rectoris animadversionem incurrunto.

II.

Praeceptor discipulos, quorum cura sibi demandata est, diligenter instituito; in castigatione mediocritatem observato; attendito tamen, ne indulgentia nimia ad segnitiem ansa eis subministretur. Secus faciens discipulis suis privator.

[1] Ez a két szó az eredetiben nincs meg.

III.

Nemo curam pueri semel suscepti insciis rectoribus abiicito, vel sibi tantum authoritatis, ut discipulos suos ante dimissionem publicam dimittat, aut prodituros ad funus in cubiculo detineat, arrogato. Si autem facere praesumserit, et reliquis, quos habuerit, careto.

IV.

Nemo praeceptorum discipulos aliorum quoquomodo sibi appropriato, vel censoriam ac castigatoriam in eosdem potestatem sibi usurpato; verum propriis invigilato, et si quid ab aliorum discipulis delictum fuerit, vel || praeceptoribus delinquentium, vel rectori scholae significato. Poena eum, si haec transgredi ausit, proxime specificata maneto.

V.

Quisquis eorundem discipulos suos ex oppido scholam frequentantes omnes, nullo maiorum, qui habiles sunt, excepto; item famulum suum, quamprimum scholam salutaverit, classem, qua quisque dignus erit, intrare compellito. Et, si recusaverit, gravem rectoris reprehensionem incurrito.

(Leges Speciales.)[1]

XIV.

De officio Decani Mendicantium.

Articulus Unus.

Decanus, ex prudenti rectorum arbitrio ac dispositione constitutus, mendicantes iuxta methodum in classibus observari solitam, ab hora septima vespertina vel fine precum scholarium ad nonam diligenter doceat; eos in pietate, probitate, humanitate, nec non sanctimonia vitae aedificent ac instruant (így); in templum diebus

[1] Ez a két szó az eredetiben nincs meg.

dominicis et festis ingredi compellant, et in foro a plateis oberrantes, rapinas item aliasque nequitias exercentes severe puniant. Et si horum immemor officio suo desit, poenam denariorum viginti quinque toties quoties incurrat.

Salarium.

Mendicantes pro laboribus decani singulis mensibus, iuxta morem hactenus observatum, nimirum superiores et doctiores denarios senos, inferiores autem et indoctiores ternos solvant.

7-a Junii. 1658. ||

Tabula legum scholae Debrecinae.

Leges scholae illustris Debrecinae sunt, vel
- *Generales.* de universis et singulis docentibus ac discentibus, maioribus ac minoribus. Art. I.
- *Speciales,* de certis specialibusque materiis ac ordinibus, et sunt vel
  - De Rectoribus, seu supremis docentibus. Art. VIII.
  - De studiosis, seu discentibus, quae sunt vel
    - De studiis scholarium. Art. XIV.
    - De moribus scholarium. Art. XXX
    - De officiis scholarium, vel
      - Senioris scholae. Art. XII.
      - Contrascribae. Art. VII.
      - Oeconomi. Art. IX.
      - Coquorum. Art. VI.
      - Exploratoris. Art. IV.
      - Lotoris. Art. IV.
      - Vigilum. Art. IV.
      - Praesidum et Symmystarum. Art. VI.
      - Praeceptorum
        - Publicorum. Art. V.
        - Privatorum. Art. V.
      - Decani mendicantium. Art. I. ||

Adiectiones ad leges scholae Debrecinae.

I.

Ad legem septimam *de Studiis Scholarium.* Studiosi e schola in coemeterium seu sepultorium egressi, dum a ministro ecclesiae sacer praelectus est textus, siquidem in contemtum verbi Dei ministeriique et scandalum auditorum praesentium id revera fiat, ne palantor; verum cum reliquo populo verbum praedicatum devote et attente audiunto. Qui huic non paruerit legi, toties quoties denariis quinque mulctator.

II.

Ad legem octavam *de Studiis Scholarium.* Si quando vel in familia domoque reverendorum dominorum ecclesiae ministrorum et amplissimorum dominorum iudicum, vel in schola funus haberi contingat: lex in vigore maneto. Si autem quis plebeiorum vel oppidanorum quorumvis in exequiis defuncti sui totius coetus praesentiam petat, si triginta, aut viginti quinque delectos ad canendum ex maioribus pueros cum studiosis acceperit, probe iis contentus esto. Sin, iisdem prorsus careat.

III.

Ad legem sextam *de Moribus Scholarium.* Ebrietatem, vomitum et screatum intra et extra scholam studiosissime vitanto Secus qui fecerit, primum denarios viginti quinque, secundo denarios quinquaginta deponito, tertio schola emittitor.

IV.

Ad legem septimam *de Moribus Scholarium.* Si quis studiosorum capitale vel grande aliquod committat in schola flagitium, homicidium, adulterium, etc., quod lege scholastica sufficienter puniri nequit, is, comperta rei veritate, primum omni scholastica libertate exutus et membrorum scholae numero eiectus, in magistratus politici manus traditor. ||

V.

Ad leges *de officio Senioris Scholae.* Quandoquidem orta inter cives scholae contentione de modo recenter in scholam introitum petentes recipiendi, facile fraternus amor magis ac magis in dies turbari poterat: ad requisitionem totius coetus scholastici et instantiam nonnullorum talis ex consensu reverendi domini senioris ecclesiastici constitutus et praescriptus seniori scholae in recipiendo denuo ingressos modus: Scilicet I. Si introitum petens antea fuerit in schola cantor aut collega, immediate post subcollegas recipiatur. II. Si talis, qui labore deposito scholae satisfecit, aut subcollega fuit, ante cocos sex iuvenibus ponatur. III. Si talis, qui pecunia solum pro labore satisfecit, exceptis praeceptoribus classicis, cocis interponatur. Statutum in communi coetus scholastici consessu. Anno Domini Millesimo sexcentesimo quinquagesimo nono, mense novembri. Praesentibus dominis Matthia Nogradi, Georgio C. Comarino, Michaele Bathori ecclesiae Debrecinae pastoribus, Samuele Lippai scholae Debrecinae rectore. 1659. nov.

VI.

Ad easdem leges. Cum antea pro hungarismo vigilia trium nocturnarum horarum imponi solita fuerit, propter nimiam vigilum pro hungarismo constitutorum copiam eo res devenit, ut vices vigilandi vix unquam ad aliquos, alioquin in eodem facto, quod mediae noctis vigilia exsolvi deberet, a contrascriba scholae deprehensos devenire possint. Idcirco statutum est, ut vigiles in posterum ordinarie et ordine constiuantur. Hungarizantes autem quomodo priventur, videatur lex quarta *de Studiis Scholarium.* Statutum ex communi rectoris, scholae officialium et universitatis suffragio anno Domini Millesimo sexcentesimo quinquagesimo quarto, vigesima octava iulii. 1654. jul. 28.

VII.

Ad leges *de officio Contrascribae.* Quoniam cantores, superfluum, uti vocari solet, funus generale, quod accidere solet, cum sex classibus prodeundum simul est, in sortem cantoris primi, contra- || scribae scilicet, semper cadere, aegre ferebant; ponderatis ultro citroque difficultatibus, pro regula perpetuo deinceps observanda con-

stitutum est: ut funus illud superfluum generale cedat primo cantori, contrascribae scilicet, ita tamen, ut si is interesse et prodire non posset, cantores consequenter prodeant. In prima vero classe collegae consequenter in deductione funerum canant. Confectum hoc in communi coetus scholastici consessu. Anno Domini Millesimo
1660. nov. 27. sexcentesimo sexagesimo, vigesima septima novembris. Praesentibus Georgio C. Comarino et Michaele Bathori ecclesiae pastoribus, Georgio Martonfalvi et Johanne Debreceni scholae rectoribus.

VIII.

Ad legem quartam *de officio Oeconomi.* Oeconomus latrinam mendicantium, aream, atria et auditoria domesticorum puerorum opera diebus in lege ista specificatis purgato.

IX.

Usus quidem in schola receptus ita hactenus obtinuerat, ut cantores et collegae non per voces et suffragia eligerentur, sed per nudam successionem, ut merus ordo ferebat, assumerentur. Quia tamen multa huic subesse mala et de die in diem non modica exinde enasci posse incommoda, tristis experientia docuit: communi et unanimi senatus scholastici consensu, accedente reverendorum ac clarissimorum dominorum pastorum approbatione et senatus amplissimi confirmatione, statutum est, ut cantores et collegae in posterum, non curato successionis ordine, bona conscientia, qui digni indicati et inventi fuerint, per voces et suffragia eligantur, creentur. Anno
1663. szept. 17. Domini Millesimo sexcentesimo sexagesimo tertio decima septima septembris.

X.

Ne, ordine successionis observato, dum studiosi pro rectoribus in scholas triviales emittendi || sunt, inepti et, ut dici solet, asini ad lyram emittantur, et ita schola haec mater, quae emittit, dedecus, ea vero, quae recipit, decrementum, civesque eiusdem iacturam studiorum patiantur: deinceps, habito, prout oportet, ad paedagogia et scholas respectu, considerato item iuvenum ad recturam earundem emittendorum apparatu, non ii, quos ordo monstrabit, sed quos bona

praeceptorum conscientia dignos, idoneos et proficuos iudicabit, designentur, emittantur. Si quis autem contra hoc, ut et praecedens statutum, motus cieret et turbas moveret, poenam in lege septima et octava de Moribus descriptam incurrere se sciat. Anno Domini Millessimo sexcentesimo sexagesimo tertio, circa decimam septimam septembris. 1663. szept. 17.

A törvények irott eredetije, mely Komáromi Csipkés György keze-irása, folio alakban, bőrsarkú kötésben a tiszántúli ev. ref. egyházkerület debreczeni levéltárában. A törvényből egy részt magyar nyelven közölt Révész Imre a „Magy. Protestáns egyházi és iskolai Figyelmező"-ben V. 1874. 395—397. l.

II. FEJEZET.

A debreczeni ev. ref. főiskola 1704-iki törvényei.

Leges Incluti Reform(ati) Collegii Debrecinensis.

Nos Stephanus Dobozi iudex primarius, Georgius C. Comaromi tribunus plebis, Johannes Posalaki, Nicolaus Pap, Andreas B. Thuri, Samuel Dioszeghi, Paulus Palágyi, Johannes Veresmarti, Stephanus Püspök, Johannes Katona, Stephanus Monori, Johannes Tikos, Georgius Szoboszlai, Johannes Váczi, Johannes Csatári senatores, Stephanus Lévai, Paulus Tholdi vicenotarii, ac tota communitas liberae regiaeque civitatis Debreczen damus pro memoria, tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod posteaquam cum reverendis ac clarissimis dominis Johanne Kocsi ecclesiarum reformatarum Cis-Tybiscanarum superintendente et scholae nostrae rectore ac professore, Johanne K. Debreczeni tractus Debreczinensis Seniore, Thoma Veresegyhazi, Michaele Rapothi, Stephano Pathai, Paulo E. Debreczeni et Georgio Vecsei ecclesiae nostrae ministris, Michaele Vári, Johanne Herczeg[1] Debreczini et Georgio Kecskeméti itidem scholae nostrae rectoribus et professoribus simul constituti, nonnullas inordinatas tumultuationes, conspirationes, seditiones, aliosque intolerabiles excessus per scholasticam iuventutem, ob aetatem iuvenilem et ingeniorum volubilitatem ad omnes insolentias proclivem, tum elapsis, tum vero praesenti anno saepius commissos patratosque,

[1] Ezt a szót egykorú kéz irta a szöveg közé.

tristi animo pervolvissemus et considerassemus, legesque scholae
1657. nostrae in anno Millesimo sexcentesimo quinquagesimo septimo statutas, conditas, hactenus in usu habitas, ad iuventutis petulantiam coercendam, excessus commissos corrigendos, committendos autem, aut committi possibiles praeoccupandos aut evitandos minus sufficientes, nonnullosque earum articulos moderno scholae nostrae statui parum convenientes et impertinentes esse comperissemus: praehabita prius inter nos, matura animi deliberatione et seria consultatione, summe necessarium nobis visum est, praeattactas leges pristinas revidere, nonnullisque illarum articulis partim intacte relictis, partim immutatis, inutilioribus autem omissis et magis necessariis superadditis, novas ad restaurandam ac conservandam et in schola bonam disciplinam, dirigendamque in studiis, moribus et officiis coetum scholarem utiliores, statumque et constitutionem scholarium docentium, pariter et discentium, rectorum et regendorum strictius concernentes, unanimi consensu statuere, condere et exhibere, ordine et tenore infrascripto.

Lex Generalis.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvényben.

Leges speciales.

I.

De rectoribus, seu supremis docentibus, eorumque officio.

Articulus I

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvényben az I/I.[1] czikk, — azon különbözőséggel, hogy ezen utóbbi nem egyes, hanem többesszámban beszél és hogy a „φιλομαδής, φιλόπονος, φιλαδέλφος“ kifejezéseket „amantes studiorum, laboriosi, fraterna charitate praediti“-vel adja vissza.

II.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvényben az I/II.

[1] Ezen jelzésben a felső szám a törvény nagyobb fejezetét, az alsó pedig a törvényczikk számát jelenti.

III.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvényben az I/III.

IV.

Disciplinas et authores theologicos pariter et philosophicos tam in praelectionibus, quam aliis exercitationibus tractandos non nisi a patronis, ecclesiæque ministris approbatos assumunto, horisque solitis diligenter praelegunto.[1]

V.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvényben az I/VI.

VI.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvényben az I/VII.

VII.

Neminem sine scitu et consensu patronorum, cuiuscunque status et conditionis sit, in numerum scholae civium, aut aliorum incolarum recipiunto.

VIII.

Az 1657-iki törvény I/VIII. czikkét (Receptum . . . nullatenus) az 1704. I/VIII. így toldja meg: Invigilandum tamen, ne cives scholae, caeteroquin bene vestiti et scholastica supellectili instructi, posthabito bonarum litterarum studio, solius temporis fallendi causa ad rectorias proficiscantur, talibusque ulterior receptio minime conceditor.

IX.

Quemadmodum in aliis cuiuscunque generis negotiis ad scholae regimen et administrationem pertinentibus, ita et in discipulorum domesticorum pariter ac extraneorum recommendationibus mutuam correspondentiam observanto, puerosque praeceptoribus unanimi voto

[1] Ezt a czikket az 1657-iki törvénynek I/IV. és I/V. czikkei helyett alkották.

distribuunto. Et si casus occasioque aliquos praeceptoribus adimendi et aliis tradendi intervenerit, id quoque simili consensu peragunto; nemini autem huiusmodi dispositioni contravenire, aut refragari licitum esto.

X.

Si aliquae novae leges et statuta condenda vel inmutanda pro ratione rerum et temporum circa institutionem aut directionem iuventutis scholasticae necessario instituendae occurrerint, talia similiter ex communi patronorum et ministrorum consensu peragunto; nec quicquam dominis rectoribus solis, aut etiam cum aliis scholae officialibus immutare, aut innovare permittitor.

XI

Pro evitandis suspitionibus sinistrisque hominum opinionibus, ad iudicium eiusque executionem, secundum Deum, iustitiam et praescriptas leges, absque ullo affectu, una cum scholae primariis administrandam more et praxi ecclesiastica obligantor.

XII.

Az 1657-iki törvényben a függeléknek (Adiectiones ad leges scholae Debreczinae) X. czikke — néhány szó leszámításával — megegyezik az 1704-iki törv. I/XII. czikkével. Eltérés csak ebben van: . . . inepti, et (ut dici solet) asini ad lyram emittantur» helyett az 1704-ikiben: «inepti, et ad scholarum sibi concredendarum directionem insufficientes emittantur»; «decrementum» h. «detrimentum»; «civesque» h. «studiosique»; «respectu» h. «condigno respectu»; «considerato» h. «considerata»; «apparatu» h. «aptitudine»; «designentur, emittantur» h. «designanto et emittunto». A mi ezután következik, a «Si quis»-től kezdve hiányzik az 1704-ikiben.

XIII.

In constituendis etiam et pro ordinato salario conducendis praeceptoribus classicis eundem modum accurate observanto, et sine ullo scholarium veterum vel novitiorum respectu ad discipulos in

studiis et moribus pietateque instituendum idoneos eligunto et ordinanto.[1]

Poena Rectorum.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvényben az I/VIII. után következő «Poena Rectorum».

II.

De Studiis Scholarium.

Articulus I.

Quisquis iustae aetatis, nobilis aut ignobilis in hanc scholam studiorum tractandorum causa sponte venerit, vel missus fuerit, quantotius, vel intra triduum rectorem adito, praesentatisque sufficientibus recommendatoriis (sine quibus nullus recipitor), brevi et decenti oratione latina introitum petito; et hoc peracto per seniorem, vel alium aliquem Primarium patronis insinuator; ac postquam, mediante examine, per rectores in praesentia a patronis deputandorum, auditorio publico dominorum rectorum habilis et idoneus compertus fuerit, recipitor; receptusque loco sibi a rectoribus per officiales scholae designato, aequo animo contentus esto, et in obsequii testificationem stipulata dextera (perlectis prius scholae legibus) subscribito. Secus si fecerit, in seriam magistratus animadversionem, velut erro vagabundus incurrito.[2]

II.

Ugyanolyan, mint az 1657-iki törvényben a II/II, — csak az «In communitatem» helyett «In gremium et societatem» van.

III

Az 1657-iki törv. II/III-tól csak ebben különbözik: Az «examinibus» hiányzik; «acciderit, rectoribus» helyett «obvenerit, cum reverentia Seniori, aut Contrascribae» ; «praeceptoribus» helyett

[1] V. ö. 1657. törv. Adiectiones ad leges scholae Debreczinae X.
[2] V. ö. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. I.

«officialibus»; «obambulantes» helyett «divagantes et obambulantes post binam aut trinam admonitionem».

IV.

Siquidem omnis labor et industria, quantumvis seria et multorum sub annorum spatio in lingvarum et artium studiis collocata, nisi praxi accomodetur, ab omni solidae eruditionis fructu perit et evanescit. Eam ob causam exercitatio latine loquendi ab omnibus etiam, atque etiam diligenter servator; lingvae autem nativae seu vernaculae licentia scholasticis in universum omnibus prorsus interdicitor. Et ne hungarismus, cum notabili huius scholae propudio, porro serpat, cautum esto, ut scholae senior, contrascriba, caeterique primarii cum designatis culinarum inspectoribus exercitationi huic diligenter et serio attendant, hungarizantibusque contradicendi facultatem habeant et quibus ab iisdem contradictum fuerit, toties poenae trium denariorum subiacento.[1]

V.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvénynek II/V. szakasza, — csak a büntető záradékban van eltérés: «Contemtor post binas aut ternas admonitiones toties quoties denarios viginti quinque deponito».

VI.

Az első része ugyanaz, mint az 1657-iki törvénynek II/VI szakasza; eltérés csak innét kezdve van: ... «scholastici maiores, seu scholae cives per classes, ut ordo feret, (reliquis, prout quemque tempus permittit, et devotio erga cultum Dei ducit, pro arbitrio relinquitur), necessario frequentes intersunto. Emanens et negligens, die quidem festo, nemine excepto, denarios quinque, profestorum autem aliquo, is quem ordo tangit, denariis tribus mulctator».

VII.

In templa vel ad deducenda funera ituri intra limen portae, usque dum signum detur, claudendae se continento; dato autem

[1] V. ö. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. IV.

siigno (így) e schola ordine decenti, gestu et vultu composito, bini, sine ullo strepitu, clamore cyclopico, aliisque gestibus indecoris prodeunto. Templum ingressi, suaque occupantes loca, Deum religiose stando, non sedendo vel turpiter decumbendo (nisi infiirmitas (így) tulerit) reveruntor, et invocanto in alacri piorum cantuum decantatione, attenta concionum sacrarum auscultatioe (így), et flagranti publicarum precationum exhibitione, pietatem singuli suam Deo probanto. Coetui ecclesiastico, ac praesertim patronis schandalum (így) inferre cavento; observantiam denique erga pios ecclesiae doctores eorumque voces, insignia Dei mysteria sonantes demostranto. Finito cultu, egressuri eodem modo et ordine e templo in scholam revertuntor. Similiter in deductione funerum composite et verecunde incedunto: atque in loco sepulturae, finito cantu, in precando et contione exaudienda, simile pietatis exercitium exhibento; neque in contemptum verbi Dei ac scandalum auditorum palantor, vel ad confabulandum, aut inciviliter procumbendum excurrunto. Finitis autem caeremoniis una redeunto, nec potandi vel colloquendi gratia domos obvias ingrediuntor, vel huc et illluc se se recipiunto, nisi ob gravem necessitatem, quod etiam cum praescitu officialis tunc praesentis faciunto. Qui haec non moratus, non cecinerit, vel oculis vagabundis precationem et concionem transegerit, viserit, inhoneste procubuerit, aut in aliis punctis contra hanc ordinationem fecerit, primo quidem seriae senatus scholastici increpationi et admonitioni subiicitor; altera vice denariis viginti quinque mulctator; tertio decem personis degradator. His quoque non emendatus, tanquam immorigerus et scandalosus schola eliminator.[1]

VIII.

Ut scandalum hoc etiam in passu hactenus praedictarum dehinc evitetur, nullus scolae (így) civium diebus festis in campum, hortos et sylvam excurrito. Contrafaciens poenam in superiori proximo articulo annotatam incurrito.

[1] V. ö. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. IV. és Leg. spec. II. De stud. schol. VII.

IX.

Quoties rector funeribus generalibus deducendis interfuerit, omnes, maiores et minores scholastici (exceptis parvulis pueris) prodeunto, et modo, ordineque supra scripto, honeste bini procedunto.[1]

X.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvénynek II/IX. szakasza; — csak a «coetum scholasticum» helyett van «et studiosos» és a «denarios viginti» helyett «denarios quinquaginta».

XI.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvénynek II/X. szakasza.

XII.

Ad disputationes ex theologia vel phylosophia (így) thesibus controversis propositas et sive assertive, sive negative instituendas, opponens pariter et respondens ex prudentia rectorum delectus et mature designatus, paratus accedito. Ille modeste et humaniter opponito; hic obiectiones excipito, formaliter resumito, placideque et amice pro posse suo resolvito. In his autem si respondens suo defuerit officio, denariis viginti quinque, si opponens, denariis duodecim mulctator.[2]

XIII.

Opponentes ex amore et studio veritatis indagandae modis omnibus honestatem et decorem observanto, legitimae disputationis legibus sese accomodanto et thesim assumptam primus quidem dimidia hora aut aliquanto diutius, caeteri vero brevius, solidis rationibus et instantiis auditorio dignis urgento. Transgressori nimia prolixitas silentio per rectorem inposito interdicitor; ad hoc cessare nolens, pro contumace et irreverenti habitus, denariis quinquaginta mulctator.[3]

[1] V. ö. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. VIII.
[2] V. ö. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. XI.
[3] V. ö. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. XII.

XIV.

Unusquisque in hac vel illa facultate sub idoneo praeside collationem habeto. Qui contempserit et contumaciter sese opposuerit, post unam atque alteram admonitionem schola excluditor.[1]

III.

De Moribus Scholarium.

Articulus I.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvényben a III/I. czikk, csak a «praeceptoribus» helyett van «rectoribus».

II.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvénynek III/II. czikke. Az eltérés csak ez: «calamistratos» h. «calamistratos et oblongos» ; «abstinento» h. «abstineto».

III.

Nemo sine toga schola exito, extra hanc in plateis vicisque sub nullo, nisi peregre proficiscatur, praetextu obambulato; quin imo intra quoque eandem rectores ac auditorium non nisi togatus accedito ; neque camera et culina sua sine tunica vel clamyde. iisque complacatis, in curiam egreditor. Qui contrarium pertentaverit, primum quidem admonetor; secundo denariis viginti quinque, tertio quinquaginta mulctator; quarto velut bifrons schola eiicitor; pro exitu vero absque chlamide vel tunica ad curiam toties quoties denarios tres deponito.[2]

IV.

Ad prandium commune scholasticum coenamque convenientes, benedictionem et gratiarum actionem summa reverentia celebranto. et cibum modeste et decore sumentes, urbanis ac honestis sermo-

[1] V. ö. 1657. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. XIV.
[2] V. ö. 1657. törv. De mor. schol. Art. III.

nibus, iisque latinis se se oblectanto. Qui secus fecerit, ut scandalosus, toties quoties denariis tribus privator.[1]

V.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvény III VI. czikke. Az eltérés csak ez: ... «id nonnisi collegis septem, vel collegarum loco, aliis totidem numero, pro arbitratu adscitis praestato» h. ... «id non nisi septem, vel octo condiscipulis, aut etiam quibusdam extraneis, honestis tamen personis pro arbitratu adscitis praestato»; «oppido» h «civitate» két helyen is.

VI.

Similiter in aliis quibusvis privatis occasionibus et conversationibus ebrietatem eamque concomitantem vomitum et screatum intra et extra scholam studiosissime vitanto. Secus qui fecerit, denarios viginti quinque, secundo quinquaginta deponito, tertio schola eiicitor.

VII.

Ad exitus vero praemisso modo celebrandos ac alias quascunque hospitalitates, quamvis sobrias et honestas exercendas, vel etiam sitim extingvendam, vina a nullo, praeterquam e publico civitatis educillo pro pecunia emere, ab extraneis pro celebratione exituum allata applicare nullus praesumito, sub poena in proxime praecedenti articulo quinto[2] declarata.

VIII.

In civitatis praeiudicium et patronorum iniuriam vina vasatim in scholam ferre, tanto magis per tinnas, cantharos, pintas et alias minores mensuras clam, vel palam pro pecunia, sub quocunque praetextu vendere, aut mutuare nemo attentato; omnibusque et singulis ex tali vino quicquam emendi et participandi licentia interdicitor. Huic contravenientes, venditor quidem non solum parte vini

[1] V. ö. 1657. törv. De mor. schol. Art. V.
[2] A nyomtatott szövegben e szót kézírással „sexto"-ra javították.

reperta privator, sed tanquam scandalosus schola exterminator; emptores autem et qualicunque modo scienter participantes toties-quoties denariis quinquaginta mulctator (így).

IX.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvénynek III/VII. czikke. Az eltérés ez: «oppidum» h. «civitatem»; «armorum gesticulatores» h. arma qualiacunque secum ferentes»; «ad arma proclamantes» h. «ad arma proclamatores»; vulnera aliis inferentes» h. «vulnera aliis afferentes»; úgyszintén különbözik a következő rész is: . . . nec non tabernas vinarias, cerevisiariasque nocte, vel die potandi aut compotandi gratia accedentes prorsus abominamur et detestamur. Qui igitur horum vel his similium unum atque alterum patraverit, virgis caesus schola exterminator. Et si capitale quoddam in schola commiserit flagitium, quod lege scholastica sufficienter puniri nequit, is comperta rei veritate, primum omni scholastica libertate exutus et membrorum scholae numero exclusus, sub bona custodia in manus politici magistratus traditor. Extra scholam vero in loco capitalis delicti aut inflagranti deprehensus, capiendus et per magistratum civitatis iuxta meritum puniendus relinquitor.

X

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvénynek III VIII. czikke. Az eltérés ez: «praeceptores» h. «rectores aut scholae officiales»; «attentanto» h. «attentator».

XI.

Pro maiori tumultuationum aliarumque insolentiarum evitandarum praecautione et remedio, unusquisque scholae civium arma sua qualiacunque in publicum locum, pro conservatione destinatum deferto, neque apud se, vel alio privato loco servare audeto. Si quando pro itinere vel alio necessario usu sibi rehabenda vel aliis accomodanda fuerint, ex loco et a conservatore publico repetito, cessante autem usu eodem referto. Contrarium faciens armis privator.

XII.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvény III/IX. czikke. Az eltérés ez: «praeceptorem aut oppidanos» h. «rectores aut civitatenses»; «caedetur» h. «caeditor»; «eiicietur» h. «eiicitor». Ez a végső záradék meg nincs benn az 1657-iki törvényben: «in levioribus autem poena proportionaliter ad arbitrium iudicum mitigator».

XIII.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvény III/X. czikke. Az eltérés ez: «oppidanos» h. «civitatenses»; «studiosos» h. «scholasticos»; «ex oppidanis» h. «ex civitatensibus»; . . . non vindicato . . . . processum instituere» h. «non vindicato, sed patronis, cum allatis secum testibus sincere deferto, ii rectoribus denuncianto, qui contra inferentem civitatensi iniuriam tenebuntur ex officio, secundum leges scholae, quam possint citissime agere, legitimumque processum instituere»; «per oppidanos» h. «per civitatensem»; «oppidanus» h. «civitatensis»; «eiiciatur» h. «eiicitor».

XIV.

Si quid contra leges in hac schola Debrecina contigerit, quod componi commode per rectores et primarios non possit, magistratus huius loci, tanquam patroni requiruntor, qui cum seniore dioeceseos, ministrisque huius ecclesiae et aliquot peritis, gravibusque viris convocatis, operam et studium ex christiano affectu conferant et communi voto id omne componant, ac quicquid in legum subversionem, scholaeque perniciem vergere adverterint, communicatis consiliis et viribus pervertere avertereque satagant.[1]

XV.

Studiosi nullum ius, nullamve iurisdictionem adversus scholae rectores usurpanto; sed iis, ut praeceptoribus et moderatoribus suis, cum reverentia se se subiiciunto, ut illi ipsis praescribere, ipsosque dirigere tuto possint. Ex eo senatus scholasticus in praeiudicium

[1] V. ö. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XI.

scholae rectorum, absque iisdem antehac saepius a studiosis usurpatus, poenitus tollitor. Interea tamen si quid contra rectorum excessum, insolentiam, in docendo et moderando insufficientiam, aut alios defectus contigerit et animadversum fuerit, id omne, posthabitis privatis conventiculis, primum ad seniorem et subsequentes scholae officiales, post ab his, debita cum modestia, absque rectorum infamia ad magistratum defertor. Ac si res talis fuerit, super qua inter rectores scholae et studiosos lis suboriatur, in ea discutienda, sopienda et determinanda modus in articulo proxime praecedenti praescriptus observator. Qui huic contrarium tentaverit, et rectorem vel aliquem illorum, probatae eruditionis, vitae, morum ac in docendo sufficientiae, indigne accusaverit, tanquam diffamator et malignus delator virgis caesus eiicitor.[1]

XVI.

Quicquid in quocunque negotio ad scholae regimen pertinente per patronos cum seniore dioeceseos, ministris huius ecclesiae et alios convocatos, modo et ordine in proximis duobus articulis declarato, determinatum, conclusum, deliberatumve fuerit, immediate reali et debitae executioni demandator, inhibitione, contradictione, appellatione, aut alio quocunque protelationis remedio, non obstantibus, nec obstare valentibus; nisi res controversa negotium religionis concernat, aut per ipsos iudices censurae generalis synodi submittenda visa fuerit. Qui huiusmodi executionem vel per se, vel per alios violenter impedire aut turbare praesumpserint, veluti violentarii et publicae quietis turbatores, ad manus politici magistratus deferuntor; extra scholam vero reperti capiuntor, iuxtaque merita puniuntor.

XVII.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvénynek III/XVI. czikke. Az eltérés ez: «post duodecimam» h. «post decimam (nisi honeste, cum lampade comitatus)».

[1] V. ö. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XIII., XIV. és XV.

XVIII.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvény III XVII. czikke. Az eltérés ez: «praeceptorum» h. praeceptoris»: «in oppido» h. «in civitate»: «sistatur» h. «relinquitor».

XIX.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvénynek III XVIII czikke. Az eltérés ez: «nauseam» h. «neuseam»: «denarios triginta» h. «denarios sex.»

XX.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvény III XIX. czikke. Az eltérés ez: «praeceptorum» h. rectorum».

XXI.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvény III XX. czikke. Az eltérés ez: «ignis denique» h. ignisque»: «denariosque insuper viginti quinque solvito» h. «insuper viginti quinque denarios solvito».

XXII.

Siquidem ex usu tabaci fumantis (vulgo *dohani*) saepius incendia suboriri soleant, ad ea evitanda, ne quisquam eo, vel in cameris, vel in classibus, vel in tuguriolis, atque aliis locis, intra vel extra scholam utuntor (így), depraehensus (így), toties quoties provocatus denariis duodecim mulctator.

XXIII.

Ad restingendum (így) incendium in civitate exortum, iuxta antiquam praxim satis laudabilem, tunicis et coturnis vestiti excurrentes, gnaviter (így) laboranto; eo autem sopito, nullo sub colore paleatim domatimve obambulanto, sed in scholam modeste redeunto; secus faciens denarios viginti quinque solvito.

XXIV.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvény III/XXI. czikke. Az eltérés ez: «praeter lusum pilae» h. «praeter lusum pilae, conorum»; «coenam, ludendi» h. «coenam, intra, quam extra scholam ludendi».

XXV.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvény III/XXII. czikke.

XXVI.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvény III/XXIII. czikke. Az eltérés ez: «rerumque omnium et ludicrorum» h. «rerumque omnium ludicrarum»; «inhonesto» h. «inhoneste»; «inventorum» h. «inventarum».

XXVII.

Chartarum quoque pictura siquidem iuvenes a studiis avocet, multique ea turpem quaestum hactenus exercentes, non studiosi, sed pictores ab extraneis nominati; quodque maius, multorum chartae pictae vel non acceptae, vel stabulorum parietibus, aliisque locis minus honestis affictae fuerint. Ne amplius in opprobrium scholae talia contingant, pictura chartarum poenitus tollitor. Inobediens primum admonetor, postea vero toties quoties denariis viginti punitor.

XXVIII.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvény III/XXIV. czikke. Az eltérés ez; «sortis» h. «status»; «admissum» h. perpetratum et commissum»; «refugium in ea, in iniuriam» h. «refugium in iniuriam».

XXIX.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvény III/XXV. czikke. Az eltérés ez: «baptismum» h. «baptisma»; «flagris caesus schola eiiciatur ut impius» h. «ut impius flagris caesus schola eiicitor, salva hic quoque delicta pensitandi et secundum eorum qualitatem poenam conformandi ac mitigandi iudicum authoritate permanente».

XXX.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvény III XXVI. czikke. Az eltérés ez: «de ista vaga sua libidine convictus est» h. «de vaga ista libidine convictus fuerit»; «in oppido» h. «in civitate»: «sistitor» h. «subesto».

XXXI.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvény III XXVII. czikke. Az eltérés ez: «nugatorias» h. «nugationes»; «si interrogandi, discendi» h. «si interrogandi».

XXXII.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvény III XXVIII. czikke. Az eltérés ez: «denariis decem ligna ablata restituito» h. «denarios decem solvito et ligna ablata restituito».

XXXIII.

Ugyanaz, mint az 1657-iki törvény III/XXIX. czikke. Az eltérés ez: «contrascribae, unusquisque» h. «contrascribae, caeterisque primariis, unusquisque».

XXXIV.

Senior scholae et contrascriba, tanquam fideles post rectores scholae curatores ex toto corpore coetus scholastici, per distincta condiscipulorum suffragia a dominis rectoribus bona conscientia eligitur, prudens, probus, doctus, sobrius, pietatis, fidei, integritatisque exploratae ad iuris, iustitiaeque administrationem et scholae directio em idonei, per scholae rectores declamantor et confirmantor.[1]

XXXV.

Si quidem usui, quo cantores et collegae non per voces et suffragia eligerentur, sed post nudam successionem, ut merus ordo ferebat, assumerentur, multa subesse mala et de die in diem non

[1] V. ö. 1657. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXXI.

modica exinde enasci posse incommoda, tristis experientia docuit: in eligendis ac creandis cantoribus et collegis eadem methodus accurate observator. Quicunque in hoc, prouti etiam in ordinatione emittendorum rectorum, successionis, vel alia quapiam sub praetensione ac praetextu, motus cieret; turbas moveret, poenam in praecedentibus septimo et octavo articulis expressam incurrito.

XXXVI.

Cum poenae omnes delinquentibus in poenam, aliis omnibus in exemplum et terrorem irrogari soleant: quotiescunque aliquis reus caedendus et schola eliminandus iudicatus fuerit, post pronunciatam sententiam, dato maioris tintinnabuli signo, omnes scholastici convocantor ac sententia iuxta pronunciatum in loco publico, rectoribus et officialibus scholae simul vel divisim praesentibus, rationis irrogandae poenae declaratione praemissa, ut tali exemplo praesenti a similibus delictis patrandis terreantur, per curatorem debitae executioni mandator.

XXXVII.

Si quis ex delinquentibus iuxta delicti qualitatem capi et custodiri debeat, talem personam ii, quibus id committitur, diligenter custodiunto, ne captivus aufugiat; alioquin huiusmodi custodes, ob quorum neglectam curam reus aufugerit, vel per quos studio ac data opera et occasione dimiffus (így) et liberatus fuerit, aufugientis et dimissi poenae obnoxios se se sciunto.

XXXVIII.

Pro meliori observantia unus liber communis habetor, eique omnia iudiciaria et alia in congressibus senatus scholastici peracta, cum anni, mensis et diei annotatione, seriatim et sigillatim per aliquem e gremio senatus scholastici ad hoc munus destinatum inscribuntor et protocollantor.

XXXIX.

Ex quo obligationem, stipulatione manus dexterae promissam, proximis seditionum occasionibus incontemptum et vilipendium deve-

nisse compertum sit: ad compescendam hoc etiam in passu effrenem iuventutis licentiam, unusquisque noviter in societatem et numerum scholae civium recipiendus, absque ullo respectu et discrimine iuxta formulam praescriptam iuramento se se obligato; hoc praestare nolens, nullatenus recipitor.

Hos igitur articulos, tanquam ad excessus, ut praemissum est, praeoccupandos et evitandos, bonum ordinem et disciplinam labescentem restaurandam, conservandam, ac iuventutem in studiis et moribus commode dirigendam valde necessarios, utiles et habiles, omniaque et singula in eis contentaratos, gratos, perpetuo valituros, et accepta habentes, in omnibus punctis et clausulis approbanda, ratificanda, omnibusque et singulis scholae nostrae civibus ac incolis, superioribus aeque ac inferioribus, docentibus et discentibus, perpetuo observanda, et omnium, tam praesentium, quam futurorum liberae ac successivae supscriptioni exhibenda et extradanda duximus, prout approbamus, ratificamus, exhibemus et extradamus, authoritate nostra et iure patronatus. Praesentium, authentico civitatis nostrae sigillo munitarum, vigore et testimonio mediante. Actum
1704. aug. 12. Debreceni, die duodecima augusti, anno Millesimo septingentesimo quarto.

Aláírva egykorú kéz által: Per Joannem Posalaki praeattactae civitatis iuratum extradatur. m. p.

Kéziratban a tiszántúli ev. ref. egyházkerület debreczeni levéltárában. Megjelent ugyan 1704-ben nyomtatásban is, de ebből ma már csak egyetlen egy példány létezik s a debreczeni ev. ref. collegium birtokában van. 2r. Elül egy számozatlan levél, a szöveg 8 számozatlan levélen. De ettől eltekintve, a szövegnek kritikai egybevetése a korábbi és későbbi törvényekkel föltétlenül megkövetelte az 1704-iki törvény közlését.

III. FEJEZET.

Debreczeni ev. ref. főiskolai törvények és főbb rendeletek 1705—1788-ból.

I.

Leges de officiis Curatoris.

1. Mendicantes et neutralistas classes frequentare cogito.

2. Sub tempore classes diligenter visitato; absentes notato, eosque virga vel pecunia punito.

3. Mendicantes a lingva vernacula, petulantia praecipue in foro exerceri solita, furto fructuum, lignorum, ruinatione sepimentorum diligenter arceto.

4. Studiosos mendicantes suos tempore lectionum suarum huc et illuc mittere solitos notato et domino scholae seniori provocandos tradito.

5. Mendicantium servitute tempore suarum lectionum nulli gratificator.

6. Hebdomadatim portarios ex neutralistis constituito, eosque leges sibi statutas serio et graviter exequi iubeto, in neglectumque animadvertito.

7. Violatores legum de officiis neutralistarum latarum notato, notatosque scholae rectoribus puniendos tradito.

8. Ubique classium ex melioris spei et farinae neutralistis binos pro singulis mensibus patresfamilias constituito. Preces et lectionem sacrorum Bibliorum iugiter procuraturos; earundem profanatores diligenter notaturos; in hungarismum, convitia, concertationes, turpiloquia, classium sorditiem, aliasque enormitates animadversuros et catalogum fideliter consignaturos.

9. Nummi astationales testamento legati et quocunque modo ad neutralistas et mendicantes redeuntes per dominum curatorem comitibus astatoribus ad scholae contrascribam toties quoties deferuntor. Summa nummorum ab utraque parte numeratorum consignatorio utriusque partis inscribitor et in arculam huic usui destitinatam coniicitor, clavem arculae scholae rectoribus asservantibus et curantibus; sub finem singulorum mensium confecta inter scholae seniorem et contrascribam nummorum dividendorum ratione, seria ratio nummorum pro neutralistis et mendicantibus perceptorum inter contrascribam et curatorem coram scholae seniore expenditor et redditor. ||

Adiectio ad leges Curatoris.

Mulieres ab ingressu et frequentatione scholae, utpote, multorum annorum experientia teste, scandalosa, iram Dei provocante et scholae puritatem impetente, diligenter et conscientiose per ianitores arceto. Secus facturus seriam senatus scholastici censuram incurrito.

Cantores pro utrisque templis idoneos et sufficientes ordinet, item pro pompa funebri; et eorum neglectum observet.

Statutum est abhinc aliquando, quod perillustris dominus curator nulli civium Debrecinensium mendicantium servitio gratificetur, nisi fors inevitabilis se obtulerit necessitas; tunc quoque id faciat perillustris dominus curator ex consensu clarissimi domini professoris.

Poena Curatoris.

Curator haec non facturus vel suo officio deiicitor, vel suo stipendio privator.

Leges Publicorum.

1. Duae camerae solis publicis succrescentibus qua domesticis, qua extraneis assignantor.
2. Succrescentes illis cameris inhabitantes a rectoribus admoniti togam induere coguntor.
3. Succrescentes discipulis et aliis studiosos cernentibus beneficiis et privilegiis carento.
4. Extranei recepti domesticis recipiendis cameras cedere tenentor.
5. Neutralistae ad lectiones publicas promoti, ex alumnia benigne suffulti, medio anno expirante induunto et huius scholae cives sunto. Secus enim facturis ex alienis oris, prasertim cum iactura morum et studiorum reducibus, tanquam benignae suae matris desertoribus receptio negabitur.
6. Unus publicorum neutralistarum reliquorum neglectus, toties quoties singulis polonicis mulctandos notato et notatos domino curatori tradito.

Leges Calefactorum.

1. Caminos scholae purgato.
2. Ligna a pueris fideliter exigunto, exacta diligenter custodiunto.
3. Lignis puerorum nemini gratificator.
4. Ligna a porticu ad podium per se, non per domesticos reportanto.

5. Pecuniam pro lignis, insciis rectoribus, a nemine exigunto vel accipiunto.

6. Nocte unam classium pro sese et alias cameras pro vestibus destitutis calefaciunto.

7. Ligna rectoribus fideliter et aequaliter administrato.

8. Ligna puerorum palam vel clam auferentem accusare tenetor; secus facturi officio et stipendio privantor. ||

Leges de officio Neutralistarum a Curatore administrandae

1. Neutralistae in templo chorum dominorum studiosorum frequentanto; secus facturi vapulanto.

2. Nemo insciis rectoribus in schola habitare praesumito; secus facturus eliminator.

3. Nemo sine impetrata venia peregrinari proficiscitor; secus facturus, ut independens, pro merito punitor.

4. Nemo infra Poësin in numerum neutralistarum recipitor.

5. Nemo suas lectiones negligere audeto; secus facturus a curatore notatus in medio scholae mastige castigator.

6. Nemo classem suam supellectili impleto et foedato; secus facturus e classe exturbator.

7. Neutralistae sunto numero triginta quatuor; privilegiis, utpote nummis funeralibus, testamento legatis, cibis ex urbe proventuris, libis, culina, ex aequo fruuntor.

8. Si praetactus numerus neutralistarum ex Publicis, oratoribus et poetis constare nequeat, ex syntaxistis pro re nata expletor.

9. Nemo eorundem sine placito et permissu rectorum, antequam ad lectiones publicas promotus fuerit, alio migrare praesummito; secus enim accepto iam liberaliter privilegio se ingratitudinis reum peraget et spem futurae receptionis amittet.

Neutralistae ad coercendum hungarismum plagas habento et propter pernoctationes earundem apud se se luunto (így).

Leges Janitorum.

1. Domesticos in scholam quovis tempore intromittunto; sed ante horas dimissionum eorum neminem e schola emittunto.

2. Neutralistas et mendicantes tempore lectionum e schola ne emittunto

3. Publicos neutralistas in schola habitantes tempore lectionum et sacrorum e schola egressos notato et notatos domino scholae seniori provocandos tradunto.

4. Cultu divino instante circuitum templi perlustranto, pueros ibi commorantes scholam ascendere cogunto; ascendere nolentes, vel fuga sibi consulentes notanto, notatos publico praeceptori tradunto.

5. Diebus dominicis alter ianitorum virga instructus in templo pueros clamosos compescat, alter vero in cimeterio et ad valvas templi suo pariter perfungatur officio.

6. U. az mint a 135. lapon a «Mulieres» bekezdésű pont. ||

Leges de officiis Neutralistarum anno 1705, curatore pro tempore ordinario Johanne T. Kocsi recognitae, a professoribus, scholae officialibus, seniore, contrascriba et curatore administrandae.

1. In gremium et societatem neutralistarum receptus, privilegiisque donatus mentem pietatis doctrina imbuendam, ingenium studiis optimarum artium excolendum, vitam honestis moribus exornandam, ante omnia propositum sibi scito; contrarium his sibi proponens schola eiicitor, vi articuli secundi de studiis scholarium.

2. Omnes ergo et singuli in omnibus ea sequentes faciant ac querant, quae Deo placent et gloriae nominis ipsius inserviunt, vi legis generalis.

3. Neutralistae sunto numero viginti alumni, expectantes quinque, privilegiisque, utpote nummis funeralibus, testamento legatis, diurno trium denariorum, libis ex gratiosa dominorum patronorum collatione proventuris, alumni ex aequo fruuntor.

4. Nemo infra poesim in numerum neutralistarum recipitor.

5. Si vero praetactus numerus neutralistarum ex Publicis, oratoribus et poetis constare nequeat, ex syntaxistis pro re nata expletor.

6. Nemo insciis rectoribus in schola habitare praesumito, vi articuli de studiis scholarium; secus facturus eliminator.

7. Rectoribus, officialibus, scholae utpote seniori, contrascribae, curatori, caeterisque primariis unusquisque neutralista, nobilis et ignobilis, debitum honorem, obedientiam ac subiectionem deferto;

secus facturus luito, vi articuli trigesimi tertii et primi de moribus scholaribus.

8. Nemo sine impetrata venia rectorum ac curatoris peregrinari proficiscitor; secus facturus, ut independens, pro merito punitor.

9. Ita si quem quotidiana urgeat necessitas, fiatque ut rus ad colen- || dum agrum et ad opera servilia ipsum aliquando avocet a studiis, id quoque fiat scitu curatoris, temporibus signanter canicularibus etc., cum temporis circumscriptione, extra quod ipsi hic et ubi divagari neutiquam permittitor. Si vero quis paupertate prematur temporibus studiis consecratis, illius egestas gratiosa dominorum patronorum assistentia tollenda erit. His contrarium pertentanti ex arbitrio iudicum poena infligitur.

10. Nemo eorundem sine placito et permissu rectorum, antequam ad lectiones publicas promotus fuerit, alio migrare praesumito; secus enim, accepto iam liberaliter privilegio, se ingratitudinis reum peraget et spem futurae receptionis amittet.

11. Neutralistae vero ad publicas lectiones promoti, ex alumnia benigne suffulti, medio anno expirante induunto et huius scholae cives sunto; secus enim facturis ex alienis oris, praesertim cum iactura morum et studiorum, reducibus, tanquam benignae suae matris desertoribus receptio pariter negabitur.

12. Unus publicorum neutralistarum reliquorum tam nobilium, quam ignobilium neglectus toties quoties singulis polturis mulctandos notato et exigito, notatosque domino curatori tradito.

13. Nemo classistarum suas lectiones negligere audeto; secus facturus a curatore saepius notatus in medio scholae mastige castigatus dimittitor.

14. Omnes et singuli in templo cum decenti ordine chorum csholasticorum frequentanto; secus facturi in ordinem coguntor, vi articuli septimi de studiis scholarium.

15. Ut scandalum datum ne fiat, quamquam ab aliis acceptum, nullus neutralistarum in diebus festis in campum, hortum et sylvam excurrito; effrenis et petulans tanquam scandalosus schola eliminator, vi articuli septimi, octavi de studiis scholarium.

16. Preces vespertinas, ordinariamque bibliorum lectionem statis horis mature conveniunto; pietatem erga Deum singuli unani-

miter peragunto; secus faciens denarios tres expendito, vi articuli undecimi de studiis scholarium.

17. Ad coërcendum hungarismum plagas habento, et propter pernoctationes earundem apud se se tres denarios penduntor, vi articuli quarti de studiis scholarium.

18. Neutralistas nobiles et ignobiles patronis, professoribus et officialibus scholae, praesertim curatori inobedientes, blasphemos deierantes, alearum, chartarum pictarum lusores, cauponam ex petulantia accedentes, intra et extra scholam dohannizantes, hortorum, vinearum, arborum, agrorum, peponum, melonum, ceparum, alliorum, sylvarum, et id genus rerum alienarum depopulatores manebunt leges omnes scriptae de moribus scholarium, vi articuli vigesimi secundi, vigesimi quinti, vigesimi sexti, vigesimi noni de moribus scholarium.

19. Domos duas Pragam et Candiam incolunto, ibique in trabibus fundamentalibus ligna vel aliud nullus secato, ignisque ut et fornacis, ianuarum, mensarum, locorum, fenestrarum, || aliorumque id genus in schola, in cubiculo aedificiorum curam diligentem habeto; transgressor damnum illatum rependito, instaurato et reaedificato, insuper viginti quinque denarios solvito, vi articuli vigesimi primi de moribus scholarium.

20. Omnes et singuli, prout ordo inter ipsos feret, officiis patrisfamilias, praebitoris et ianitoris funguntor.

21. Calefactoria ex arbitrio rectoris manebit apud solos bene moratos et magnae expectationis publicos neutralistas, etc.

Sub primariis dominis scholae officialibus, nimirum praestantissimo domino Johanne Dállyai scholae seniore, praestantissimo domino Michaele Egri scholae contrascriba, hae leges de novo transcriptae a Georgio B. Pápai pro tempore curatore, anno Millesimo
1708. decz. 18. septingentesimo octavo, die decima octava decembris. ||

Az ev. ref. tiszántúli egyházkerület debreczeni levéltárában, a Series nomina Neutralistarum et Mendicantium, item leges Curatorum etc. czimű, folio-alakú kéziratban. 5—10. fol.

II.

Adiectiones ad leges Curatoris.

1. Ad mentem articuli noni curator beneficia cuiuscumque generis in rationem famulorum collata non ad contrascribam, aut quemvis alium, sed ad eum ex dominis professoribus, qui classium inspector fuerit, referat; nec, nisi ad eius commissionem, dispenset et eroget.

2. Quoties ex pia fundatione Kenesseiana beneficium inter servos erit dividendum, nomina servorum, qui participes beneficii futuri erunt, nunquam sine consensu inspectoris classium ad curatores illius fundationis deferat.

3. Diligenter attendat, ut famuli a praeceptoribus suis privatis, seu dominis informentur; negligentem officii scholae civem ipse primum admoneat. Qui monitus servi sui curam habere noluerit, eum cogendum, aut puniendum ad scholae officiales deferat.

4. Servis sive in schola, sive in oppido aegrotis inspiciat. Iisque si cibo, aut medicamentis opus fuerit, inspectori classium significet.

5. Nomina servorum, tempus ingressus in scholam, patriam, conditionem, nobiles sint, an ignobiles, ut et omnia scholae civium, quibus commendati fuerint, in libro servorum accurate connotet.

6. Nullum sine indultu inspectoris classium in scholam recipere audeat.

Signatum anno Millesimo septingentesimo quinquagesimo nono, 1759. szept.
decima septima septembris per Stephanum P. Szathmári professorem 17.
et inspectorem classium, m. p. ||

Az ev. ref. tiszántúli egyházkerület levéltárában Debreczenben, ívalakú kéziratban a 11. oldalon.

III.

Leges Bibliothecario praescriptae.

I. Thecarius nullo sub praetextu vel unicum exemplar extradare praesumat, nisi cum consensu clarissimorum dominorum rectorum.

II. Extradatum quodque exemplarium singulis anni quadran-

tibus per thecarium ab eo, cuius usui accomodatum erat, repetatur et in praesentia clarissimorum professorum et dominorum curatorum, num undequaque salvum sit et integrum, serio et accurate revideatur.

III. Compertus aliquis damnum notabile sibi concesso exemplari ex quacunque incuriositate, in pretio similis exemplaris persolvendo convincatur, et quidem taliter, ut etiam pretio persoluto exemplar vitiatum communitatis esse non desinat; damnum vero minus et tolerabilius, praeter arbitrativam et damno proportionatam poenam, ademptione eiusdem exemplaris redimatur. Ubi notandum, quod illatio damni notabilis extensive ad unius folii destructionem, minoris vero et tolerabilioris infra hoc intelligi et interpretari debeat.

IV. Extra civitatem vel unicum exemplar cuiquam communicandi et extradandi facultas interdicitur.

V. Similis provisio et curiositas Thecario circa reliquos etiam libros fidei et curae suae commissos observanda et adhibenda iniungitur.

Adiectiones ad leges Bibliothecarii ordinarii.

I. Nihil in librorum collocatione, detritorum renovatione, nisi conscio et iubente bibliothecae praefecto, mutare audeto; nullum nisi eo adnuente emito.

II. Ex cassa bibliothecae sine commissione eiusdem bibliothecae praefecti nihil expendito, aut alii credito. ||

III. Bibliothecam statutis diebus et horis, hoc est Mercurii et Saturni hora prima aperito; scholae civibus libros ad legendum petentibus pro ratione aetatis ac profectus in studiis tradito; hoc officio ad horam usque tertiam fungitor.

IV. Omnibus promiscue peregrinis et hospitibus, cumprimis autem religione a nobis dissidentibus aditum in bibliothecam ne concedito. Qui ingredi volent, veniam petitum ad bibliothecae praefectum mittito.

V. Codices splendidos, pretiosos, rariores, nisi iubente bibliothecae praefecto, in usum nemini tradito.

Leges Subbibliothecarii.

I. Nihil in bibliotheca inscio proto-thecario mutare, loco suo movere audeto. Nullum librum, nec quidvis aliud, nisi eo permittente, alii tradito, aut in proprios usus extra limen bibliothecae efferto.

II. Bibliotheca ut munda sit, sedulo curato; pulverem e forulis everrito, excutito.

III. Absente proto-thecario, in libris ad legendum, sed intra bibliothecam tantum tradendis et finita lectione repetendis vice eius fungitor.

Leges in bibliothecam administrandis praescriptae.

I. Bibliothecam ingressus ne oculis animoque vagator, sed lectioni et meditationi intentus esto.

II. Librum, quem voles, a bibliothecario modeste petito; nisi eo permittente, nullum adtingito; manum apud te (így) habeto; acceptum ad pulpita deferto, legito, excerpito. ||

III. Nemo librum deterito, maculis, adnotationibus, calami ductibus inquinato; paginas ne rumpito aut flextito; nihil e libris eradito. Qui secus faxit, pretium exsolvito.

IV. Deambulatione, strepitu, colloquiis nulli commilitonum molestus esto; gradu, si eundum est, suspenso incedito.

V. Elapsa hora librum bibliothecario reddito; nullum extra parietes biblothecae efferre audeto. Qui secus faxit, furti damnas esto. Scripsit S(tephanus) P(aksi) Sz(athmári) B(ibliothecae) Praef(ectus).[1] ||

Az ev. ref. tiszántúli egyházkerület debreczeni levéltárában, a KEVVI ANDRÁS által 1711-ben újra köttetett ívalakú kéziratban 69–71. old.

IV.

Anno 1746. decima septima septembris.

Statutum est in sede scholastica, ne ullus scholae civium valetudinis curandae gratia ad mulierem medicam vel quamlibet exire

[1] Szathmári Paksi István 1748—1753-ig volt a collegium könyvtárnoka, Főt. Balogh Ferencz főiskolai tanár úr szives közlése szerint. Tehát ez a föntebbi szabályzat is ezen évek (1748—1753.) valamelyikéből való.

possit, nisi se morbo vere detentum esse coram seniore demonstraverit et sic a clarissimis professoribus veniam impetraverit.

A tiszántúli ev. ref. egyházkerület debreczeni levéltárában, a Keövi-féle kézirat 31. oldalán.

V.

Statutum in sede scholastica anno 1746. die tertia decembris.

II. p. Quum abusus lingvae vernaculae in ingens scholae nostrae propudium, cum latinitatis ceterorumque studiorum maxima iactura, nimium quantum inter studiosos nostros invaluerit: itaque studiosis omnibus, primariis pariter et gregariis inter se vernaculo uti sermone severe interdicitur.

Si qui vero huic interdicto parere neglexerint, primarii quidem primum denariis viginti quinque, deinde quinquaginta, tertium exclusione perpetua e sede scholastica punientur. Gregarii vero primum denariis tribus, secundo novem, tertio octodecim, addita semper declamatione publica, multabuntur; quarto vero beneficio, quo fruuntur, sive paedagogi, sive alumni fuerint, in perpetuum privabuntur.

Caeterum officialibus severissime iniungitur, ut huius statuti observationi diligentissime invigilent, et imprimis num primarii officio suo hac quoque in parte strenue ac bona fide defungantur, nisi gravissimam dominorum professorum animadversionem experiri velint

A tiszántúli ev. ref. egyházkerület debreczeni levéltárában, a Keövi-féle kézirat 27—28-ik oldalán.

VI.

Anno 1748. vigesima secunda iunii deliberatum est.

Observatum est, nonnullos studiosos sive ex incuria decori, sive potius ex aliqua superbia chlamyde non conplicata et manica tunicae fibulis non connexa incedendi, imo etiam in templum, ad funera etc. prodeundi licentiam sumsisse; id, quod praesenti hocce statuto severe prohibetur, addita etiam contravenientibus poena articulo undecimo De moribus scholariam indicata.

A tiszántúli ev. ref. egyházkerület debreczeni levéltárában a Keövi-féle kéziratban 33. oldal.

VII.

Statutum sedis scholasticae anno 1748, die vigesima tertia novembris.

Quum studium lingvarum originalium nimium quantum hoc tempore deferbuisse, imo adeo a quibusdam scholae civibus negligi quotidie tristes experiamur, ut septem et amplius annorum, quin toto etiam habitationis scholasticae spatio vix aliquod operae pretium fecisse deprehendantur: itaque pudendo huic defectui et turpi negligentiae medicinam adferre pro eo, ac debemus, volentes, articulum quintum de studiis scholarium accurate ab omnibus in posterum observandum praesentibus serio inculcamus simulque declaramus, neminem dehinc ad officium primarii nos admissuros esse, qui praeter reliqua studia publice tradi solita ex utroque etiam textu sacro originali conveniens aetati scholasticae specimen haud exhibuerit; tanto magis, quod articulus etiam trigesimus quintus cum trigesimo quarto collatus hanc nobis legem aperte ponant, ipsa vero theologiae reformatae praecepta ac constitutio lingvarum originalium notitiam a studiosis theologiae postulent. Dabamus in consessu nostro, die et anno supranotato rectores et professores.

Ad mandatum vero clarissimorum dominorum professorum extradatum est per me, Joannem Lossonczi collegii seniorem m. p.

A tiszántúli ev. ref. egyházkerület debreczeni levéltárában, a Keövi-féle kézirat 28—29. oldalán.

VIII.

Statutum est die duodecima iulii 1758.

Discipulos a praeceptoribus privatis plerisque male curari animadversum est, praesertim, quum ad lectiones publicas, potissimum catecheticas cogere non soleant. Nunc itaque serio et graviter officii sui admonentur, ut quoquomodo honesto et licito discipulos suos ad frequentandas lectiones, imprimis catecheticas in classibus adsvefaciant. Secus facturi, nisi sufficienter probaverint, nulla ipsorum culpa pueros malos et negligentes esse, discipulis carebunt.

Ad mandatum clarissimorum dominorum professorum signatum

et extradatum die et anno supranotatis per Stephanum Farkas seniorem.

A tiszántúli ev. ref. egyházkerület debreczeni levéltárában a Keövi-féle kéziratban 50. old.

IX.

Statutum anni 1759. die decima februarii.

Deprehensum est, nonnulos dominorum praeceptorum privatorum discipulos suos in arte canendi informare prorsus negligere. Quare iidem domini praeceptores privati serio admonentur, ut diebus dominicis, item Mercurii et Sabbathi, finitis ordinariis aliis exercitiis, ea methodo, quam praeceptores publici in classibus observare solent, eam quoque artem diligenter doceant. Eum in finem necesse erit, omnes domorum incolas unanimi consensu convenire, ut hoc praecise temporis articulo cantus ab omnibus doceatur. Secus facturi mulctabuntur secundum legem secundam praeceptoribus privatis praescriptam.

X.

Aliud statutum anno 1761. die decima quinta ianuarii conditum.

Ad munus praeceptorum tum privatorum, tum publicorum pertinet, ut artem canendi secundum cèrta principia tum ipsi noverint, tum etiam eamdem alios docere possint. Hoc iis iniungitur specialiter statuto, quod die decima februarii anni Millesimi septingen-
1759. febr. 10. tesimi quinquagesimi noni conditum est. In hanc praeceptorum classem referuntur ii omnes, quicumque ad regendas scholas ex dominis scholae civibus a nobis emittuntur, et per hoc ad statim memoratam artem canendi sciendam et docendam obligantur. Quum hoc a multis haud praestari intelligamus, de novo statuimus, neminem in rectorem scholae a nobis designatum iri, nisi hac in parte legi satisfaciat et muneri suo peragendo idoneus esse cognoscatur. Hoc fini (így) praesides a nobis publici designabuntur, qui diebus Mercurii et Sabbathi doceant artem hanc omnibus, quicumque eius ignari sunt et qui specimen post publicum exhibere debebunt.

A tiszántúli ev. ref. egyházkerület debreczeni levéltárában a Keövi-féle kéziratban 53—54. oldal.

XI.

Formula iuramenti dispensatoribus et praebitoribus statuta.

Ego N. N., ex placito maiorum scholae in Dispensatorem (Praebitorem) electus, sancte iuro et polliceor, me res et bona communitatis scholasticae meae fidei commissa fideliter procuraturum et elargiturum ; rationem eorumdem scholae rectoribus et officialibus redditurum; in curandis dictae communitatis bonis non privatam, sed publicam utilitatem spectaturum; ac proinde munia a legibus mihi statutis praescripta serio graviterque exsecuturum. Ex numis, quos in rationes publici percepturus sum, privata auctoritate et insciis professoribus nihil cuiquam mutuo crediturum; nec vinum aut spiritum vini per mensuras minores, lege octava de moribus scholarium interdictas, pretio venditurum; nec panem album singulariter in cuiusquam rationem coqui aut parari curaturum. Haec omnia, quantum naturae infirmitas patietur, pro virili praestiturum, sancte polliceor. Sic me Deus unus et trinus adiuvet!

A tiszántúli ev. ref. egyházkerület debreczeni levéltárában a Keövi-féle folio-alakú kéziratban 23. old. A XVIII. századból.

XII.

Formula iuramenti Collegis et Cantoribus statuta.

Ego N. N., in collegam suffragiis primariorum electus, et a clarissimis praeceptoribus declaratus, sancte iuro et polliceor, me officia Collegae pro exigentia rei, etiam Cantoris, fideliter et secundum leges scholasticas collegis et cantoribus statutas praestiturum; intra confluxum scholasticum secundum legum scholasticarum sensum et mentem, citra omnem personarum respectum et partium studium, mea suffragia daturum; secreta et non evulganda senatus scholastici, inque eo assessorum deliberata et suffragia toto vitae meae tempore prudenter taciturum; neque unquam sive apud gregarium coetum, sive apud quosvis alios cum praesentissimo tranquillitatis publicae dispendio evulgaturum et publicaturum; legationes a scholae rectoribus, officialibus et senatu scholastico demandatas serio graviterque exsecuturum; neglectus et excessus scholae civium et scholarium cuiuscunque status et conditionis, seu intra, seu

extra scholam serpentes, v(erbi) gr(atia) clanculares conventus, ut et confabulationes et susurrationes ad conspirationem contra urbis, ecclesiae et scholae maiores senatumque scholasticum et privatas quaslibet personas vergentes, commercia suspecta, suspectas scholae civium in urbem, seu extra eandem excursiones, suspectos mulierculárum incursus, hungarizationes, utpote scholae existimationem misere depascentes, propinquiorumque et remotiorum disgustum eidem proritantes, convitia, vomitus, ebrietates, dohanizationes, aliosque hisce similes bona fide observaturum et notaturum, notatosque statim et de facto ad scholae officiales delaturum; haec omnia me, quantum naturae infirmitas patietur, pro virili praestiturum, sancte polliceor. Sic me Deus trinus et unus adiuvet!

A tiszántúli ev. ref. egyházkerület debreczeni levéltárában a Keövi-féle kézirat 22-ik oldalán. A XVIII. századból.

XIII.

Formula iuramenti Provisorum.

Ego N. N., ex placito maiorum scholae in provisorem electus, sancte iuro et polliceor, me res et bona communitatis scholasticae meae fidei commissa fideliter procuraturum et elargiturum; rationem eorundem scholae officialibus redditurum; in curandis dictae communitatis bonis non privatam, sed publicam utilitatem spectaturum; ac proinde munia a legibus mihi statutis praescripta serio graviterque executurum. Haec omnia, quantum naturae infirmitas patietur, pro virili praestiturum, sancte polliceor. Sic me Deus trinus et unus adiuvet!

A tiszántúli ev. ref. egyházkerület debreczeni levéltárában a Keövi-féle folio alakú kéziratban, 23-ik old. A XVIII. századból.

XIV.

Formula iuramenti studiosorum recipiendorum.

Ego N. N., ex munificentia et consensu generosorum dominorum patronorum et professorum in numerum et societatem illustris huius collegii reformati civium receptus, iuro per Deum sanctum,

trinum et unum, quod donec collegium hoc inhabitavero, a dominis patronis, professoribus, caeterisque officialibus et moderatoribus dependebo; illis obedientiam debitamque reverentiam, honorem et amorem exhibebo; nec quidquam contra illos. collegiique huius bonum ordinem, tranquillitatem, unionem et existimationem, clam aut palam, ullo sub praetextu attentabo et faciam. Signanter autem in collegio nullam tumultuationem, seditionem, conspirationem, aut coniurationem movebo, alios ad eadem non incitabo. neque cum alio quocunque in similibus consentiam; quin potius similes motus, quamprimum mihi innotuerint, mature principalibus meis indicabo, revelabo; et in omnibus, non solum toto inhabitationis meae tempore, verum post exitum etiam meum praelibati huius collegii Debrecinensis existimationem, commodum, conservationem et emolumentum semper procurabo et allaborabo, quantum infirmitas naturae patietur. Ita me Deus unus et trinus adiuvet!

A tiszántúli ev. ref. egyházkerület debreczeni levéltárában, a Keövi-féle kéziratban, 24-ik old. A XVIII. századból.

XV.

Formula iuramenti Coquae et Pistricibus statuta anno 1788. 1-a ianuarii.

Én N. N. esküszöm az egy Élő Istenre, a ki egy természetben, három személyében, hogy abban a hivatalomban, a melybe tiszteletes professor uraiméktól állittattam (meghagyattattam), az én előmbe adatott kötelességem szerént, hiven, igazán, jámborul, jó lelkiesmérettel és tisztán eljárok, az én elöljáróimnak, úgymint tiszteletes professor uraimék után Senior, Dispensator és Prébitor uraiméknak engedelmeskedem és mindenekben magamat úgy alkalmaztatom, hogy a közönséget illető dolgokban senkinek is botránkozására ne legyek. Isten engemet úgy segélyjen.

A tiszántúli ev. ref. egyházkerület debreczeni levéltárában a Keövi András-féle kéziratban 58. oldal.

IV. FEJEZET.

A debreczeni ev. ref. főiskola 1792-iki törvényei.

Leges Collegii Ref(ormatorum) Debrec(eniensis) anno MDCCXCII conditae.

Nos consistorium superintendentiae Helvetiae confessionis Trans-Tibiscanae omnibus et singulis collegii nostri Debrecinensis docentibus et discentibus, praesentibus ac futuris salutem in Domino! Scire ac meminisse volumus, omnes, quorum intererit, quod cum in schola, seu ita dicto collegio Helveticae confessioni addictorum Debrecinensi, ordinem, disciplinam et studia, temporum praeteritorum malis ac licentia multis modis turbata collapsaque reperissemus: statim post ineffabile illud divinae providentiae beneficium, quo ecclesiis nostrae confessionis in hoc inclyto Hungariae regno liberum
1791. religionis exercitium anno superiori, Millesimo septingentesimo nonagesimo primo, lege regni publica restitutum, scholarumque suarum directio confirmata est, omnes curas et cogitationes nostras eo converterimus, ut malis omnibus, quae collegium hoc adfligebant, || promta adferretur medela. Collatis itaque cum presbyterio ecclesiae Helveticae confessionis Debrecinensis consiliis, auditis ipsis etiam collegii praedicti professoribus, cursum scholasticum, seu docendi ordinem tam pro altioribus, quam inferioribus classibus emendavimus ac definivimus: in oeconomica collegii administratione ordinem
1704. aug. 12. praescripsimus; ad restituendam vero legitimam directionem, subordinationem et disciplinam, leges anno Millesimo septingentesimo quarto die duodecima augusti, tam pro docentibus, quam pro discentibus latas recognovimus, ex iis, quae necessaria, iusta, utiliaque videbantur, retinentes, caetera, pro iusto et aequo studiorum et morum emolumento, temporumque ratione, emendavimus ac supplevimus et universum legum scholasticarum corpus reformavimus. Quarum legum per nos renovatarum atque emendatarum tenor sequitur in haec verba: ||

Praefatio.

Scholae publicae eum in finem sunt instituae, ut nobiliorem illam et magis operosam, quam ut a parentibus praestari possit, educationis partem suppleant, cuius ope, mentes tenerae in recognoscendo vero ac bono ampliora capere incrementa, atque in artibus liberalioribus, disciplinisque omnibus, quarum nulla est. quae ad felicitatem et huius et futurae vitae. propius vel remotius non conferret; et quae omnibus aliis anteponenda est, in doctrina salutis pro sua conditione, animique dotibus fundamenta iaciant solida atque sufficientia, quibus postea, si non ampliorem eruditionem superstruere, se ipsos tamen in omni vita, actionibus et functionibus dirigere, iisque ad sua. proximorum, societatis civilis atque ipsius ecclesiae Dei commoda uti possint; moribus insuper non culto tantum homine, sed christiano dignis imbuantur atque expoliantur. Omnes itaque, qui scholis praesunt, praesertim vero eos, qui docendi munere funguntur, meminisse semper et serio ad animum revocare oportet, ab institutione sua, solertia, praeceptorum sanitate, vitae ac exemplorum probitate pendere, non illorum tantum, quos in sua habent disciplina, sed aliorum innumerorum hominum viventium ac posterorum, societatis civilis ac ecclesiae, quia scholae utriusque seminaria sunt, sicut commoda et felicitatem, ita etiam mala et infelicitatem; quapropter sibi, non modo hominibus, sed olim Deo quoque magnas de rebus officii bene aut male gestis reddendas fore rationes. Discentes autem cogitent adolescentiam aetatemque iuvenilem cito praeterlapsuram esse tempus adquirendarum, ut corporis, ita etiam animi virium atque facultatum, omniumque artium, scientiarum virtutis ac perfectionis, nec non alacriter suscipiendorum atque tolerandorum quorumvis laborum, adsvescendi item, ut sibi imperent, legibus pareant, ut dotibus animi et corporis, atque tot mediis, quae divina providentia concessit, diligenter utantur ad sui perfectionem, iisque disciplinis ac virtutibus informentur, quarum ope et in hac caduca et in futura immortali vita beatos esse licebit; ut iam nunc propriam sibi efficiant veram illam et unicam sapientiam, quae in timore et amore Dei consistit. ||

Sectio prima De Professoribus.

Lex I.

Quoniam collegium hoc initio ab ecclesia Debrecinensi fundatum est, et adhuc magnam partem eius beneficio sustentatur, eius etiam immediatae inspectioni ac directioni subest; licet iam pridem totius ecclesiae Hungariae commune seminarium factum sit: ad vacantia professorum officia candidabunt pro theologia quidem quatuor superintendentiae; ad reliquorum autem professorum officia haec Trans-Tibiscana superintendentia quatuor idoneos viros, e quibus semper curatoratus ecclesiae Debrecinensis pro quavis vacantia unum eliget, vocabit et introducet; auditis tamen ecclesiae eiusdem ministris et professoribus. Candidentur autem et eligantur probi, religiosi, cultis et mansvetis moribus praediti, morigeri, non ambitiosi et superbi, non pervicaces et contentiosi, disciplinarum, illius quidem, quam tradituri sunt, quantum fieri potest, supra mediocritatem, reliquarum etiam, imprimis subsidiariarum, nec non linguarum etiam hodiernarum, saltem germanicae et gallicae satis gnari, sanioris philosophiae et theologiae cultores, et de sic dicto Naturalismo non suspecti.[1]

Lex II.

In rebus officii superintendentiae patronatui, tanquam ecclesiarum repraesentanti, curatoratui superindentiali, et qui immediatam inspectionem habet, locali, nec non consistorio ecclesiae Debrecinensis subiectionem, observantiam, obedientiam, reverentiam exhibeant.[2] In collegium, eiusque fundum sibi proprietatem non vindicent, neque illud seu verbo, seu scripto suum adpellent. Per superintendentiam aut locale consistorium praescripta aut praescribenda observare et relationes per hos superiores iniungendas iisdem transmittere, seque visitationi tam superintendentialis, quam localis curatoratus submittere teneantur et ad eorum observationem, quae officium professoris exigit, sequenti iuramento obstringatur.

[1] V. ö. 1704. törv. Lex spec. I. Art. I.
[2] V. ö. 1704. törv. Lex spec. I. Art. II.

Formula iurisiurandi Professorum.

Ego N. N. iuro per Deum vivum Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, me in officio professoris erga superiores meos obedientem futurum; eorum praescripta, legesque scholasticas observaturum et quae earum professores concernunt, iis me subiecturum; in sedibus scholasticis absque favore, odio et ullis humanis respectibus iustitiam administraturum; doctrinam religioni, eiusque fundamentalibus articulis in Helvetica confessione propositis et bonis moribus contrariam nec directe, nec indirecte traditurum; in studiis meis et || in docendo pro viribus omnem diligentiam adhibiturum; moribus totius iuventutis scholasticae invigilaturum; ac omnes officii mei partes fideliter obiturum. Sic me Deus trinus et unus adiuvet.

Lex III.

Officium rectoris collegii sit annuum, ita, ut cum anno scholastico incipiat et desinat, singulis annis uni ex professoribus, servato inter eos officii senio, mandandum. Qui eo anno reliquis professoribus praesideat eaque curet, quae in disciplina et administratione collegii ad officium eius pertinebunt, absque tamen praedominio et subinspectione curatoris; cuius erit etiam assignationes ad cassam cum curatore subscribere.

Lex IV.

Inimicitiae, iurgia, obtrectationes, traductiones, delationes et calumniae professores minime omnium decent; neque in iis ferantur per curatoratum, verum post admonitionem, si non resipuerint, vel pro gravitate facti etiam absque praemissa admonitione amoveantur.[1]

Lex V.

In praelectionibus theologicis, pariter ac aliis auctores nonnisi per superintendentiam et locale consistorium approbatos tractent. Instructionem et ordinem docendi per eosdem superiores praescrip-

[1] V. ö. 1704. törv. Lex spec. I. Art. III.

tum observent. Qui non observaverint, a salario suspendantur, et si ne tum quidem obtemperaverint, dimittantur.[1]

Lex VI.

Sine scitu et consensu localium curatorum neminem in numerum studiosorum, vanus enim scholae civium titulus abrogatur, recipiant vel inde excludant.[2]

Lex VII.

Quemadmodum in aliis cuiuscunque generis rebus ad scholae regimen et administrationem pertinentibus, quibus ordinarius collegii curator ex instructione sua interesse aut tenebitur, aut voluerit, mutuo eius ac professorum consilio agendum erit: ita etiam privati puerorum vel adolescentium praeceptores non unius, aut alterius pro- || fessoris nutu, sed communi professorum facto aut designabuntur, aut mutabuntur sine favore et pro studiosorum merito, habita ratione ingenii, conditionis, atque commodi discipulorum. Voluntati parentum cedi quidem poterit, sed nonnisi in iis casibus, quando nulla gravior consideratio obstiterit; neque uni praeceptori, discipuli plurium, quam duarum, aut trium classium committendi. Ut foeminae maritatae a frequentatione collegii arceantur, professores ad earum petitionem nec praeceptores assignent, verum iubeant, illas maritos ad se mittere. Viduae etiam praeceptorem filiis petentes, privatas professorum domos accedant, nec intra collegium admittantur. Curator defectus, quos observaverit, emendari faciet.[3]

Lex VIII.

Si in legibus et statutis collegii pro ratione rerum et temporum aliqua immutanda, aut etiam nova condenda forent, id superintendentiae et locali consistorio reservatum, neque rectori et professoribus licitum esto.[4]

[1] V. ö. U. o. Art. IV.
[2] V. ö. U. o. Art. VII.
[3] U. o. Art. IX.
[4] U. o. Art. X.

Lex IX.

In sedibus scholasticis ad disciplinam scholasticam necessariis, quae ordinarie sub rectoris, in gravioribus autem curatoris praesidio per professores, adhibitis etiam veteri more studiosorum iuratis, habebuntur, ius ex iustitia et praescripto legum, absque favore, odio et respectu, seu personarum, seu alio administretur atque executioni mandetur. Citati audiantur, iisque defensio admittatur et nonnisi probata accusatione convincantur; eorum nomina, qui eiusdem delicti causa citati fuerint, sub uno titulo descripta sedi exhibeantur.[1]

Lex X.

Pro sedibus scholasticis peculiare protocollum servetur, cui per seniorem omnes causae cum summaria quidem, sed tamen sufficienti nominum accusationis, defensionis, testium, aliarumque necessariarum circumstantiarum declaratione, numeri item, sub qua causa protocollatur, uti etiam anni, mensis et diei adnotatione inscribantur. Per curatorem ac professores stante sessione revideantur et ante pronunciationem sententiae corrigantur, atque ita demum ad purum protocollum transscribantur. || Protocollo causarum index conficiatur et semper continuetur, ut facili opera reperiri possit, quis, quoties et quando punitus fuerit. Senioris erit cavere, ne causae indecisae maneant, easque proinde successori suo consignabit.

Servetur aliud quoque protocollum, in quo adnotabuntur determinationes curatorum et professorum quoad collegii administrationem, praescripta et mandata superintendentiae, curatoratus, aut localis consistorii; responsa item et relationes curatorum et professorum; tempus, quo professores disciplinas ex praescripto ordinis docendi incipient et finient; electio publicorum praeceptorum; examina publica tam per professores, quam per classium praeceptores habita; prout etiam censura eorum, qui se in numerum studiosorum adscribi postulabunt, cum nominibus tam receptorum, quam non receptorum, electio item ludimagistrorum. In caeteris rebus

[1] U. o. Art. XI.

ad collegii administrationem pertinentibus curator cum professoribus absque iuratis considebunt; et tam in his, quam in sedibus scholasticis votorum pluralitate omnia secundum leges et instructiones praescriptas concludent, neque res sibi non commissas tractabunt.[1]

Lex XI.

Sigillo collegium uno tantum utatur; alterum per curatorem et professores obsignatum reponatur ad archivum collegii; senior nullum habeat, sed privato utatur.

Lex XII.

Examen et designatio ludimagistrorum ad minores scholas aliarum ecclesiarum mittendorum, quantum fieri potest, peragatur in praesentia et sub directione unius e curatoribus localibus. Deligantur autem tales, qui iam ante institutiones de methodo docendi audiverunt, non ordine inter studiosos observato, sed spectatis eorum profectibus, moribus et ad docendum aptitudine, ut conscientia exigit.[2]

Lex XIII.

Publici vero classium scholae huius praeceptores, praemisso semper in praesentia unius vel plurium curatorum et consistorii Debrecinensis membrorum rigoroso profectuum et morum examine, tribus circiter ante cursum scholasticum pro classibus inferioribus definitum mensibus mature eligantur et constituantur.

Lex XIV.

Professoribus extra tempus vacationum sine gravi causa et absque curatorum vel consistorii (localium) scitu et permissu, nec uno alterove die collegio abesse et institutiones interrumpere fas esto, sub poena suspensionis a salario; aegrotantibus vero, aut ob legitimam quampiam causam, cum venia tamen absentibus,

[1] V. ö.: U. o. De mor. schol. Art. XXXVIII.
[2] V. ö.: U. o. Art. XIII.

si vices eorum nullus collegarum obire posset, pro illo tantum tempore lector aliquis e numero studiosorum, prae caeteris idoneus per consistorium Debrecinense substituatur.

Lex XV.

Curandi quidem sunt professoribus omnes eorum discipuli, sed maxime ii, qui ingenio, aut quibusdam animi dotibus et profectibus excellunt; ex his enim possunt exspectari viri praestantes ad reipublicae et ecclesiae munia idonei, || qui scientiam, bonas artes, culturam morum, virtutem, iustitiam, pietatem, in utraque societate restituant vel augeant pluresque forment sibi similes.

Lex XVI.

Professores, qui ad ministerium sacrum ordinati sunt, ministros ecclesiae Debrecinensis legitime impeditos in administratione sacramentorum pro veteri more supportare aut adiuvare teneantur.

Lex XVII.

Professores salario superiorum auctoritate sibi constituto contenti sint, nec illud proprio facto augeant, nec ullas ex accidentiis, quae nunc abrogatae sunt, reducant, aut alias excogitent.

Leges pro Studiosis Togatis.

Lex I.

Qui ad hanc scholam studiorum causa veniunt vel mittuntur, intra triduum rectorem adeant et de moribus ac studiis idoneum testimonium exhibeant, sine quo nullus recipiatur. Terminus receptionis sit posthac etiam dies Georgii. Tum omnes recipi volentes per professores examinentur in praesentia unius alteriusque curatorum. Qui intermedio anni tempore advenerint, hi etiam pari subiiciantur examini; inepti autem, qui sufficientia fundamenta in studiis non iecerunt, non recipiantur. Receptis secundum profectus in studiis gradus adsignentur communi curatorum et professorum consilio, qui omnes non iurato, sed porrecta curatoribus et professo-

ribus dextera et subscriptione legum sibi ante praelegendarum obsequium et legum observationem promittere et cursum scholasticum statim inchoare teneantur. Qui autem initio praelectionum absentes forent, quia amplius cursum scholasticum adsequi non possunt, ad sequentis anni gradum detrudantur. Studiosis, qui Togati non sunt, intra collegium habitatio non concedatur.[1]

Lex II.

Qui non id agerent, ut in studiis et moribus proficiant, sed modum quarerent, aut ex elemosynis ac beneficiis, quibus studiosi sustentantur, pecunias tantum corraderent et viam ad ulteriora beneficia consequenda sibi pararent: tales mature beneficiis omnibus priventur et amandentur.

Lex III.

Praelectiones et publicos actus omnes, etiam iurati frequentare teneantur. Qui absque iusta morbi vel alia causa neglexerit, prima vice citatus admoneatur; secunda nomen eius publice in auditorio praelegatur et ibidem praesens corripiatur. Separatim recitatis semper eorum nominibus, qui prima, qui secunda, qui tertia etc. vice praelectiones neglexerint, tertia etiam vice eadem correptio repetatur, sed insuper alumni uno die et pane et cibo, expectantes pane priventur.[2] Paedagogi autem ex collegio per integram septimanam exire non permittantur. Horum proinde nomina ianitori scripto semper exhibeantur. Si quis haec contempserit et quarta etiam vice praelectiones neglexerit, decem, si necdum emendetur, viginti studiosis degradetur; nec his emendatus, dimittatur; quod tamen intelligendum de iis, qui intra annum unum post dictos animadversionum gradus sextam quoque praelectionem absque iusta caussa (így) aut venia negligerent.

Ianitor si tales, quorum nomina sibi scripto tradita sunt, collegio exire permiserit, aut se per vim proripientes non denunciaverit, decem studiosis degradetur. Talis autem, qui clam vel vi exiverit, unius hebdomadis aresto puniatur. De honesto tamen aresti loco provideatur, cuius claves per contrascribam conserventur.

[1] V. ö. 1704. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. Art. I.
[2] V. ö.: U. o. Art. III.

Lex IV.

Ut in praelectionibus absentes observari possint, singuli ad suas sedes secundum gradum se collocent, et dato signo, absque mora, illico adsint in auditoriis. Observatores bini in utroque auditorio e iuratis semper constituendi catalogum et studiosos omnes, iuxta divisionem et ordinem sedium inspiciant, absentium nomina tacite connotent et, finita praelectione, seniori statim consignent, ut tales statim compellari, et postea citari etiam possint.

Lex V.

Absque venia rectoris die dominico toto, ne quidem in templum Nosodochii, aliis autem diebus usque ad horam undecimam et postmeridiem a prima praelectione usque ad horam, qua privata puerorum institutio finitur, ut et nundinarum temporibus nulli studiosorum collegio exire liceat, nec seçus per portam emittatur, quam si tesseram a contrascriba impetratam ianitori tradiderit. Contra facientes autem ianitor decem studiosis degradetur; exituri autem clausura septem dierum intra collegium puniantur.

Lex VI.

Cum in illos, qui sufficienti lingvae latinae peritia destituuntur, omnis et discendi et docendi labor inutilis sit, ob eamque causam ad comparandam huius lingvae cognitionem et sermonis etiam promptitudinem necessario omnes adstringi opporteat: sermo Hungaricus studiosis omnibus inter se penitus interdicitur. Contravenientes, praeter iuratos, in quovis || cubiculo primus inhabitatorum observabit et denunciabit. Qui si alumni fuerint, cibo et pane, si expectantes, pane per diem privabuntur; paedagogi unius integrae noctis vigilia punientur. Observator autem officium non faciens in deterius cubiculum detrudetur. Illi autem, qui in publicis vel privatis examinibus exiguos vel nullos in lingva latina profectus fecisse invenientur, e collegio dimittantur.[1]

[1] U. o. Art. IV.

Lex VII.

Lingvam graecam discant promiscue omnes, orientales autem ii tantum, qui ad munus ecclesiasticum adspirant.[1]

Lex VIII.

Libros necessarios, imprimis autem illos, qui in praelectionibus explicantur, omnes sibi comparare teneantur; qui non comparaverint, illis per professores distribuantur, pretiumque librorum e beneficio, quod acciperent, subtrahatur.

Lex IX.

Qui extra tempus praelectionum privata lectione et scriptione se se non exercent, verum tempus inutiliter perdunt, tales post tres, quatuorve admonitiones collegio excedere iubeantur.

Lex X.

Praeter publicum examen singulo anno, tempore per superintendentiam determinando, habendum, iisdem diebus, vel etiam pluribus horis pomeridianis, professores in praesentia unius alteriusve curatoris, omnes studiosos singillatim examinabunt, eorumque profectus in studiis, quae eousque tractanda fuerunt, diligenter explorabunt. Ineptos et discere nolentes e collegio amandabunt; reliquis autem secundum eorum profectus, habita etiam morum ratione, gradum determinabunt et assignabunt, nulla habita praecedentis anni vel gradus ratione, ita tamen, ne cursus scholasticus turbetur. Studiosi in examine publico sine iusta caussa (így) non comparentes publice in auditorio corripiantur, decem condiscipulis degradentur; altera vice e collegio amandentur.

Lex XI.

Loco disputationum hactenus usitatarum, quae per opponentes et respondentes solos fere sine ullo fructu instituebantur, quarumve nec methodus probari potest, singuli studiosorum thesium aut quaestionum || per professores proponendarum brevem defensionem,

[1] U. o. Art. V.

aut impugnationem, materiae et logicis regulis, sed simul illi disputandi methodo, quam disputantes probati inter eruditos et in communi vita sequuntur, accomodatam et per professores explicandam, scripto elaborabunt, quae horis disputationi destinatis per professores exigentur atque corrigentur.

Exercebuntur praeterea horis a praelectionibus vacuis, praesertim vacationum tempore, in versione latina varioque stili genere; theologiae studiosi in sacris concionibus et precum formulis elaborandis atque publice in auditorio recitandis. Qui huiusmodi compositiones, aut alia exercitia per professores imponenda parare neglexerit, aut alienum laborem dolose subtruserit, unius septimanae clausura intra portam collegii intelligenda punietur.

Lex XII.

Praeceptores tum publici, tum privati, eorumque substituti horas institutionum, etiam vacationum tempore observare teneantur. Secus facientes, publici quidem praeceptores ordinarii absque venia classium inspectoris horam negligentes prima vice uno, secunda duobus, tertia tribus et sic porro florenis Rhenensibus e salario detrahendis, ad cassamque aegrotorum convertendis mulctentur. Privati vero praeceptores prima quidem vice clausura unius septimanae intra portas collegii puniantur; post tres quatuorve admonitiones et clausuras discipulis omnibus priventur.

De moribus Studiosorum.

Lex I.

Preces matutinas singuli privatim peragant; vespertinis autem in auditorio publico habendis omnes interesse teneantur; absentes diligenter notentur et quatridui intra collegium clausura puniantur. Precones et cantores in precibus publicis et ad sacri codicis lectionem iuxta ordinem receptum constituantur.[1]

Lex II.

Diebus dominicis ac festis studiosi omnes cultui divino horis tam matutinis, quam pomeridianis intersint; diebus autem profestis

[1] V. ö.: U. o. Art. X.

in duodecim classes divisi ita ordinentur, ut prima et secunda classis die Lunae, tertia et quarta die Martis, et sic porro templa frequentent; sequenti deinde septimana tertia et quarta classis, tertia septimana quinta et sexta classis incipiat templa die Lunae adire, et sic porro. Nomina studiosorum, || quibus in templa eundum est, per aliquem e iuratis semper proclamentur, absentes notentur, atque citati ex collegio per quatuor dies non emittantur. Diebus dominicis nonnisi in illo casu, quo quis concionatorem extraordinarium audire cupit, cum venia rectoris, sub poena proxime dictata, aliud, quam ordo ferret, templum adire licitum esto.[1]

Lex III.

In templa vel ad deducenda funera ituri intra limen portae mature congregentur, dato signo ordine decenti, gestu et vultu composito, bini ac bini sine strepitu, clamore, aliisque indecoris actionibus prodeant. Templum ingressi Deum religiose venerentur et invocent; in cantu et precibus publicis non sedendo, sed stando, sincero animo coetui sacro se adiungant; conciones sacras attente audiant. Intra templum sub cultu divino ad modestiam, humilitatem et devotionem se componant, cum propter summam, quae Deo debetur reverentiam, tum propter coetum sacrum, cui observantiam debent, quique graviter offenditur eorum immodestia et profanitate, qui beneficio ecclesiarum in spem patriae et ecclesiae sub disciplina educantur. Scandalosi pro gravitate facti severe increpentur, vel quinque studiosis degradentur. Templo egressi eodem modo et ordine in collegium revertantur. Diebus dominicis sub cultu sacro unus iuratorum, servato inter eos ordine, domi maneat, et tam classes, quam cubicula ac tuguria visitet; praeceptoribus publicis, aut eorum substitutis, puerisque domi manentibus inviglet et studiosos sine iusta caussa (így) sacrum cultum negligentes notet.[2]

Lex IV.

Qui diebus dominicis cultum sacrum frequentius neglexerint, nec ad sacram coenam per longiora intervalla accesserint, post duas,

[1] U. o. Art. VI.
[2] V. ö. 1704. törv. Leg. spec. II. De stud. schol. VII. és IX.

tresve admonitiones, tanquam profani, schola et consortio exisse iubeantur.[1]

Lex V.

In funeribus eadem observent, quae in frequentatione templorum praescripta sunt. Sub recitatione çoncionum non palentur, sed uno in loco se contineant. Finitis caerimoniis eodem ordine redeant. Qui ad deducenda funera non prodierint, vel se immodeste ges- || serint, per iuratum sine quo, vel eius substituto nunquam funera comitabuntur, nec templa adibunt, prima vice pecunia, quae illis obtingeret, priventur, eaque cassae aegrotorum inferatur, pro immodestia vero simul graviter increpentur; altera vice praeter amissionem portionis exspectantes pane, alumni etiam cibo per duos dies; tertia per septimanam, deinde toties quoties per septimanam priventur.[2]

Qui ad harmonice canendum per professores ordinabuntur, non prius, sed eodem tempore ac hora cum reliquis studiosis ad locum exequiarum se conferant; neque domum ingrediantur, sed eodem, quo caeteri, loco consistant; et initio ante communem cantum, post concionem autem, ubi cantor ecclesiae cum reliquis studiosis finierit, non ultra tres, quatuorve versus cantabunt. Ante exsequias vero harmonice canendi caussa (így), domos funerum nec interdiu, nec noctu, etiamsi flagitaretur, adire, nec professoribus facultatem dare licitum esto.

Extra civitatem nonnisi ad patronorum illustriorum funera mittantur cantores, quando id postulabitur; nec ullibi, aut alias canere permittantur, quam loco et tempore, quo actus funebres sacri incipiunt. Iuratus iis profectus, si contrarium fecerit, aut reliquorum excessus non denunciaverit, decem, reliqui autem quinque studiosis degradentur.

Lex VI.

Studiosi omnibus superioribus, utpote superintendentiae, patronis, locali consistorio, curatoribus et professoribus honorem, observantiam, reverentiam et obedientiam exhibeant; alios etiam quosvis,

[1] U. o. Art. VI.
[2] U. o. Art. VII.

praesertim vero in officiis et dignitatibus constitutos honorent et ab omni eorum offensione sibi diligenter caveant. Qui contra hanc legem peccaverint, pro primo et secundo actu, si rei gravitas maiorem poenam non exigat, acriter corripiantur, pro tertio autem decem studiosis degradentur, vel si iniuria gravior, aut inobedientia plane temeraria fuerit, schola eiiciantur.[1]

Lex VII.

Munditiem corporis et vestium atque decorum observent. Intra collegium et civitatem utantur clamyde aut tunica et toga nigri coloris ad talos usque, sed non ultra pertingentibus, pectorali et braccis vel caerulei, vel nigri coloris. In itinere permittitur vestitus brevis, sed unice hungaricus, nempe clamys nigri vel caerulei coloris, pellibus non magni pretii, per professores suo tempore determinandis, fimbriata, cum penula caerulei coloris.

Ad munditiem et decorum pertinet, ut capillos et mystaces longos non alant; collaria vel nigra, vel alba, neutiquam autem rubra vel varii coloris gerant. Indusia fimbriata prohibita sunto. Poena contravenientium erit: Primum, ut vestitus prohibitus vendatur, et pretio restituto alium comparare teneatur. Contra decorum peccans publice reprehendatur; deinde degradatio quinque studiosorum, tertio, ut festa domi celebret simplici vice, || vel beneficio, quod in festis acciperet, privetur, atque illud ad cassam aegrotorum convertatur.

Libri studiosorum annuatim simplici ad minimum vice per professores visitentur; et eadem occasione strata, vestes et supellectilia superflua et supra sortem beneficio viventium posita revideantur.

Ad praelectiones prout et civitatem, aut deambulatum sine toga exire vetitum esto; imo nec ad aream collegii, nisi veste talari honeste induto.[2]

Lex VIII.

Penula caerulea et veste brevi induti nonnisi ad tesseram professoris ianitori exhibendam exire permittantur. Nec solitarii,

[1] V. ö. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. I.
[2] U. o. Art. II. és III.

qui patronos, curatores, pastores aut professores accedere volunt, nisi cum contrascribae tessera. Extra hos casus semper bini procedant, nec unus alterum deserat, Qui contravenerit, prima vice clausura intra collegium duarum septimanarum, secunda vice apparitoris servitio per septimanam, tertia vero triduali aresto puniatur. Qui autem in suspecto loco versatus fuerit, aut etiam mali quid patraverit, pro gravitate facti maiori poena afficiatur.

Tempore feriarum canicularium iis, qui longius, praesertim qui Trans-Danubium profecti fuerint, si longas vestes secum accipere non possint, brevibus uti liceat.

Lex IX.

In prandio et coena benedictionem et gratiarum actionem intermittere fas non sit. Cibum modeste ac decore sumant, sermonibus urbanis ac honestis, iisque latinis sese oblectent. Qui secus fecerint, publice reprehendantur; qui autem in calumniis, conviciis, obtrectationibus, sermonibus obscoenis, iurgiis, maledictis et imprecationibus in animam, aliisque similibus deprehensus, aut denunciatus fuerit, pro gravitate dicti, aut facti, vel in aliud cubiculum translocetur, vel degradetur, vel etiam aresto includatur.

Iurare studioso nunquam liceat, nisi id a magistratu vel superioribus ei delatum fuerit. Qui *Bizony Isten* dixerit, fungatur per hebdomadem apparitoris officio. Qui *Úgy segéllyen*, vel obscoena maledicta, aliosque futiles et obscoenos sermones protulerit, pro primo actu sedeat in aresto per septimanam, pro secundo addatur aresto degradatio decem iuvenum, pro tertio eliminetur. Qui vero *Atta Teremtette* dixerit, prima vice duarum hebdomadarum aresto in pane et aqua maceretur, altera eliminetur.

Famosos libellos qui invenerint, sub gravi arbitraria poena illico ad rectorem deferre teneantur. Eorum vero auctores et disseminatores pro facti gravitate aut aresto, aut eliminatione puniantur.[1]

Lex X.

Prandia et convivia etiam honesta patronorum aut aliorum honoratorum virorum studiosis accedere horis liberis licitum esto.

[1] U. o. Art. IV.

Sed nulla convivia aut symposia, seu introductoria, seu valedictoria, quando senior accedit, aut praeceptores examina celebrant, aut studiosi pro ludimagistris abducuntur, aut diebus onomasticis, seu sub aliis titulis ipsi studiosi condiscipulis, aut aliis intra, || tanto minus extra collegium exhibeant; quia alumni sunt et aliorum beneficio vivunt, nec decet elemosynam in epulationes insumere aut ecclesiis, quae magistros accipiunt, sumptibus oneri esse. Contravenientes, senior quidem beneficio, quod a collegio acciperet, praeceptores et alii unius festi beneficio, ludimagistri denique hac sua sparta priventur. Potus Caffae intra collegium prohibitus sub poena amittendi unius festi beneficii.

Ebrius prima vice bidui, secunda quatridui, tertia octidui aresto in pane et aqua puniatur; qui vero plane ebriosi et incorrigibiles fuerint, amandentur.[1]

Lex XI.

Ad popinas, tabernas, item caffearias, vel saltatorias, vulgo *Ball* accedere, sive in his, sive in domibus privatis saltare, trahis per civitatem, vel ad popinas et diversoria extra eam vectari, prout etiam equitare, severe prohibitum esto. Qui haec attentaverint, sive saltaverint, sive non, primo unius septimanae, secundo duarum aresto puniantur, et simul per annum integro beneficio festorum tam domi, quam foris priventur; pro tertia autem transgressione amandentur.[2]

Lex XII.

Vina ex elemosyna collecta aut per quoscunque patronos collegio oblata collegio non inferantur, verum alibi conserventur, neque pecunia, ut hactenus perperam factum est, inter studiosos vendantur; sed ex praescripto curatoratus in parte quidem studiosis gratis distribuantur, alia vero in parte aliorsum vendantur. Emta etiam vina in collegium importare, et sive ibi, sivi alibi per tinnas, cantharos, iustas, clam vel palam in detrimentum privilegii civitatis, pecunia, sub quocunque praetextu, vendere, aut ex tali vino seu

[1] U. o. Art. V. és VI.
[2] U. o. Art. IX.

alio, per quemcunque etiam civem vel incolam civitatis ubicunque vendendo emere et participare, omnes studiosi prohibentur. Bibentes vero, aut participantes beneficio unius festi priventur; oeconomus autem, qui hoc attentaret, magistratui civitatis denuncietur.[1]

Lex XIII.

Quicunque famulum ligna undecunque apportare iusserit, etiamsi petentibus negentur, vel sciens ac volens lignis surreptis fornacem calefieri passus fuerit: tanquam furti reus septem dierum aresto puniatur.

Lex XIV.

Arma cuiuscunque generis seu intra, seu extra collegium asservanda simpliciter prohibentur sub amissione armorum, quorum pretium ad cassam aegrotorum convertatur; qui autem arma capiendo alium laeserit, magistratui resignetur.[2]

Lex XV.

Turbulenti et concordiae, tranquillitatisque publicae turbatores, vetitorum conventiculorum, tumultuum et seditionum, intra vel extra collegium excitatarum auctores et complices, superioribus, eorumque iussis resistentes e collegio eliminentur. Conventicula tamen et molimina quaevis ad tumultum spectantia per professores curatori, et per hunc consistorio locali sine mora denunciabuntur. Quod si autem iudicatum sedis scholasticae excesserit, magistratui resignentur.[3]

Lex XVI.

Verberatores, fures detrimentum et damnum persolvant, et pro primo actu arbitraria aresti poena, pro secundo autem actu, sed in gravioribus etiam pro primo eliminatione puniantur.[4] Praeceptores in discipulos saevientes, aut in verberibus || modum excedentes, si publici fuerint, amoveantur, si autem privati, omnibus discipulis

[1] U. o. Art. VII. és VIII.
[2] V. ö.: U. o. Art. XI.
[3] U. o. Art. X.
[4] U. o. Art. XII.

priventur, quoad detrimentum corporis et damni, si haec etiam illata essent, salva coram magistratu civili etiam actione.

Lex XVII.

Civitatis huius vel etiam aliorum locorum incolas cuiuscunque gradus et conditionis, verbis aut factis quocunque modo laedere atque dissensionibus et contentionibus inter collegiales et civitatenses ansam dare, aut hac alere, severe prohibentur studiosi; quorum erga illos iniuriae tanto graviorem merentur animadversionem, quod sint eorum beneficiarii. Quare de iniuria aliqua per laesum delata post accusationem et investigationem conveniens reparatio honoris, refusio damni, et prout factum exiget, poena maior vel minor degradationis, aresti vel eliminationis dictetur.

Studiosi vero per urbanos, aut alios iniuria adfecti, cum scitu et iuxta directionem rectoris, satisfactionem a magistratu petant, de iniuriis autem, quas sibi illatas putarent, aut de rebus collegii, seu cum, seu sine iuratis conventum habere, aut aliter consultare vetantur sub poena conventiculorum lege decima quinta statuta.[1]

Lex XVIII.

Ut nocturna absentia et divagatio impediatur, hora nona vespertina, statim ac pulsus campanarum in turribus templorum cessat, claudatur porta collegii, ac claves per ianitorem eodem vestigio contrascribae tradantur; quo facto contrascriba portam ipse visitet, an recte clausa sit. Clavem ianuae granarii interioris conservabit oeconomus, exterioris autem quotidie deferetur ad seniorem. Qui post clausas fores citius vel serius, aut etiam sequenti die rediverit, aut cincturam collegii sive noctu, sive interdiu transscenderit, et nisi iustam morae caussam (így) adtulerit, per septimanam clausus servetur. Si vero insuper prodierit eum in loco suspecto versatum fuisse, aut etiam aliud quid admisisse, pro merito puniatur.

Ut absentes citius resciantur, contrascriba quotidie post vespertinum campanarum pulsum, aut aestate, quando preces publicae hora nona incipiunt, iis finitis, singula cubicula visitet, et absentes

[1] V. ö.: U. o. Art. XIII.

sine conniventia notet. Tuguria hora nona relinquant studiosi et se omnes in cubicula sua recipiant, neque postea sub ullo praetextu eodem revertantur, sub perpetua tugurii amissione; nec praeceptores publici post horam nonam in classibus maneant, sub poena degradationis duorum studiosorum. Cubiculorum fores nocturno tempore nunquam occludantur, interdiu quoque non alias, quam dum omnes absentes esse contingeret.[1]

Lex XIX.

Discipulos in tuguriis instituere sub amissione tugurii et discipulorum interdictum esto. Tuguria emere, vendere aut aedificare sine consensu professorum licitum non sit, sub amissione, quoad venditorem, pretii, quoad emtorem vero vel aedificatorem, ipsius tugurii. ||

Lex XX.

Absque scripto indultu rectoris ianitori tradendo nullae mulieres aut puellae in collegium admittantur. Ianitor, aut alter, qui intromiserit, aut quocunque modo introduxerit, eliminetur. Rector autem nulli, nisi honestae feminae aut matronae, et huic etiam ob iustam caussam (így) intrare volenti facultatem concedet.

Lex XXI.

Omnes quidem collegii partes, porticus, ambulacra, areas mundas servari opportet; sed praecipue auditorium, classium et cubiculorum parietes et pavimenta purgari, fenestras frequenter ablui, frequentius aperiri, nihilque in iis, quod munditiem aut honestatem laederet, agi, decori sanitatisque ratio postulat. Horum cura et visitatio inspectorem famulorum concernet; quoad immunditiem autem cubiculorum primus in cubiculo rationem reddere tenebitur. Quidquid in haec peccatum fuerit, severa correptione emendetur.[2]

Lex XXII.

Detrimenta, quae quis aedificiis, fornacibus, ianuis, fenestribus, mensis intulerit, reparet et rependat.[3]

[1] V ö.: U o Art. XVI.
[2] V. ö : U. o. Art. XIX. és XXI.
[3] V. ö.: U. o. 1704. törv. Leg spec III. De mor. schol. Art. XXI.

Lex XXIII.

Qui ignem aut candelam imprudenter et incaute tractaverit, aut correptione publica, aut pro culpae et incuriae periculique gradu, degradatione, aut aresto puniatur; damnum si dederit, persolvat.

Lex XXIV.

Moderatus fumi tabacae usus non interdicitur. Abuti censetur et animadversione digni sunt, quorum valetudini id noxium est, qui nimium vel plane indesinenter fumant, aut sub institutione puerorum, aut reliquis cibum sumentibus, aut noctu dormientibus, et qui cubiculum fumo complent atque obscurant, eoque aliis molestiam creant.[1]

Lex XXV.

Qui in cubiculis suis, vel extra ea prae foribus nihil agunt, nec legunt, nec scribunt, sed fumando, stando, confabulando, cumbendo, aut dormiendo tempus terunt, iis post aliquot admonitiones, tanquam fucis, consilium abeundi detur, et si non abscesserint, neque se emendaverint, inviti etiam amandentur.

Lex XXVI.

Ad restingvenda incendia in civitate exorta, ut ab antiquo cum laude facere consveverunt, atque fert caritatis et grati animi officium, quam celerrime accurrant studiosi, quanto maiori fieri potest numero, plu- || ribus vel paucioribus, ut collegii custodia requiret, domi relictis; festinent machinam hydraulicam ad locum incendii deportare; ibique omnia, quae ad comprimendum ignem avertendaque damna pertinent, gnaviter, sine clamore et tumultu agant, in eoque superiorum, qui ibi adfuerint, iussa sequantur; neminem iniuria adficiant, ab omnibus insolentiis abstineant; sopito incendio plateatim, aut domatim non divagentur, sed recta domum redeant. Qui contra fecerint, arbitrarie puniantur.[2]

[1] V. ö.: U. o. Art. XXII.
[2] V. ö.: U o. Art. XXIII.

Lex XXVII.

Recreationes honestae et innoxiae, locis convenientibus, diebusque et horis ad id destinatis, permittuntur; aliae vetantur et animadversione reprimentur, || tanto autem magis insolentiae. Lusus chartarum pictarum penitus interdictus; usus autem cuiuscunque musici instrumenti nonnisi diebus Mercurii et Sabbathi, temporibusque vacationis, horis tantum pomeridianis, quae ad relaxationem animi destinatae sunt, et sine scandalo, permissus esto; exceptis tamen diebus, qui poenitentiales esse debent.[1]

Lex XXVIII.

Qui in hortis, vineis, arboribus, fructibus, agris, peponibus ac melonibus, frugibus, silvis aliisque rebus damna intulerint, praeter damni refusionem arbitrarie punientur.[2]

Lex XXIX.

Picturae studium ac exercitium horis vacuis non tantum non prohibetur, sed etiam commendatur, iis, qui hoc a natura donum acceperunt. At pro diebus onomasticis chartas praesertim lucri caussa (így) pingere vetitum esto.[3]

Lex XXX.

Piscatio et venatio studiosis interdicitur sub arbitaria degradationis poena.

Lex XXXI.

Nullus studiosorum pueri alicuius institutionem insciis aut invitis professoribus suscipiat aut discipulos clam alliciat; et mercede laboris, quam ii definient, contentus sit, nec plus exigat, sub amissione omnium discipulorum.

Praeceptores publici et privati salario ipsis constituto contenti sint; si quid ultra illud sponte offerretur, id accipere fas esto, sed

[1] U. o. Art. XXIV.
[2] V. ö. 1704. törv. Leg. spec. III. De mor. schol. Art. XXV.
[3] V. ö.: U. o. Art. XXVII.

non exigere, seu directe, seu indirecte, sub poena, quoad privatos praeceptores amissionis omnium discipulorum, quoad publicos amotionis ab officio.

Lex XXXII.

Si quis studiosorum inopia compulsus ad ludimagistri, aut praeceptoris officium collegio exire voluerit, non ultra anni spatium abesse permittatur. Ad hunc terminum non reversus amplius non recipiatur. Qui autem ad terminum rediverint, examen subeant; et non obstante eo, quod subiverint, recidant ad eum, in quo tempore exitus fuerunt, gradum et annum, atque in minori auditorio, omnia ea, quae per annum neglexerunt, audire teneantur. Ex altera autem studiosorum classe, quae iam alterum triennalem cursum inchoavit, nemo ad tempus exire et rursus redire permittatur.

Lex XXXIII.

Ludimagistri officium, seu tenue, seu optimum, clam vel aperte nemo venetur. Verum vocationem et designationem sui a curatoribus et professoribus patienter exspectet. Et quia in designandis praceptoribus et ludimagistris non gradus, sed studia et mores, docendique facultas respici debent, si quos hanc ob causam praeteriri contingeret, iique propterea curatores ac professores verbis aut factis aggrederentur, aut turbas excitarent, tales collegio eliminentur.[1]

Lex XXXIV.

Officialibus scholae, utpote seniori et contrascribae, caeterisque iuratis, unusquisque studiosorum debitum honorem et obedientiam deferat. Contravenientium poena sit, servitium apparitoris septem diebus praestandum, vel si delictum gravius fuerit, poena quoque gravior.[2] ||

Lex XXXV.

Senior scholae et contrascriba non secundum gradum et ordinem, sed meritum eligantur per vota a professoribus ex studiosis

[1] V. ö.: U. o. Art. XXX.
[2] V. ö.: U. o. Art. XXXIII.

omnibus viritim colligenda: prudentes, probi, docti, sobrii, pietatis, fidei ac integritatis exploratae. Qui profectuum in litteris et moribus nulla vel nimis exigua ediderint specimina, ii antequam ordo ad ipsos perveniret, mature dimittantur, iussique abire teneantur. Quodsi tamen contingeret tales ad illud usque tempus in studiosorum numero relinqui, curatorum et professorum iudicio atque auctoritate ab officio senioris et contrascribae excludantur; prout etiam ii, qui gravioribus notati se se non emendaverint; ab officio autem senioris etiam illi, qui ad concinnandum sedis scholasticae protocollum apti non essent. Iurati autem studiosi praeter contrascribam undecim, praemisso examine, per curatores et professores eligantur, non gradus, sed morum et studiorum ratione habita.[1]

Formula iuramenti Senioris.

Ego N. N. iuro per Deum vivum, me ad officium senioris electum cunctis superioribus meis, proxime autem curatoribus et professoribus obedientem futurum; legum scholasticarum observationi moribusque condiscipulorum meorum solerter invigilaturum; contravenientes absque conniventia citaturum; in sedibus scholasticis absque favore, odio et timore, aliisque respectibus iustum iudicium laturum et exsecuturum; caeteraque, quae ad officium senioris scholae pertinent, ex praescripto superiorum fideliter administraturum et de perceptis ac erogatis rationem redditurum. Ita me Deus adiuvet.

Formula iuramenti Contrascribae et Iuratorum.

Ego N. N. iuro per Deum vivum, me ad officium contrascribae (iurati) electum cunctis superioribus meis, proxime autem curatoribus et professoribus obedientem futurum; legum scholasticarum observationi moribusque condiscipulorum meorum solerter invigilaturum; contravenientes absque conniventia citaturum; in sedibus scholasticis absque favore, odio, timore et aliis respectibus iustum iudicium laturum; caetera, quae ad officium scholae contrascribae (iurati) pertinent, ex praescripto superiorum fideliter administraturum. Ita me Deus adiuvet.

[1] V. ö.: U. o. Art. XXXIV.

Lex XXXVI.

Quicunque citra veniam rectoris ac professorum, quacunque demum de caussa (igy) et quocunque profectus fuerit, etiam vacationum tempore, decem iuvenum degradatione; qui autem ad praestitutum diem, qui ad festa proficiscentibus erit primus publicarum praelectionum dies, non redierit, quinque iuvenum degradatione puniatur, nisi se legitimis caussis (igy) impeditum fuisse probaverit; omnes autem cum reditu contrascribae sese sistere teneantur.

Lex XXXVII.

Studiosis ad festa aut canicularem supplicationem exeuntibus, nullas alias conciones et precum || formulas, quam per theologiae professorem, aliosque per consistorium locale ad hoc constituendos revisas, correctas et approbatas in eclesiis recitare fas esto. In precum formulis ornatus verborum et obscuritates evitentur; hic enim maxime studendum est simplicitati, brevitati et claritati, atque etiam ordini, ut et rebus ipsis, nequid necessarii omittatur vel non necessarii admisceatur. Controversiae quidem a studiosis in concionibus parcissime sunt tractandae; si tamen de his, imprimis de dogmatibus ecclesiae romanae, ne ita ferente, aliquid dicendum esset, fiat id cum modestia, moderatione et caritate, absque durioribus iniuriosis et scandalosis verbis, aut loquendi formulis. Qui contrarium attentaverint, a beneficio festorum, aut ad tempus, aut in perpetuum priventur, aut si rei gravitas postulaverit, eliminentur.

Lex XXXVIII.

Studiosi pro festis non mittantur, nisi ad ecclesias, quae postulaverint. Pro patentibus nihil solvant. Ad festa, vel alio proficiscentes nulla suspecta loca adeant, diversoria, quantum fieri potest, evitent; utque bonarum artium studiosos ac theologiae candidatos decet, ubivis modestiam et honestatem, temperantiam, continentiam observent. Ab omnibus scandalis, rixis, obtrectationibus, dictis mordacibus et aculeatis et disputationibus abstineant; in omni conversatione personarum conditioni aut dignitati se accomodent et

imprimis cum hominibus diversae religionis prudentiam, cautionem, modestiam et mansvetudinem observent. Studiosos autem nostrae religionis collegiorum fraterno amore prosequantur, neque cum illis contendant; nec turmatim iter faciant, nec in mercatibus publicis, locisque celebribus obambulent. Qui contra haec peccaverint, festa domi celebrabunt vel graviori etiam poena adficientur.

Lex XXXIX.

Ad festa et canicularem supplicationem missi ab omni mendicatione abstineant, eo, quod a patronis, ecclesiis et benefactoribus offertur, contenti sint, nec plus petant, aut exigant sub ullo praetextu. Transgressores festorum beneficio in perpetuum priventur. Omnia patronorum ac ecclesiarum beneficia per offerentes libellis suis inscribi curent.

Formula iurisiurandi Studiosorum in feriis canicularibus ad colligendam elemosynam missorum. ||

Ego N. N. iuro per Deum vivum, me id omne, quidquid patroni, ecclesiae aut earum pastores, vel alii quicunque titulo elemosynae in rationem collegii reformati Debrecinensis ad manus meas tradiderint, per eosdem libello meo rationario inscribi curaturum, nihil ex eo in usus meos aut alienos conversurum; verum omnia, quae percepero, collegii seniori traditurum ac de iis rationem redditurum. Ita me Deus adiuvet.

Lex XL.

Qui varios rumores ipse commentus fuerit, aut ab aliis confictos circumtulerit, vel de rebus ad statum publicum pertinentibus illicita dixerit aut scripserit, pro momento rei sedis scholasticae arbitrio poenam degradationis, aresti, aut etiam eliminationis subeat.

Lex XLI.

Dum quis studiosorum aut famulorum in morbum incidit, id per contubernales illico contrascribae denuncietur, per hunc autem rectori, ut de curatione tempestive provideatur. Sumtus in medica-

menta e cassa aegrotorum, quando autem haec vacua foret, et cassa collegii publica faciendi pauperioribus, qui solvendo non sunt, condonentur.

Lex XLII.

Formula iuramenti dispensatoribus et praebitoribus praescribenda per curatorem et professores eorum instructioni accomodabitur.

Lex XLIII.

1704. Leges omnes de anno Millessimo septingentesimo quarto et statuta successu temporis, seu per solos professores, seu cum consensu consistorii Debrecinensis condita, e quibus ea, quae necessaria, temporique ac rerum statui accomodata fuerunt, his, quae nunc proponuntur, legibus inserta sunt, tolluntur et abrogantur, prout etiam earum poenae et nominatim verbera ac mulctae pecuniariae, exceptis illis mulctis et privationibus, quae his legibus, in casibus ibidem denotatis, expresse statuuntur, ita, ut extra hos casus poena pecuniaria, nec titulo arbitrariae unquam dictari possit; arbitrariae autem poenae, delicto semper commensurandae, nomine reprehensio, degradatio, arestum, amandatio aut eliminatio intelligitur.

Has itaque leges pro curatoribus, professoribus et studiosis togatis deservituras, nam pro discentibus seu nobilibus, seu aliis, qui togati non sunt, aliae leges statui, conditionique eorum accomodandae proponentur, per nos, ac eos, quos supra diximus, post maturam deliberationem unanimi consensu approbatas ac stabilitas, sicut nos ipsi, quantum nos concernunt, observabimus et ab aliis etiam collegii eiusdem superioribus observari faciemus, ita a professoribus quoque et studiosis serio et diligenter observari, eumque in finem coram universo coetu scholastico publice promulgari volumus. In cuius fidem ac memoriam hasce litteras perscribi, authenticoque superintendentiae huius sigillo muniri fecimus. Debreczini ex consistorio superintendentiae, die vigesima octava aprilis, anno Millesimo septin-
1792. ápr. 8. gentesimo nonagesimo secundo.

Franciscus Rhédey de K(is)-Rhede m. p., consiliarius regius, eques auratus, decretalis aulae regiae familiaris, qua v(enerabilis) huius superintendentiae secularis supremus curator. (L. S.)

Ludovicus Domokos plurium inclytorum comitatuum tabulae

iudiciariae assessor, qua consistorii superintendentialis assessor, ecclesiaéque et collegii Debreczinensis curator primarius, m. p.

Emericus Domokos plurium inclytorum comitatuum tabulae iudiciariae assessor, liberae regiaeque civitatis Debreczinensis senator, qua ex parte localis curatoratus deputatus, m. p.

Stephanus Szabó Sáróy m. p. liberae regiaeque civitatis Debreczinensis senator, qua ex parte localis curatoratus deputatus.

Franciscus Hunyadi m. p. ecclesiarum reformatarum Trans-Tibiscanarum superintendens et pastor ecclesiae Debreczinensis.

Daniel Héczei synodi generalis notarius et senior tractus K(ülső)-Szolnok, pastor Periensis.

Franciscus Foris tractus Nagy-Banyensis senior.

Samuel Hunyadi senior tractus Ermellyeke, m. p.

Georgius Szikszai pastor ecclesiae Debreczinensis m. pr.

Stephanus Deáki pastor ecclesiae Debreczinensis et tractus Debreczinensis assessor, m. p.

Extradatum per Mich(aelem) Benedek ministrum ecclesiae Debreczinensis, qua v(enerabilis) superintendentiae Trans-Tibiscanae iuratum vicenotarium, m. p.

Lecta et promulgata coram professoribus et universo coetu scholastico in auditorio maiori congregato, iisdem omnibus, qui leges has subscripserunt, praesentibus. Debrecini, die vigesima octava aprilis, anno Millesimo septingentesimo nonagesimo secundo. 1792. ápr. 28.

Signatum per Mich(aelem) Benedek verbi divini ministrum, qua v(enerabilis) superintendentiae Trans-Tibiscanae iuratum vicenotarium.

Papirra irt folio-alakú eredetije a tiszántúli ev. ref. egyházkerület debreczeni levéltárában.

TARTALOM.

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája Budapesten.

